

По описи №

Biblioteka Jagiellońska

stdr0003121

588535 I

Mag. St. Dr.

Dublet Green

71

DUBLET

Bib. Jag.

BIBLIOTEKA
SEMIN. FILOL. KLAS.
W KRAKOWIE.

Nr. 3654 |

ST. DRUK

DE ARTE
RHETORICA

LIBRI QUINQUE,

Lectissimis veterum

AUCTORUM ÆTATIS AUREÆ,
Perpetuisque Exemplis Illustrati;

AUCTORE

P. DOMINICO COLONIA
Societatis IESU

PRESBYTERO

L U B L I N I

---

typis Collegii Societatis IESU Anno
MDCCLXIII.

BIBLIOTEKA	
SEMIM. FILOL. KLAS.	
W KRAKOWIE	
Nr.	

528535 I

A U C T O R L E C T O R I .

PRaeceptis paucis brevibusque, exemplis
vero bene multis constat hac Ars Rhetorica:
Praecepta hausimus ex vetustissimis
Graecorum Latinorumque Rhetorum fontibus;
Aristotelem dico, Ciceronem, Quintilianum,
Demetrium Phalereum, Hermogenem, atque Longinum.
Exempla, quae selectissima sunt perpetuaeque, summo studio, singularique diligentia selegimus ferè ex elegantissimis aetatis aureae Scriptoribus. Atque hoc exquisito veterum exemplorum delectu, copiamque nostrum hunc qualemcumque laborem speramus posse commendari, si cetera omnia desunt; illumque etiam potioribus & urbanis hominibus nec inutilem, nec injucundum, hoc saltem nomine, fore confidimus.

NOI RIFORMATORI

Dello Studio di Padova

A Vendo veduto per la Fede di revisione, ed approvazione del P. F. Tommaso Maria Gennari Inquisitore, nel Libro intitolato: *De Arte Rhetorica Libri quinque. Auctore P. Dominico De-colonia Societatis JESU*, non esservi cosa alcuna contro la Santa Fede Cattolica, e parimente per attestato del Segretario nostro, niente contro Principi. e buoni costumi, concediamo licenza, che possa essere stampato, osservando gli ordini in materia di Stampe, e presentando le solite Copie alle Pubbliche Librerie di Venezie, e di Padova.

Dat. li 10. Febbraro 1731. M. V.

{ Carlo Ruzini Kav. Proc. Rif.

{ Zan Piero Pasqualigo Rif.

Agostino Gadaldini Segr. 1.

REIMPRIMATUR

Stanislaus Raymundus Jezierski Episcopus Baccoviensis Officialis Generalis Lublinensis.

mr
ELE

ELEMENTA RHETORICÆ.

CAPUT PRIMUM De Fabula.

Quid est Fabula? (gense
 R. est Oratio falsa veritatem efficiens.
 Talis est apud Horatium (a) elegantis-
 sima illa Fabella equi, hominis opem
 adversus cervum implorantis:
 Cervus equū, pugna melior, cōmunibus
 herbis (go
 Pellebat; donec minor in certamine lon-
 Imploravit opes hominis, frænumque
 recepit. (sit ab hoste,
 Sed postquam victor (b) violens disces-
 Non equitem dorso, non frænti depulsi-
 ore. A3 Vide

(a) Epist. 10. Lib. 1. (b) Violens pro
 violentus, vox parum usitata.

Vide, quàm solerter Horatius sub illis Fabulæ involucris, & quasi integumentis, verum ac rectum nos doceat; & nos repente à levi illa in speciem narrationumcula, ad veritatem traducat, tribus illis, qui sequuntur versibus; (metallis

Sic qui pauperiem veritus, potiore Libertate caret, dominum vehet improbus, atque

Serviet æternum, quia parvò nesciet uti.

§. I. De variis Fabularum generibus.

Quot sunt genera Fabularum?

R. Tria numerantur ab Aphthonio, & à Theone Sophista, qui Rhetoricas exercitationes, seu progymnasmata (sic enim appellant) Tyronibus admodum utilia, nobis scripto reliquere. Tria igitur statuunt genera Fabularum. Aliæ sunt Rationales, aliæ Morales, aliæ Mixtæ.

§. II. De Fabula rationali, sive Parabola.

Quid est Fabula Rationalis, seu Parabola?

R. Fabulæ Rationales sunt illæ, quibus ad mores instruendos, fingimus ab homine dictum, vel factum quidpià, quod tamen re ipsa neque dictum fuit, neque factum, sed tamen dici, vel fieri omnino potuit. Hujusmodi sunt Divinæ
illæ

illæ Parabolæ de Virginibus decem, de Divite & Inope, de Filio Prodigio, aliæque, quibus Christus Dominus Apostolos, & circumfusam plebem ad omnem virtutem erudiebat: (a) *Sine Parabolis non loquebatur eis*, inquit Sacra Pagina; tum ut se ad rudem populi captum accommodaret, tum etiam inprimis, ut serviret Palæstinorum moribus, ac consuetudini, apud quos nimirum hujusmodi Parabolæ majorem in modum erant usitatæ, & unde in reliquas Orientis partes dimanârunt.

Rationales id genus Fabulas, seu Parabolas circiter duodecim habes in autore Phædri libello. Exemplum esto hæc, quam hic offero.

Æsopus & petulans.

(a) Æsopo quidam petulans lapidem impegerrat. (illi dedit.

Tanto: (b) inquit, melior; assem deinde Sic prosecutus: plus non habeo mehercule,

Sed unde accipere possis, monstrabo tibi. Venit ecce dives, & potes: huic similiter Impinge lapidem, & dignum accipies præmium,

Per-

(a) *Matth. 14.* (b) *Lib. 3. Fab. 5.*
(c) *inquit Æsopus.*

Perſuaſus ille fecit, quod monitus fuit,
Sed ſpes feſellit impudentē audaciam;
Comprehenſus neque poenas perſolvit
cruce.

§. III. De Fabula Morali, ſive Apologo.

Quid eſt Fabula Moralis, ſeu Apologus?
R. Eſt illa, quæ belluarum mores,
& indolem exprimit ad mores hominū
informandos. Morales huiusmodi Fa-
bulæ dicuntur *Æſopica*; non quòd Æſo-
pum auctorem habeant, ut vulgus exi-
ſtimat, cum longiſſimè ante Æſopi tem-
pora (a) ab Homero. (b) & Heſiodo fue-
rint uſurpatæ; ſed quòd valdè fuerint
in deliciis Æſopo, qui illas admodum
ingenioſè tractavit. Interdum etiam non
ſolum feræ, ſed arbores quoque, & plan-
tæ, mallei, incudes, aliæque res huius-
modi, loquentes inducuntur. Exqui-
ſitiſſimū Fabulæ Moralis exemplum ha-
bes in hoc Phædri Apologo:

Rana rupta & Bos.

Inops, potentem dum vult imitari, perit.
In prato quodā Rana conſpexit bovem;
Et

(a) Æſopus floruit annō 185. à Romæ
conſtituta. (b) Homerus Pædiarum Græco-
rum princeps vixit melle circiter annis ante
Chriſtum.

Et tacta invidiâ tantæ magnitudinis,
Rugosam inflavit pellē; tum natos suos
Interrogavit, an bove esset latior?
Illi negarunt, rursus intendit cutem
Majore nisu; & simili quælivit modô;
Quis major esset? illi dixerunt; bovem.
Novissimè indignata, dum vult validiùs
Inflare sese, rupto jacuit corpore.

Quantoque valeat hic Apologus ad no-
stros mores emendandos, satis liquet ex
primo versiculo:

Inops, potentem dum vult imitari, perit.

Quapropter vic antiquis comparāndus
Julius Cæsar Scaliger ait in sua Poëtica,
Apologum sic appellari quasi *apo logos*
logon quasi si aliud palam, & apertè di-
cat, aliud clam innuat, doceatque; quem-
admodum Allegoria.

Quid interest inter Apologum, & parabola-
lam? R. Hoc interest, quòd Apologus
earum rerum, quæ fieri omnino neque-
unt; neque enim belluæ loqui possunt;
Parabola verò est earum rerum, quæ si
re ipsa non sunt, esse certè quidem po-
tuerunt.

§. IV. De Fabula Mixta.

Quid est Fabula Mixta?

R. Est ea, quæ ex Rationalis, &
Moralis admixtione componitur, seu in
qua homines cum brutis sermocinārē

inguntur. Eximium Fabulæ Mixtæ exemplum reperies apud Justinum, Historiarum libro XLIII. cap. IV. Hanc opportunè adhibuit Regulus quidam ad concitandos veterum Gallorum animos contra Maſilienſes, qui ex Asia nuper in Ligurum regionem adveſti, locique amœnitate capti, condendæ urbis locum ab incolis præcario impetraverant.

Canis, & Paſtor. Fabula Mixta.

Canis aliquando partu grvida locum à Paſtore præcariò petiit; in quo pareret: quò obtentò, iteratò petiit, ut ſibi educare eodẽ in loco catulos liceret. Ad extremum adultis catulis, ſulta domeſticò præſidiò proprietatem loci ſibi vindicavit. Non aliter Maſilienſes, qui nunc inquilini videantur, quandoque dominos regionum futuros.

Quantum porrò valuerit hæc Fabula, continuoſubjungit Juſtinus: *Hĩs inquit, incitatus Rex inſidias Maſilienſibus ſtruxit.*

§. V. De legibus, & artificio Fabulæ.

QUENAM eſt prima, ac præcipua Fabula lex? &c. Prima hæc eſt lex, ut Fabula quælibet adjunctam habeat interpretationem, qua moralis illius ſenſus breviter explicetur: quam interpretationem

Elementa Rhetorica.

7

onem quasi Fabulæ animam ausim apprehendere. Hæc interpretatio, si ponatur post Fabulam, vocatur *Apomythion*, sive *Affabulatio*, si verò ponatur initio, vocatur *Promythion* quasi *Præfabulatio*, si ita loqui fas esset. Cæterum initiatione ponas, an fine, non refert maximopere.

Quenam est altera lex Fabulæ?

R. Secunda lex hæc est, ut Fabulæ narratio sit perspicua, probabilis, brevis, & jucunda. Verum de illis quatuor narrationis cum Fabulosæ, tum Historicæ virtutibus, itemque de Figuris, quibus utraque potest illuminari, capite subsequenti dicaturi sumus.

Quomodonam probabilis reddi potest, veroque similis Fabula, que nimirum facta semper res est, & commentitia, ac persæpe etiam incredibilis, fideique prorsus absque, quales sunt Apologi, qui bellis humanum sermonem adiungunt?

R. Fabulæ quantumvis fictitiæ, quandam tamen inesse probabilitatem, ac verilimitudinem, si sua cuilibet animanti servetur indoles, ac suum ingenium: si Vulpem facias versipellem & subdolum; Lupum rapacem & truculentum; Agnum mitem & simplicem; ac cæteræ denum bellæ germanis propriisque suis coloribus depingantur.

Hinc

Elementa Rhetorica.

Hinc sapientes monet Horatius in arte
Pœtæ mendacia ad veritatem accedere
omnino debere: (veris.

Ficta voluptatis causâ sint proxima
Et alio loco ejusdem Pœtica:

Atque ita mêtitur, si veris falsa remi-
scet. (simum:

Primo nè mediū, medio nè discrepet.

6. VI. De utilitate Fabulæ.

Quanam est utilitas Fabulæ?

R. Mirabiles quosdam usus habet
Fabula, si in loco, ac tempore adhibea-
tur, ut par est. Primò enim mirum in
modum valet ad exhilarandos, recrean-
dosque auditorum animos, & ad concili-
andam attentionem, quæ delectationi so-
let esse conjuncta. Hac arte sibi para-
vit olim attentionem summus Orator
Demosthenes; cum enim, licet de rebus
gravissimis agens, fastidiosè tamen, & o-
scitanter audiretur ab Atheniensibus, hac
elegantî Fabella repentè illorum aures,
& animos ad audiendum convertit.

Asini umbra. Fabula

*Adolescens æstivo tempore Athenis Me-
garam profecturus, asinum conduxit; cumque
effervescente jam meridie, solis ardor ce-
pisset esse vehementior, vitandi caloris cau-
sâ, sub asini ventrem se conjese conjecit, ut*

umbram inde coparet. At (a) Agaso, qui locaverat asinum, hinc hominem serid proturbare, asserens se nihil nisi asinum, non verò asini umbram locasse: alter contra affirmat, se cum asino pariter illius umbram conduxisse: Cum autem vidisset Domesthenes captos hac Fabula Judices risu commovere, ac penè emori, discessum repente paravit, vel parare se finxit: sed rogantibus enixè Atheniensibus, ut Fabulæ, quod reliquum erat, perficeret. Itare verò, mutata voce inquit, (b) de asini umbra audire vultis, de rebus gravibus, & seriis non vultis? & illos hęc artificio ab oscitantia, tædioque ad summam quandam audiendi alacritatem traduxit.

Quanam est altera utilitas Fabulæ?

R. Fabula non solum valet ad delectandum, sed, quod caput est, facit etiam in primis ad docendum, ad movendum, & ad corruptos hominum mores commendandos. Hic etenim est, quemadmodum Philosophiæ, sic etiam Fabulæ laudabilis scopus, ut utraque mortales ad honestatis, ac virtutis studium à vitiorum foeditate traducat. Sed Philosophus, & Fabulator diversis itineribus

(a) Italice: *Mulattiere, Vetturale.*

(b) *Plutarchus in vita Demosthenis.*

bis eodem contendunt. Philosophus
objurgat vitia palam, & aperte, sine am-
bagibus & integumentis, unde offensi
per tæpe improborum animi salutare
monitum aspernantur ac respuunt, *casti-
gatique remordent*, ut inquit juvenalis.

At Poëta vitium impugnat quasi aliud
agens, ac veluti (a) per cuniculos, &
monitorum austeritatem, fabularum con-
dimentò mitigat: ut nempe captus, ac
delinitus innoxie voluptatis illecebris
animus salutarem medicinam libenter
admittat, ut sapienter monet Lucretius
lib. 3. & 4.

Ac veluti pueris absinthia tetra (b) me-
dentes

& circum.

Cum dare conantur, prius oras pocula
Cottingunt mellis dulci, flavoque liquore,
Ut puerorum ætas improvida ludificetur;
Laborum tenuis; interea perpotet amari
Absinthii latices, deceptaque non capiatur
Sed potius tali facto recreata valeat.

Quid enim aptius, v. gr. ad inanum
promissorum tumorem sine cujusquam
offensione castigandum, quam hæc lepi-
dissima Phædri de monte parturiente
Fabella? (c)

Mons

(a) Ital. *Per via di Mine.* (b) Id.
est, *medici.* (c) *Lib. 4.*

Mons Parturiens.

Mons parturibat, gemitus immanes ciens;
Eratque in terris maxima expectatio;
At ille murem peperit. Hoc scriptū est
tibi,

Qui magna cum miraris, extricas nihil.

Quò etiam ingeniose alludit Horatius
in arte Poética:

Quid dignum tanto feret hic promissior
hiatu? (mus.

Parturient montes; nascetur ridiculus

Ad hanc Fabulæ utilitatem pertinet
etiā, quod ait idem Horatius in Sat. 1. l. 1

Tátalus à labris siliens fugiétia captat
Flumina. Quid rides? mutato nomine,
de te Fabula narratur.

Quo veterum exemplo probari potest, Fabulam ad docendos animos & affectus concitandos utilem esse?

R. Exemplò Menenii Agrippæ, qui plebem Romanam, quæ graviter offensa in montem Aventinum aliquando secesserat, ad Patrum auctoritatem, concordiamque revocavit narratiunculâ Apologi de membris humanis adversus stomachum conspirantibus; & quod nec legum, nec magistratûs auctoritas potuerat, id fictitiæ narrationis blandimentò perfecit. Apologum sic narrat T. Livius Lib. 2.

Ven-

Venter, & reliqua humani corporis membra Apologus.

Tempore, quo in homine, non ut nunc, omnia in unum consentiebant, sed singulis membris suum cuique consilium, suus sermo fuerat, indignatus reliquas partes, suâ cura, suo labore, ac ministerio ceteri omnia queri, ventrem in medio quietum nihil aliud, quàm datis voluptatibus frui (a) conspirasse inde, nè manus ad os cibum ferrent, nec os accipere datum, nec dentes conficerent. Hac ira dum ventrem fame domare vellent, ipsa unâ membra, totumque corpus ad extremam tabem venisse; inde apparuisse, ventris quoque haud segne ministerium esse; nec magis ali, quàm alere eum reddentem in omnes corporis partes hunc, quo vivimus, vigemusque divisum pariter in venas, maturè confectò cibo; sanguinem. Comparando hinc: quàm intestina Corporis seditio similis esset ira plebis in Patres; flexit mentes hominum.

CAPUT II.

De Narratione.

Quid est Narratio?

Q. Est rei gestæ, vel quasi gestæ expositio. Dicitur rei gestæ, vel quasi gestæ, ut

(a) supple agebat, vel narrabat.

ut nempe Narrationem tum historicam,
tum Fabulosam complectatur hæc nostra
definitio.

§. 1. De virtutibus Narrationis.

Quam sunt virtutes Narrationis?

R. Quatuor à Tullio recensentur:
perspicuitas, probabilitas, brevitās, &
suavitas.

Quomodo perspicua fiet Narratio?

R. Fiet perspicua. 1. Si temporum
servetur ordo, adeo, ut quod primum ge-
stum est, primum etiam referatur.

2. Si verbis propriis, & utilitatis utamur.

3. Si res non interruptè narretur.

4. Denique si diligenter vitetur omnis
verborum ambiguitas, qualis esset ista.

v. gr. *Ajunt Regem (a) Pyrrhum Roma-
nos vicisse.* Quis enim inac victor, quis
victus intelligi possit?

Quantum porro eniti, ac contendere
debeat Orator, ut perspicue narret, &
aperte, facile intelligere poteris ex au-
reo illo Fabii Quintiliani præcepto:
Prima sit Orationis virtus perspicuitas.

Quò spe stat etiam, quod eo lena ca. 1. e
inucleat idem Fabius; *Delucida & cegi-*
gen-

(a) *Pyrrhus fuit Epirothorum Rex fer-*
tissimus, qui contra Romanos pro Iacinti-
nis sex annos bellum gessit.

genter quoque audienti aperta fit.....ut in
 animum, tanquam sol in oculos, etiamsi non
 intenda ur, incurrat. Quare non ut intel-
 ligere possit auditor, sed ne omnino possit non
 intelligere, curandum:

Quodsi obscuritatis vitiô laboret
 Narratio, jure, ac meritô cadet in illius
 auctorem, quod de obscurissimo quodâ
 Scriptore jactatum est à nobilissimo (a)
 Poëta.

(latebris,

Quid juvat obscuris involvere scripta
 Ne pateant animi sensa? tacere potes.

Cedo ex veteribus Exemplum aliquod
 Narrationis perspicuæ?

R. Instar omnium esse potest laudatissi-
 mum illud Epigramma (b) Ausonii de
 Venere armata & de Pallade.

In Venerem armatam. (Pallas,
 Armata vidit Venerem (c) Lacedæmone
 Nunc certemus; ait, judice vel Paride
 Cui Venus: Armata cur me, temeraria,
 temnis,

Quæ, quo te vici tēpore, Inermis eram?

Q. Uomodo fiet probabilis narratio?

R. 1. Si is, qui narrat, sit notæ pro-

(a) Scævola Sammarthano, (b) Auso-
 nius egregius Rhetor & Poëta, præceptor
 Imperatoris Graciani, fuit Consul Anno 379.
 (c) Lacedæmonii Venerem armatam cole-
 bant.

bitatis, & fidei.

2. Si rei gestæ seriem exponat sine fucos; qua simplicitate nimirum atque candore plus multo valebit ad persuadendum, quam alii calamis, lenociniis, & hyperbole.

3. Si nihil afferat fidei absonum, & quod abhorreat à communi hominū sensu; quia, ut recte admonet Horatius in arte Poëtica.

(dulci odi,

Quodcumque ostendis mihi sic, increduli,
Quod si forte rei veræ, sed incredibili,
fidem facere velis, usurpare poteris
sapienti illud cujusdam Veteris dictum:
Multa esse vera, quæ tamen non sint verisimilia; & probabile omnino esse, quamplurima contra probabilitatem contingere.

4. Denique si clarè, apertèque exponas rerum circumstantias, & adjuncta personarum, locorum, ac temporum; unde vel maxime pendet facti probabilitas. Ita Cicero in mirabili illa Narratione Miloniana, probabile reddit à circumstantiis personarum, quod narrat de insidiis Miloni à Clodio paratis. *Cur igitur, inquit, victus est? (Clodius) Quia non semper viator à latrone, nonnunquam etiam latro à viatore occiditur: quia quamquam paratus in imparatos Clodius, tamen mulier inciderat in viros.*

Quid

Quid factum est opus, ut brevis sit Narratio? *R.* Brevis erit, si narrandi initium altius non repetas, & ab ovo, ut ajunt: quemadmodum ineptus ille, quem ridet Horatius.

Qui gemino bellum Trojanum orditur ab

Sed si inde sumas exordium, unde necesse est, 2. Si non inutiles, putidasque circumstantias, quæ nihil faciant ad rem, in Narrationem tuam infarcias. Quid enim opus est dicere: v. gr. *Io portum veni, navem paratam aspexi, de pretio conveni, sublata sunt anchora, è portu solvi?* Satis erat dixisse: *è portu solvi.*

Vide tamen etiam, atque etiam, ne nimia brevis obsecritatem afferat orationi; ut observat Fabius. *Vitanda,* inquit, *illa Sallustiana brevis, & abruptum orationis genus.* Et alio loco: *Narratio, inquit, precisa, non tam Narratio vocari potest, quàm confusio.* Audi rursus Horatium nostrum:

— Brevis esse laboro.

Obscurus fio.

Qua ratione suavis reddetur Narratio? *R.* Suavis erit. 1. Si utamur verbis leniter & numerose sonantibus. 2. Si ita collocentur verba, ut nec hiatus, nec aliter sit illorum concursus. 3. Si quæ narramus, sint magna, nova, & in-
exipe-

expectata. 4. Si adhibeantur certæ quædam narrandi formulæ Tullio per familiares; cum, v. gr. pro tempore præterito præsens usurpatur; item cum plures infinitivi subaucto verbo junguntur, ut cum ait: *Rex primò nihil metuere, nihil suspicari, dies unus, Et alter intercedere*: Ità etiam Cæsar, lib. 1. de Bello Gallico: *Divitiacus multis cum lacrymis Casarem complexus obsecrare capit, nè quid gravius in fratrem statuerit*: Scire se illa esse vera, nec quemquam ex eo plus quàm se doloris capere. Supple, dixit. Ità Virgilius in mirificis hinc versibus Lib. Æneidos.

At Danaum Proceres, Agamemnoniæ-
que Phalanges

(per umbras,

Ut videre virum, fulgentiaque arma

Ingenti trepidare metu; pars vertere
terga,

(lere vocem

Ceu quondam petiere rates pars tol-

Exiguam: inceptus clamor frustratur
hiantes.

5. Denique frivola erit Narratio, si diversis figuris illuminetur, & si habeat admirationes, expectationes, suspensiones, exitus inopinatos, & interpositos motus animorum, dolorem, lætitiā, metum, cupiditatem.

Harum omnium rerum admirabile
quod-

quoddam exemplum habes in jucundissima illa Narratione de Dionysio Syracusarum Tyranno, & de Damocle quodam illius Parasito, in quam intueri satis non poterunt Tyrones, ut suaviter, & festivè narrare discant.

Dionysius Syracusarum Tyrannus, & Damocles.

*Jucundæ Narrationis Exemplum
ex Tuscul. lib. 3.*

Cum quidam ex ejus assentatoribus Damocles commemoraret in sermone copias ejus, opes, majestatem, dominatus, rerum abundantiam, magnificentiam adium regiarum, negaretque unquam beatiorum quemquam fuisse. Visne igitur, inquit, Damocle, quoniam hæc te vita delectat, ipse eandem degustare, & fortunam experiri meam? Cum se ille cupere dixisset, collocari jussit hominem in aureo lecto, strato pulcherrimo, (a) textili stragulo, magnificis operibus picto, (b) abacosque complures ornavit argento, auroque celato. Tum ad mensam eximia formâ pueros delectos jussit consistere, eosque nutum ejus intuentem diligenter

---

(a) Ital. Con arrazzi ricamati a superbissimi lanori. (b) Credenze.

ter ministrare. Aderant unguenta, coronæ; incendebantur odores; mensæ conquisitissimæ epulis extruebantur, fortanatus sibi Damocles videbatur. In hoc medio apparatu fulgentem gladium è (a) lacunari, seta equina aptum demitti iussit, ut impenderet illius beati cervicibus. Itaque nec pulchros illos ministratores aspiciebat, nec plenum artis argentum, nec manum porrigebat ad mensam: jam ipsæ defluebant coronæ: denique exoravit Tyrannum, ut abire liceret, quòd jam beatus nollet esse. Satisne videtur declarasse Dionysius, nihil ei esse beatum, cui semper aliquis terror impendeat?

Ad hanc sřavissimam Narrationem aliusit Horatius, cū ait Odarum lib. 3.

Distrietus ensis cui super impia
Cervice pendet, non Siculæ dapes
Dulcem elaborabunt saporem.

Non avium, citharæque cantus
Somnum reducent. &c.

§. II. De Schematis, seu Figuris, quibūs illuminari potest Narratio.

Quid est Figura?

R. Figura, seu Schema est ornamentum quoddam orationis, seu loquendi modus illustrior, & à communi consue-

---

(a) Ital. *Soffita*.

svetudine remotus, cujusmodi sunt hæc
Ciceronis verba. *O Dii immortales, ubi-
nam gentium sumus! . . . O scelus, o por-
tentum in ultimas terras amandandum. I-
temque illa Virgilii verba in Ecloga II.*
Ah Corydon, Corydon, quæ te dementia cepit?

Vel eôm idem Virgilius *Æneid. VI.*
Sibyllam ita loquentem inducit.

— Bella, horrida beilla, (cerno.
Et multo Tibrim spumantem sanguine
Quis enim non videt, hæc orationis
lumina, & illas dicendi quasi faces in
quotidiano communique sermone adhi-
beri nequaquam solere?

*Quibus potissimum Figuris erit illuminan-
da narratio, ut sit suavis?*

R. Præcipuæ Narrationis Figure sūt
Hypotyposis, Suspendio, sive Sustentatio,
Exclamatio, Communicatio, & Sermo-
cinatio, sive Dialogismus.

Quid est hypotyposis?

R. Est figura, quâ aliquid tam vivis
spirantibusque, ut ita loquar, coloribus
pingitur, atque narratur, ut non tam au-
diri, vel legi, quam spectari, & oculis
quasi subijci videatur. Itâ Cicero. V.
in Verrem Gavi cujusdam Civis Roma-
ni supplicium narrat per Hypotyposim:
Cadebatur virgâ in medio foro Mejanâ

(a) *Civis Romanus; cum interea nulla alia vox istius miseri, inter dolorem, crepitumque plagarum audiebatur, nisi hæc: Civis Romanus sum.*

Sic etiam Virgilius narrator, & rerum imitator planè mirificus, Didonis, & Æneæ venationem describens, rem quasi sub oculos ponit his versibus egregiis.

——— Ostrôque insignis, & aurô
Stat sonipes, ac fræna ferox spumantia
mandit. *Ed. Jag.*

Idemque Poëta libro quinto, Enteili, & Daretis pugnam pænè sub aspectum ita subjicit:

Hæc fatus (b) duplicem ex humeris e-
jecit amictum,

Et magnos membrorum artus, magna
ossa, (c) lacertosque

Exuit, atque ingès mediâ consistit *Arend.*
Cōstitit extēplo in digitos arrecto uterq;
Brachiaque ad superas interritus extulit
auras

Præcipitemque Daren ardens agit æquo-
re toto.

Nunc dextrâ ingeminans ictus, nūc ille
Nec mora, nec requies; quàm multa
grandidine nimbi

B

Cul-

(a) *In Sicilia vulgò Messina.* (b) *Ex-*
tellus. (c) *Versus hypermeter.*

Culminibus crepitant, sic densis ictibus
Heros (Dareta

Creber utraque manu pulsant, versantque

Ast illum fidei æquales genua ægra tra-
hentem, (cruorem

Jactantemque utroque caput, crassūque

Ore rejectantem, nistisque in sanguine
dentes (Ducunt ad naves.

Quid est Suspendio?

R. Suspendio, seu Sustentatio, est Fi-
gura, quā Orator ad sibi conciliandam
attentionem, & ad excitandos, atque ar-
rigendos auditorum animos, illos tenet
aliquandiu suspensos, & incertos, quid
dicturus sit. Itā Tullius contra Verrem:
*Etiamnum mihi expectare videmini iudices,
quid deinde factum sit . . . Expectate fa-
cinus quā vultis improbum, vincam tamen
expectationem vestram.*

Quid est Exclamatio?

R. Est vocis elatio, siue contentio, quā
interjectione, vel adhibita, vel suban-
dita, vehementiorem animi motum si-
gnificamus, & rei magnitudinem expri-
mimus. Itā Tullius, post narratum in-
dignissimum illud Gavii, licet Civis Ro-
mani, supplicium, de quo paulo supra,
in has doloris, & indignationis voces
subito erumpit: (a) *O nomen dulce liber-*

(a) *Cic. in Verrem. I*

tatis!

tatis! O jus eximium nostræ civitatis! O lex Porcia, legesque Sempronie, ô graviter desiderata, & aliquando reddita plebi Romana Tribunitia potestas! buccine tandem omnia reciderunt, ut civis Romanus in Provincia populi R. in oppido Fœderatorum, ab eo, qui beneficio populi R. fasces, & securus haberet, deligatus in foro virgis caderetur? Quid cùm ignes, ardentibusque laminæ, ceterique cruciatus admovebantur? si te illius acerba imploratio, & vox miserabilis non inhibebat, nè civium quidem Romanorum, qui tum aderant, fletu & gemitu maximo commovere? In crucem tu agere ausus es quemquam, qui se civem Romanum esse diceret?

Eodem planè modo Æneas apud Virgilium lib. 2. equi Trojani fatalem ingressum primò narrat:

Dividimus muros, & moenia pandimus
urbis

(tarum
Accingunt omnes operi, pedibusque ro-
Subjiciunt lapsus, & stupea vincula collo
Intèdunt. Scandit fatalis machina muros.
Foeta armis: circum pueri, innuptæque
puellæ

(gere gaudent.
Sacra canant, funemque manu contin-
Illa subit, mediæque minas illabitur urbem
Deinde per summum dolorem repente
sic exclamat:

O patria, o divum domus Iliam, & inclyta belle
 (mine portæ
 Moenia Dardam dum! quater ipso in li-
 Substitit, atque utero sonitum quater
 arma dedere. (rore,
 Instamus tamen immemores, cæcique fu-
 Et monstrum infelix sacrata sistimus arce.

Quid est Communicatio?

R. Est figura, quâ Orator causæ suæ
 confidens deliberat cum iis ipsis, apud
 quos, vel contra quos dicturus est, illos
 nimirum consulens, quid acturus sit, vel
 etiam quid ipsimet in simili causa essent
 acturi. Itâ Cicero per summam fiduci-
 am videtur consilia sua communicare
 cum adversario suo Verre, illumque
 quasi consulere in hunc modum: *Si tu
 apud Persas, aut in extrema India depre-
 hensus Verres, ad supplicium ducereris, quid
 aliud clamitares, nisi te civem esse Roma-
 num? (a) & si tibi ignoto apud ignotos, a-
 pud Barbaros, apud homines in extremis,
 atque ultimis gentibus positos, nobile, & il-
 lustre apud omnes nomen tua civitatis pro-
 fuisset; ille, quisquis erat, quem tu in cru-
 cem rapiebas, qui tibi esset ignotus, cum Ci-*

(a) Una hac voce D. Paulus civis Roma-
 nus cruciatus & mortem vitavit. Act. 22.

idem se Romanum esse diceret, apud te Praetorem, si non effugium, nè moram quidem mortis mentione, atque usurpatione civitatis assequi potuit! (logismus?)

Quid denique est Sermocinatio, seu Diab. Est Figura, quâ duo, vel plures homines inducunt loquentes, aut secum ipsi, aut cum aliis. Lepidum illius exemplum habes in hac pereleganti Narratione Ciceroniana libri primi Tusculanarum quæstionum.

Diogenes, & amici, Narratio per Dialogismum.

Cum ab amicis rogaretur Diogenes, ubi vellet inhumari. Projicite me, inquit, inhumatum. Tum amici. Volucribusne & fœris? Minime verò, inquit, sed hac illum prope me, quo abigam, ponitote. Qui (a) poteris? illi; non enim senties. Quid igitur mihi ferarum laniatus oberit nihil sentienti?

Nec minus festivum videbitur, quod hic subjiçio, aliud exemplum ex eodem Tull. l. 2. de Orat.

Scipio (b) Nasica, & Ennius Poëta.
Scipio Nasica cum ad Poetam Ennium venisset,

B3

nisset,

(a) Pro Quomodo. (b) Erat cognomen Scipionis illius, qui etiam Corculum vocabatur ob summam prudentiam.

nisset, eique ostio quarenti Ennium, ancilla dixisset: domi non esse, Nasicam sensit illam domini jussu dixisse, & illum intus esse. Paucis post diebus cum ad Nasicam venisset Ennius, & eum à janua quæreretur, exclamat Nasicam: se domi non esse. Tum Ennius: Quid? ego non cognosco vocem, inquit, tuam? Hic Nasicam: Homo es imprudens: ego cum te quærerem, ancilla tuæ credidi te domi non esse: tu mihi non credis ipsi?

§. III. Varia Narrationum genera, & selecta illarum exempla.

Quotuplex est Narrationis genus?

R. Triplex, alia est enim Narratio Pœtica, alia Historica, alia Civilis, & Oratoria. Narratio Pœtica rem fictam exponit; Historica rem gestam; Civilis, & Oratoria rem exponit; quæ in controversiam adducitur. (genera?)

Quid differt inter hæc tria Narrationum

R. Hoc potissimum interest, quod Historicus, & Orator ordinem temporis & rei gestæ ieriem in narrando sequantur, & servant; contra quam facit Pœta, qui etiam à fine, aut à medio, rem solet ordiri, quomodo Virgilius ab anno septimo exiit Trojani tuam Æneidem auferat; ut liquet ex hâc Didonis ver-

bis ad Æneam, ad calcem libri primi:

— Nam te jam septima portat
Omniûs erratē terris, & fluctibûs æstas.

2. Hoc interest, quod Historicus veritatem confectetur, Orator verisimilitudinem; Poëta verò commentitiis etiam fabulis veritatem aspergat.

3. Denique hoc interest, quod Historica Narratio sit formè simplex, brevis, ac nuda: Oratoria sit ornatior, & amori; Poëtica verò ornamentis abundet: & omnibûs artis coloribûs picta sit, atque polita.

Affer, ex veteribus illustre quodpiam exemplum Narrationis Poëticæ?

R. Instar omnium esto Ovidiana illa Narratio de Dædalo, & de infelici Icaro, in qua omnes, quas diximus, virtutes, dotesque optimo jure miraberis.

Dædalus, & Icarus. Narratio Poëtica.
Metamorph. L. 8.

(a) Dædalus interea Creten longumque
perosus

Exiliū, tacūque (b) loci natalis amore,
B.4 Clau-

(a) Dædalus in labyrinthum, cujus auctor fuerat, conjectus fuit à Minoe, ubi Theseum ejus consilio servatum. (b) Patriæ, Athenarum.

Clausus erat pelago. Terras licet, in-
 quit, & undas (illac:
 Obstruat, at coelum certè patet: ibimus
 Omnia possideat, nō possidet aëra Minos,
 Dixit, & ignotas animi dimittit in artes,
 Naturamque novat: nam ponit in ordi-
 ne pennas, (quente,
 A minima coeptas, longam brevior se-
 Ut clivo crevisse putes: sic rustica quon-
 dam (nis.
 Fistula disparibus paulatim surgit ave-
 Tum lino medias, & ceris alligat imas.
 Atque ita compositas parvo curvamine
 flectit,
 Ut veras imitetur aves. Puer Icarus una
 Stabat, & ignarū sua se tractare pericla.
 Ore renidenti, modò quas vaga moverat
 aura, (ceram
 Captabat plumas, flavam modò pollice
 Mollibat, lusuque suo mirabile patris
 Impediebat opus. Postquam manus ulti-
 ma coepto (alas
 Imposita est, geminas opifex libravit in
 Ipse suum corpus, motaque pependit in
 aura, (curras,
 Instruit & natum; Medicoque ut limite
 Icære, ait, moneo: nè, si demissior ibis,
 Unda gravet pennas; si celsior, ignis adu-
 rat.

Inter

Inter utrumque vola: nec te spectare (a)
Bootem

Aut (b) Helicem jubeo, strictumque (c)
Orionis ensem. (volandi

Me duce carpe viam pariter præcepta
Tradit, & ignotas humeris accomodat
alas. (seniles,

Inter opus monitusque genæ maduere
Et patriæ tremuere manus, dedit oscula
nato (levatus

Non iterum repetenda suo; pennisque
Antevolat, comitique timet (velut ales,
ab alto (nido)

Quæ teneram prolem produxit in aëra
Hortaturque sequi; damnosæque erudit
artes;

Et movet ipse suas, & nati respicit alas.

Cum puer audaci cœpit gaudere volatu,
Deferuitque Ducem, Coelique cupidine
tactus

Altius egit iter. Rapidi vicinia solis
Mollit odoratas pennarū vincula ceras.
Tabuerant ceræ; nudos quatit ille la-
certos, (pit auras

(a) Remigioque carens non ullas perci-

B5

Ora

(a) Signum septentrionale. (b) Ursam
majorem. (c) Sidus quod pingitur cum en-
se striato. (a) Alis, quibus quasi remigabat.

Oraque cæruleâ patriû clamantia nomē
Excipiuntur aquâ, quæ (b) nomen tra-
xit ab illo. (dixit.

At pater infelix, nec jam pater, Icare,
Icare, dixit, ubi es? qua te regione re-
quiram?

Icare, dicebat, pennas aspexit in undis;
Devovitque suas artes, corpusque sepul-
chrô (pulti est.
Condidit; & tellus à nomine dicta se-

CEdo vetus quoddam exemplum Narra-
tionis Historica?

R. Habes inveteribus Historiæ Ro-
manæ scriptoribus Narrationes bene
multas tam singulari opera, artificioque
elaboratas, ut nihil supra; in T. Livio
1. Sabinarum raptum; 2. Horationum,
& Curiatorum pugnam; 3. Lucreciæ
mortem, (a) exactos à bruto Tarquinius,
interemptosque à patre proprios filios;
4. Audax Mucii Scævola facinus ad-
versus Regem Porſenam; 5. Varios Co-
riolani eventus; 6. Pugnam Cannensem;
7. Hannibalis cum Scipione congressum
Ephesi apud Antiochum Regem; 8. Su-
pra cætera verò omnia, mirificum illud
eiusdem Hannibalis iter in Italiam, per
Hi-

---

a Icarium mare vocatur. b Ital. discac-
ciati.

Elementa Rhetoricæ.

Hispaniam, per Pyrenæos, per Gallias, per Alpes, & Appemium; quod exquisitissimum quoddam artis opus existimo.

Habes præterea in Salustio pugnam adversus Catilinam; in Q. Curtio Tyrī obliuionem, singularem Abdolanymi eventum, Alexandri Magni mortem, consternationem, & Reginæ Sifygambis dolorem, ac interitum, &c.

Verū sat esto ex omnibus illis Narrationibus unam, aut alterā hoc loco commemorare. Tu ex duabus illis discce omnes.

Horatorum pugna cum Curia

Narratio Historica. Ex Livii

Hist. Lib. I.

Datur signum, infestisque armis, velut acies, terni iuvenes Magnorum exercituum animos gerentes concurrunt. Nec his, nec illis periculum suum, sed publicum imperium, seruitiumque obversatur animo; futuraque ea deinde patria fortuna, quam ipsi fecissent. Ut primo statim concursa increpuere, arma, micantesque fulsere gladii, horrox ingens spectantes perstringit, & neutro inclinata spe, torpebat vox, spiritusque.

Consertis deinde manibus, cum jam non, motas tantum corporum, agitatioque anceps

tele-

telorum, armorumque, sed vulnera quoque, & sanguis spectaculo esset, duo Romani super alium alius, vulneratis tribus Albanis, expirantes corruerunt. Ad quorum casum cum clamasset præ gaudio Albanus exercitus, Romanas legiones jam spes tota nondum tamen cura deseruerat, exanimes vices unius, quem tres Curiatii circumsteterant. Fortè is integer fuit, ut universis solus nequaquam par, sic adversus singulos ferox. Ergo ut segregaret pugnam eorum, capeffit fugam, ita ratus secuturos, ut quemque affectum vulnerare corpus sineret. Jam aliquantum spatii ex eo loco, ubi pugnatum est, aufugerat: cum respiciens videt magnis intervallis sequentes; unum haud procul ab sese abesse, iucum magno impetu redit; & dum Albanus exercitus inclamat Curiatiis, ut opem ferant fratri, jam Horatius cæso hoste, victor secundam pugnam petebat. Tunc clamore (qualis ex insperato faventium solet) Romani adjuvant militem suum, & ille defungi prælio festinat. Prius itaque quam alter, qui nec procul aberat, consequi posset, & alterum Curiatium conficit.

Jamque æquato Marte singuli supererant, sed nec spe, nec viribus pares: (a) Alterum
 inte-

(a) Hæc est recta syntaxis: Corpus intactum ferro, & victoria geminata dabant alterum ferosam in certamen tertium.

intectum ferro corpus, & geminata victoria
ferocem in certamen tertium dabant: Alter
fessum vulnere fessum cursu trahens corpus,
victusque fratrum ante se strage, victori ob-
jicitur hosti: nec illud praelium fuit. Ro-
manus exultans, Duos, inquit fratrum Ma-
nibus dedi; tertium causam belli hujusce, ut
Romanus Albano imperet, dabo. Malè su-
stinenti arma gladium supernè jugulo defi-
git, jacentem spoliat. Romani ovantes, ac
gratulantes Horatium accipiunt, eo majore
cum gaudio, quo propius metus rei fuerat.

(a) Abdalonymus ex Olitore rex Sidonio-
rum factus ab Alexandro Magno.

Ex Lib. IV. Q. Curtii.

Erant (b) Hephæstioni hospites clari inter
suos juvenes, qui facta ipsis potestate regnan-
di, negaverunt quemquam patrio more in id
fastigium recipi; nisi regia stirpe ortum. Ad-
miratus Hephæstion magnitudinem animi
sperneretis, quod alii per ferrum, ignesque
peterent. Vos quidem masti virtute,
inquit, estote, qui primi intellexistis,
quantò majus esset regnum fastidire,
quam accipere. Certum date aliquem
regiæ stirpis, qui meminerit à vobis ac-
ce-

---

a) Alii Abdalominum dicunt. (b) Erat
is apud Alexandrum gratiosissimus.

ceptum habere se regnum. At illi cum multos imminere tantæ spei cernerent, singulis (a) amicos Alexandri, ob nimiam regni cupiditatem, adulantibus statuunt neminem esse potiorum, quàm Abdalonymum quemdam, longa quidem cognatione stirpi regiæ annexum, sed ob inopiam suburbanum hortum exigua colentem stipe. Causa ei paupertatis, sicut plevisque, probitas erat. Intentusque operi diurno, strepitum armorum qui totam Asiam concusserat, non exaudiebat.

Subito deinde, de quibus ante dictum est, cum regiæ vestis insignibus hortum intrant, quem fortè steriles herbas eligens Abdalonymus repurgabat. Tunc rege eo salutato, alter ex his, Habitus inquit, si, quem cernis in meis manibus, cum isto squallore permittendus tibi est. Ablue corpus. (b) illuræ, æternisque sordibus squalidum: Cape regis animum, Et in eam fortunam, quâ dignus es, istam continentiam profer. Et cum in regali solio residetis, vitæ, necisque omnium civium dominus, cave obliviscaris hujus statûs, in quo accipis regnum; imo Hercule propter quem.

Somnio similis res Abdolonymo videbatur, Interdum satis æ sani essent, qui tam protervè sibi illuderent, percontabatur? Sed

ut

a) Ita genuina lectio. (b) Ital. brutura.

ut cunctanti Juador ablutus est, & injecta vestis purpurea, atroque distincta, & fides a jurantiis facta; serio jam rex, iisdem comitantibus in regiam pervenit. Fama, ut solet, strenuè tota urbe discurret. Aliorum studium, aliorum indignatio eminebat. Ditiſſimus quisque humilitatem, inopiamque ejus apud amicos Alexandri criminabatur. Admitti eum rex protinus jussit; diurne contemplatus. Corporis, inquit, habitus famæ generis non repugnat: sed libet scire, inopiam qua patientia tuleris. Tum ille, Utinam, inquit, eodem animo regnum pati possim! Hæ manus susceperunt deliderio meo: nihil habenti nihil defuit. Magnæ indolis speciem ex hoc sermone Abdalonymi cœpit.

CEdo denique Exemplum Narrationis Oratoriæ.

R. Laudatur ab omnibus, & imprimis à Quintiliano celebris illa Miloniana Narratio, qua Cicero suspicionem insidiarum à Milone in Clodium tam callidè tamque ingeniosè detorquet. Sic autem rem aggreditur.

Narratio Miloniana.

Milo autem, cùm in Senatu fuisset, eo die quoad Senatus dimissus est, domum venit, calceos, & vestimenta mutavit, paulisper, dum

dum se uxor (ut fit) comparat, commoratus est. Deinde profectus est id temporis, cum jam Clodius, siquidem eo die Romam venturus erat, redire potuisset. Obviam fit ei Clodius expeditus in equo, nullâ rhedâ, nullis impedimentis, nullis Græcis comitibus ut solebat; sinè uxore, quod nunquam fere cum (a) hic insidiator, qui iter illud ad eandem faciendam apparâisset, cum uxore veberetur in rheda, (b) peculatus, vulgi magno impedimento, ac muliebri, & delicato ancillarum puerorumque comitatu.

Fit obviam Clodio ante fundum ejus, hora ferè undecima, aut non multo secus. Statim complures cum telis in hunc faciunt de loco superiori impetum: adversi rhedarium occidunt. Cùm autem hic de rheda, rejectâ penulâ, desiluisset, seque acri animo defenderet; illi qui erant cùm Clodio, gladiis eductis, partim recurrere ad rhedam, ut à tergo Milonem adorirentur; partim, quod hunc jam interfectum putarent, cedere incipiunt ejus servos, qui post ex quibus qui animo fideli in dominum erant, & præsentés fuerunt, partim occisi sunt, partim, cùm ad rhedam pugnari viderent, & domino succurrere prohiberentur, Milonemque occisum etiam

---

(a) Milo ironice, (b) Penulâ, seu pullio involatus.

tiam ex ipso Clodio audirent, & ita esse putarent, fecerunt id servi Milonis (dicem enim non derivandi criminis causâ, sed ut factum est) neque imperante, neque sciente, neque præsente domino, quod suos quisque servos in tali re facere voluisset.

Hæc, sicut exposui, ita gesta sunt, judices: insidiator superatus; ut victa vis, vel potius oppressa virtute audacia est.

Miloniana illa Narratione nihilo inferiore existimo hanc alteram narrationem lepidissimam, qua Tullius ostendit in libr. 3. de Officiis, quam fuit perfidi, improbique, qui aliud agunt, aliud simulant.

Malus Pythi cujusdam dolus.

Narratio oratoria.

C. Canius, eques Romanus nec infacetus, & satis literatus, cum se Syracusas otiaandi, ut ipse dicere solebat, non negotiandi causâ contulisset, dicebat se hortulos aliquos vellemere, quo invitare amicos, et ubi se oblectare sine interpellatoribus possit. Quod cum percrebuisse, Pythius ei qui hunc, qui (a) argentariam faceret Syracusis, venales se quidem hortos non habere, sed licere uti Canio, si vellet, uti suis, & simul ad cenam Lomi-

nen

rem invitavit, in hortos in posterum die.
Cum ille promississet, tum Pythius, qui esset,
et argentarius, apud omnes ordines gratio-
sus, piscatores ad se convocavit, & ab his
petiit, ut ante suos hortulos postridie pesca-
reantur, dixitque quid eos facere vellet.

Ad Cœnam tempore venit Canius, oppipa-
re à Pythio apparatus convivium, cymba-
rum ante oculos multitudo: pro se quique
quod ceperat, afferebat: ante pedes Pythii
piscas abiciebantur.

Dum Canius, Quæso, inquit, quod est
hoc, Pythi? tantumne piscium? tantumne
cymbarum? & ille, Quid mirum? inquit,
hoc loco est, Syracusis quidquid est piscium.
Hic (b) aquatio: hac villa isti carere non
possunt.

Incensus Canius cupiditate contendit à
Pythio, ut venderet. Gravatus ille primo,
quid multa? impetrant, lemit homo cupidus,
& locuples tanti, quanti Pythius voluit, &
emit instructos: (b) nomina facit; negotium
conficit.

Invitat Canius postridie familiares suos
Venit ipse maturè, sicam nullam videt.

(c) q. ar. it. ex pr. x. x. o. vicino, num. ferio

(a) ital. aut il b. n. n., aut il ino. n., dove
vengono a' provvedersi d. acqua: ab aquor,
ari. (b) Ital. fa la scritta, dichiarandosi
del loco. (c) Non vede nè pare. an. capic-
chio, an. pivolodi b. arca.

quædam piscatorum essent, quod eos nullos videret Nullæ (quod sciam) inquit ille: sed hic piscari nulli solent. Itaque heri mirabar quid, occidisset. Stomachari Canius. Sed quid faceret? Nondum enim (a) Aquilius Collega, & familiaris meus protulerat de dolo malo formulas . . . Ergo & Pythius, & omnes aliud agentes, aliud simulantes, improbi, & malitiosi sunt.

C A P U T III.

§. I. De Chria.

Quid est Chria?

R. Est brevis commemoratio facti; vel dicti cujuscumque utilis, & memoria digni: unde etiam Chria suum nomen invenit à Græco vocabulo Chreia (b) quod usum, utilitatem, commodum significat.

Quotuplex est Chriarum genus?

R. Triplex. Aliæ versantur in verbis, aliæ in actione; aliæ in utroque consistunt. Seu, ut vulgus Rhetorum loqui solet, aliæ sunt Verbales, aliæ Activæ, aliæ Mixtæ.

Quid est Chria Verbalis?

Ex

(a) Aquilius præstans iuriconsultus: prætor fuerat ante Ciceronem. (b) Sunt qui scribant Chreia, sed male.

Ea est, quæ explicat verba graviter ad aliquod, & sententiose prolata; qualis est v. gr. Virgilii versus. (a)

Discite justitiam moniti, & non temere Dives

Vel hoc effatum Senecæ: *Nulla est honesta avaritia, nisi temporis*; itemque hî Horatii versus: (b)

Pallida mors æquo pulsat pede pauperum tabernas,
Regumque turres.

Aut denique sapientissima illa Juvenalis sententia. (pore sano.)

Orandum est, ut sit mens sana in corpore sano.

Quid est *Chria activa*.

R. Ea est, quæ memorabile aliquod factum exponit, & exornat, ut: *Sapiens Pythagoras interrogatus aliquando, quam longa esset hominum vita, sese paulisper conspiciendum exhibuit; tum subito ex spectantium oculis evolavit; ut nimirum celeri illa fuga, caduca, & fugacis mortalium vita brevitatem designaret.*

Sic etiam Cotys Traciæ Rex, cum quidam pardalin, seu pantheram, ferocissimum animal, illi donô misisset; ipse vicissim leonem misit, ne verbum quiddam addens: sed malâ bestiam sic malè pensan-

---

(a) *Æneid.* 6. (b) *Odarum* l. 1.

sando, re ipsa hominem prudenter admonuit, par pari, ut est veteri proverbio, esse omnino referendum.

Memorabile quoque in primis, & omnibus notum, quod referunt Livius, & Florus de duobus Tarquiniis patre, & filio. Cum enim Sextus Tarquinius Tarquinii Superbi regis ultimi Romanorum filius, acceptam à patre contumeliam, & injuriam simulans, ad (a) Gabios transfugisset, brevique ad summam apud illos, regiaeque pæne parem potestatem pervenisset, militi clanculū unum è suis, sciscitatum à patre, quiddam demū se facere vellet, Rex ad hæc nihil voce respondit, sed veluti deliberabundus in hortum ædium transiit, sequente filii nuntio. Ibi inambulans tacitus eminentia papaverum capita baculō decussit, & per hæc ambages filium admonuit, primores civitatis esse interficiendos. Quod cum à filio nō ita multo post variis artibus factum esset, brevi, & consiliō, & præsidio orbata civitas fuit, in Tarquinii potestatem nullo labore redacta.

Rem sic narrat Ovidius nativo quodā, ut solet, simplici que candore, libro secundo de Fastis.

UI-

(a) Gabii *Volscorenm urbs, IX millia passuum ab urbe Roma distant.*

Ultima Tarquinius Romanæ gentis habebat

Regna, vir injuitus; fortis ad arma tamē.
Ceperat hic alias: alias verterat urbes,
Et Gabios turpi fecerat arte suos.

Namque trium minimus proles manifesta
superbi

In medios hostes nocte silente venit.

Nudarunt gladios: occidite, dixit, inermem,

Hoc cupiunt fratres, Tarquiniusque
Qui mea crudeli laceravit verbera terga.

(Dicere ut hoc posset, verbera passus
Luna fuit, spectant juvenem, gladiosque
recondunt,

Tergaque deducta veste notata vident.
Flent quoque & ut secum tueatur bella
preeantur.

Callidus ignaris annuit ille viris,
Jamque potens missio genitorem appellat amico

Perdendi Gabios quod sibi monstret i-
Hortus odoratis suberat cultissimus herbis,

Septus humum rivo leno sonantis aquæ;
Illic Tarquinius mandata latentia nati
Accipit; & virga lilia summa metit.

Nuntius ut rediit, decussa que lilia dixit
Filius, agnosco jussa parentis: ait

Nec

Nec mora, principibus cæsis ex urbe
Gabina

Tradantur ducibus moenia nuda suis.

Quid est Chria mixta?

R. Est ea, quæ Factum aliquod sermoni conjunctum exponit. Exempli si quæris, aliquot selecta dāmus.

Exempla Chriæ mixtæ I.

Marmoream statnam cum aliquando vidisset in foro Diogenes Philosophus, ad illam supplex accessit, & manum illi quasi ad stipem diu multumque porrexit. Minantibus valde amicis, & interrogantibus, quid porro faceret, respondit, Ad repulsam me expior. II. *Exemplum.*

Idem Diogenes cum aliquando confertissimam populi turbam sese à theatro effundentem vidisset, adversus illam solus ingreditus totius virilis capit, & objurgantibus respondit: Hoc in omni vita facere studeo,

III. *Exemplum.*

Miles Spartanus (a) intempesta nocte tumultum præteriens, cum horribile quoddam spectrum vidisset, strictâ lanceâ, in illud audactè irruit, ita verbis compellans: Quò me iugis anima bis moritura? Hoc singulari facto docemur, Faunorum terricula,
men-

(a) Ital. di notte, fuor d' ora,

menta, & inania larvarum, ac lemurum iudicia à cordatis, fortibusque omnino rideri.

Quod sunt Chriæ partes, seu Capita?

R. Chriæ sive Verbalis sive Activa, sive Mixta, continetur partibus octo, inquit Aphthonius in *Progymnasmatis*. Sūt autem partes illæ, *Encomium, Paraphrasis, Causa, Contrarium, Simile, Exemplum, Testimonium veterum & Epilogus*.

Sive ut tritâ illâ, usitatâque formulâ potius utamur; Chriæ tractanda est,

1. A. Laudativo.
2. A. Paraphrastico.
3. A. Causa.
4. A. Contrario.
5. A. Simili.
6. Ab. exemplo.
7. A. Testimonio veterum.
8. A. brevi Epilogo,

Quæ singula Capita sigillatim enucleare necesse est.

Quid sibi vult à Laudativo?

R. Significat, in ipso Chriæ initio laudandum esse dicti, vel facti auctore; ut scilicet, ex auctoris laudatione major illius sen dictis, seu factis auctoritas, ac veluti pondus accedat.

Quid hoc sibi vult à Paraphrastico?

R. Idem prorsus ac si diceres, *Ab expositione dicti, vel facti, de quo agitur. Paraphra-*

raphraſis enim, ut vox Græca ſatis indicat; eſt liberior, ac copioſior rei explanationo.

Quid illud eſt à Cauſa ?

R. Indicat, diligenter inveſtigandam eſſe, & aſſerendam cauſam illius ſeu dicti, ſeu facti, quod pertractandum, & amplificandum ſuſcepimus v. gr. Chriſtæ verbalis argumentum eſto hæc ſapiens ſententia: *Ferenda ſunt amicorum vitia*; erit in promptu hæc cauſa juſtiſſima, quod ſcilicet vitiis ſinè, nemo naſcitur: optimus ille eſt, qui minimis urgetur, ut ait Horatius.

Quid eſt à contrario?

R. Admonet, ſententiam noſtram ex contrariarum rerum conſtitione eſſe confirmandam, v. gr. poſtquam probaveris *dulce, ac decorum eſſe pro patria mori*, (a) dices è contrario rem eſſe turpiſſimam, ac (b) propudioſam, ſi miles pro patria pugnans, inhoneſta mortis formidine, terga fugæ convertat. Item poſtquam oſtenderis, otium, & deſidium omnium vitiorum fontem, ac fomitem eſſe, dices è contrario laborem, & vigilias eſſe firmiſſimum murum: integritatis, innocentiaque præſidium.

C

Quid

(a) Horat. (b) Ital. *infame, virgognaſa.*

Quid à Simili?

R. Monet, propositam sententiam apta quapiam similitudine exornandam, ac illustrandam esse. Ita si laborem, & diligentiam cominendare velis, aices cum Tullio. *Ut ad cursum equus, ad arandum bos, ad inagandum canis; sic homo ad intelligendum, & agendum navus est.*

Quid vocas ab Exemplo

R. Hujusce vocis sensus est, rem, quam pertractamus, illustris cujuspiam exempli appositione cōfirmandam esse. Sit tibi v.gr. ampliificandum illud: *Dulce, & decorum est pro patria mori*, asseres exemplum Codri (a) Atheniensium regis, de quo cecinit Horatius ode 14. lib. 3. *Codrus pro patria non timidus mori*, vel asserre poteris exemplum Decii Confutis Romani, qui se velato capite, certisque verbis pro patriæ salute ultrò devovit.

Quid à testimonio veterum?

R. Ostendit, nostram sententiam veterum auctorū verbis, ac testimonio comprobandam esse. Sit hoc argumentum v. gr. *Injurias esse condonandas pot.*

(a) Codrus ultimus Atheniensium Rex se ipsam neci obtulit pro patriæ salute in bello contra Dorienses.

us, quam ulciscendas, usurpabis aureum illud Taciti verbum: *Multa contemptu curantur*; vel hanc ejusdem sententiam homine Christiano dignissimam: *Convicia spretâ (a) exolescunt*.

Quid demum sibi vult à brevi Epilogo?

R. Indicat, apta quadam, & rotunda verborum conclusione comprehendenda ene, quæcumque fusiùs dicta sunt. Est enim Epilogus brevis, & artificiosa clausula, qua colligimus in pauca, quæ fusiùs commemorata fuere.

Sed quoniam, ut initio diximus, per præcepta longum est iter, per exempla verò expeditum, & facile, idcirco operæ pretium est aliquod Christi exemplum hoc loco subjicere.

§. II. Chria verbalis in hanc Virgilii sententiam *Æneid. 10.*

Brevé, & irreparabile tempus
Omnibus est vitæ . . . .

A Laudativo.

Cum optimo cuique Poëtæ propositum illud fuerit semper, ut misceat utile dulci, hoc est, ut delectando doceas, & docendo delectes; neminem tamen adhuc legi Poëtam hac in re Poëtarum

C2

prin-

(a) Ital. *banco fine, vanto à terra.*

principi Virgilio comparandum. Ille enim non solum cœteros omnes ante se & post se Græcos, Latinosque Pœtas facile vincit elegantia, suavitate, judiciô, splendore, numero delectuque verborum; non solum hoc habet, ut illius versibus perfectis ingeniô, elaboratis industriâ nihil addi possit, nihil detrahi, nihil mutari, verissimèque de illo dictum olim fuerit, Musas, & Apollinem non aliter in suo choro loqui, Jovemque ipsum, si sit Pœta, non alio modo locuturum; verum etiam, quod caput est, sententiarum gravitate, & frugiferorum, quibus abundat, præceptorum sapientiâ, hoc affectus est, ut optimus vitæ, virtutisque magister jure merito possit a nobis appellari.

Inter cœtera verò documenta, ad vitâ instituendam, & ad mores informandos idonea, quibus aspersum est passim divinum illius Pœma, saluberrimû in primis est, atque laudabile, quod ait Æneidos libro decimo de brevitæ temporis, fluxaque, & caduca mortalium vitæ,

— — Breve, & irreparabile tempus
Omnibus est vitæ.

A Paraphrastico.

Ita est profectô, tam exiguum, tanque arctum vivendi curriculum nobis à natura

tura circumscriptum est, ut vix benè lucem ingressis, sit de hujus mortalis mundi statione decedendum, & vita cum morte commutanda. Nihil nisi temporis punctum quoddam est caduca hæc, quam tantopere deperimus, (a) vita, minimumque est ac pænè nullum interval- lum illud, quod ortum inter, & occasum nostrum interjacet. Fugit retrò levis hora, truditur dies die, præcipiti casu fugaces anni sese mutuo pellunt, & adolescentiæ senectus, senectuti mors obre- pit improvisa semper, & inopinata, quodque gravius est, cum semel effluxit brevissimum hoc vitæ tempus, tam irre- parabilis est illius lapsus, ut nulla de- inde possit ratione revocari.

A Causa.

Neque verò est, cur adeò parvam tem- poris usuram nobis ad vivendum concessam jure merito conqueramur. Præter- quam quod enim vita si scias uti, satis longa est, præterea ea certa, stabili que lege natos nos esse scimus, ut denique moriamur. Quis enim tam vecors esse potest, qui nesciat hanc esse tristissimam peccati mercedem, poenamque justissi- mam, hanc esse mortalium conditionem

C3

ac

(a) Ital. dietro à cui andiamo sì matti, e se

ac sortem, humana omnia caduca esse, & fluxa atque mobilia, nihil, quod ortum sit, sempiternum esse posse, definitum esse cuilibet certum quoddam, breveque tempotis spatium ad felicem in coelo vitam promerendam? Cumque olim amplioribus terminis circumscripta esset nostra hæc mortalis vita, & in sæcula bene multa propagaretur, eam nostris flagitiis, sceleribusque breviorē effecimus; *Remotique prius tarda necessitas lethi corripuit gradum.*

A Contrario.

Contra verò cum semel post miseræ huiusce vitæ decursum terreni corporis contagione solutus erit noster animus, cum demum inter felices spiritus ævò sempiternò perfruemur in coelo, nulla jam amplius pertimescenda nobis neque vicissitudo rerum, neque conversio temporum, nec ætatum commutatio, nullus jam erit neque horarum lapsus, nec fluxus dierum; nec annorum libimet mutuò succedentium cursus. Sed eodem semper hærentes, & felicitatis & temporis vestigio, stabili, certaue beatitate, æternis sæculorum ætatibus cum DEO ipso potiemur.

A Simili.

O nos igitur male cautos! o! nunquam
fatis.

satis deplorandam sortem nostram! si æterna hæc solidaque obliti, nihil; nisi umbras imaginesque confectemur. Si enim ex veritate magis, quam ex opinione res velimus æstimare, quid demum aliud est fragilis hæc, fugaxque vita, nisi levis quidam fumus, qui puncto temporis evanescit? nisi præceps torrens, qui cum vano strepitu celeriter effluit? nisi flosculus brevi marcescens, qui manè oritur, vespere floret, & nocte cadit? nisi umbra quædam, & larva inanis, quæ nostras effugit manus.

Par levibus ventis, volucrique similima somno; (a)

Ab Exemplo.

Testes hoc loco possem appellare ab omni memoria Christianos illos Heroës, virosque sapientissimos, qui mirificam fugacis vitæ brevitatem tot laboribus, tot vigiliis, tot indefessis curis redemptam compensârunt. Testes appellare possem tot virgines, tot viros principes, tot nobiles adolescentes, qui fragilem hanc rerum humanarum mobilitatem, atque inconstantiam portæli, quæcumque apud cæcos mortales prima putantur, pro nihilo duxere & voluptatû ille-

C4

cebras

cebras, ac pernicioſa rerum caducarum blandimenta generoſa quadam alacritate conculcârunt.

A Teſtimonio Veterum.

Hoc inculcare Corinthiis voluit Divus Paulus, cùm dixit: *Tempus breve eſt.* Hoc ipſum nos remonet ſummus ille vir Jobus, dum afflatus divino Spiritu ſic loquitur: *Breves dies hominis ſunt.* Hæc eadem erat mens vel ipſi quoque Horatio, profano licet homini, cùm amicum ſapienter ſic admonet:

(a) Omnem crede diem tibi diluxiſſe ſupremum.

Et alio loco: *Quid brevi fortes jaculamur ævo multa?*

Hoc denique ſentiebat Phædrus, cùm in elegantibus ſuis fabulis hanc veriſſimam protulit vocem:

Abiturus illuc, quod priores abierunt. Quid mente cæca miſerum torques ſpiritum?

A Brevis Epilogo.

Cùm igitur adeo breve tempus ſit, adeoque irreparabile, relinquitur id unum, ut cogitemus etiam atque etiam nihil eſſe loci ſocordiæ, neque ſegnitæ; nobis inter tantas anguſtias nequaquam licere eſſe

---

(a) *Epist. lib. I.*

Elementa Rhetoricæ.

esse otiosos; miseros esse, qui se, per summam incuriam, re una omnium pretiosissima defraudari patiuntur. Restat denique id unum, ut cum celeritate temporis, utendi celeritate certemus, & tanquam ex torrente quodam, qui rapide dilabitur, celeriter hauriamus.

§. III. Argumenta Chriarum verbalium ex Horatio.

1. **O**Mnes eodem cogimur. 2. Vivitur parvò bene. 3. Levius fit patientiâ, quidquid corrigere est nefas. 4. Magnas inter opes inops. *De avaro.* 5. Ira furor brevis est. 6. Multa senem circumveniunt incommoda. 7. Fortes creantur fortibus. 8. Omnem crede diem tibi diluxisse supremum. 9. Quanto quisque sibi plura negaverit, à Diis plura feret.

Ex Virgilio.

10. Quid non mortalia pectora cogis
auri sacra fames;
11. Facilis descensus Averni.
12. Labor omnia vincit.

Ex Ovidio.

13. Principiis obsta serò medicina paratur.
14. Otia si tollas, periêre Cupidinis ar-
15. ——— Dicique Beatus (cus.

Cs

Ante

Ante obitum nemo, supremaquæ funera debet.

16. ——— Paupertatemquæ ferendo
Efficere levem.

17. Livor, iners vitium, mores non exit
in altos. *Ex Juvenali.*

18. Fronti nulla fides: 19. Crescit amor
nummi, quantum ipsa pecunia crescit.

20. Nemo repente fit turpissimus. 21.
Res est sacra r'iser. 22. Nobilitas sola
est, atque unica virtus.

Ex Seneca.

23. Totâ vitâ discendum est mori. 24.
Etiam sine magistro vitia discuntur. 25.

Qui genus jactat suum, aliena laudat.

26. Sequitur superbos ultor à tergo
DEUS. *Ex Perso.*

27. O! curas hominum, o! quantum est
in rebus inane! 28. Virtutem videant,
intabescantquæ delicta. *De sceleratis.*

Ex Martiali.

29. Extra fortunam est, quidquid dona-
tur (a) egenis. (pes:

Quas dederis, solas semper habebis o-

30. Non est, crede mihi, sapientis, di-
cere, vivam:

Sera nimis vita est crastina: vive hodie.

Ex Terentio.

31. Crescit in adversis virtus. Hæc

Hæc igitur, aut alia id genus argumenta pertractare si velis, facies sedulo, quod supra dictum est.

1. Laudabis breviter auctorem Sententiæ. 2. Planius, & copiosius explicabis sententiam, illamque variis verborum coloribus pictam in bono, ut ajunt, lumine collocabis. 3. Asseres causam aliquam, quamobrem res ita se habeat. 4. Ex contrariorum conflictione, & quasi concursu illam confirmabis. 5. Illustrabis eam similitudine, quæ in rem aptissime quadret. 6. Probabis illam singulari quodam exemplo. 7. Veteris auctoris testimoniò, & auctoritate illam confirmabis. 8. Denique ex omnibus hisce capitibus rem ita se habere concludes.

Quomodo tractanda est Chria activa?

Eadem prorsus ratione, qua Chria verbalis. Eadem enim est utriusque ars, eademque planè regulæ. Itaque actum ageremus, si de Chria activa separatim, ac seorsim tractaremus.

Idem planè dicito de Chria mixta.

CAPUT

De Amplificatione,

Quid est amplificatio?

R. Ineptè prorsus, ac ridiculè facere mihi videntur, qui perperam inter-

pretantes Isocratis (a) verba, Amplificationem cum vulgo ita definiunt: Amplificatio, inquiunt, est oratio, quæ ex parvis magna facit; seu quæ res exiguas verbis exaggerat, & in majus attollit. Puerilis inquam, & præstigiatoris, ac Sophistæ potius quam Oratore digna mihi semper visa fuit hæc vulgaris definitio, quæ res mendaciò, fallacibusque figmentis supra meritum vellet augeri. Ut enim facetè agebat Spartanorum Rex Agesilaus: Ego peccillum eum tutorem arbitror semper, qui magnos calceos pedibus parvis inducat.

Nos igitur cum Tullio sic Amplificationem commodius longè definimus: *Amplificatio est gravior quadam affirmatio, quæ motu animorum conciliat in dicendo fidem.* Quia verò subobscura cuiquam fortè videri posset hæc definitio: & quia vis, & facultas Oratoris potissimam in amplificando consistit; idcirco definitionem illam, & totam amplificandi artem planius, & apertius explicare operæ pretium existimamus.

Quid igitur sibi volunt hæc verba; Gravior quadam affirmatio?

R.

(a) Isocrates pater eloquentiæ dictus & Tullio, vixit annos centum. II.

R. Gravissima illa affirmatio, de qua hic agitur, nihil aliud est, quam vehementius quoddam, copiosiusque dicendi genus, quò rei vel dignitatem, & amplitudinem, vel indignitatem, & atrocitatem, pondere verborum, & enumeratione circumstantiarum ita demonstramus, ut non animos, auresque prætervolet, ut ferme sit, cum res leviter, ac strictim attinguntur, sed ut feriat animos, permoveat, & audientium memoriæ penitus insideat.

Cedo illustre quodpiam exemplum Amplificationis hujusmodi?

R. Habes luculentissimum in atrocissima illa Didonis adversus Æneam abeuntem querela: Poterát Dido simpliciter, & nudè Æneam appellare *durum, inhumanum; ferreum* sed querimoniam illam sic amplificat mirificè Virgilius Æneidos Lib. IV.

(tur,
Talia dicentem jam dudum aversa tue-
Huc illuc volvens oculos, totumque per-
errat

tur:
Luminibûs tacitis, & sic accensa profa-
Nec tibi Diva (a) Parens, generis nec
Dardanus (b) auctor,

Per-

(a) *Venus.* (b) *Dardanus primus Rex Trojanorum, Jovis filius.*

Perfide sed duris genuit te cautibus horrens
 (tigres.

Caucasus, Hircanæque admôrunt ubera

Sic etiam Librò. 2. poterat Aeneas exiliter, & jejune dicere se amissam conjugem Creusam amoribus maximis per noctis tenebras appellasse, verum rem ita verbis exaggerat:

Aufus quin etiam voces jactare per umbram,
 (sam (a)

Implevi clamore vias, moestusque Creu-
 Nequidquam ingeminans iterumque ite-
 ramque vocavi.

Quotuplex est Amplificatio?

R. Duplex: Alia est verborum, alia rerum: seu quod idem est. alia fit rebus, ac sententiis, alia verbis tantum. De utroque genere seorsim agendum nobis est.

§. I. De Amplificatione rerum.

Quot modis fit Amplificatio rerum?

R. Octo præcipuis. 1. Fit per congeriem definitionum, seu per definitiones conglobatas 2. Per congeriem adjunctorum. 3. Per congeriem, seu per enumerationem partium. 4. Per congeriem

---

(a) Creusa Priami, & Hecuba filia, Aeneæ Conjug, Ascanii mater.

riem causarum, & effectuum. 5. Per congeriem consequentium: 6. Per congeriem similium, comparationum, & exemplorum. 7. Per contrariorum, dissimilium, & inter se pugnantium contradictionem. 8. Denique per incrementum. Singula hæc capita sigillatim persequamur.

§. II. De Amplificatione per congeriem Definitionum.

Quid est definitio?

R. Est brevis, & circumscripta rei explicatio, seu, ut ajunt Philosophi, est oratio, quæ rei naturam breviter explicat.

Quid est Amplificatio per congeriem definitionum, sive à definitionibus conglobatis?

R. Est ea, in qua varix ejusdem rei definitiones congeruntur, & quasi coarctantur, ut cum ait Cicero: *Historia est testis temporum, lux veritatis, vita memorix, magistra vitæ, nuntia veritatis.* Ex iisdem definitionibus conglobatis, Curix, ac Senatus Romani majestatem sic amplificat idem Orator in oratione pro Milone. *Curia templum sanctitatis, amplitudinis, mentis, consilii publici, caput urbis: ara sociorum, portus omnium gentium, sedes ab universo populo R. concessa uni Ordini.*

Po.

Poteris tu vicissim, ad illarum definitionum conglobatarum imitationem, dicere, quid sit eloquentia, quid pœsis, quid amicitia, quid vita hominis, quid DEUS ipse.

§. III. De amplificatione per congeriem adjunctorum.

Quid est Amplificatio per congeriem adjunctorum?

R. Est ea, quæ ducitur ab omnibus seu rerum, seu personarum adjunctis, ac circumstantiis simul coacervatis Cicero. 2. Agraria. Ego qualem Kalendis Januariis acceperim Remp. Quirites, intelligo plenam sollicitudinis, plenam timoris, qua, nihil erat mali, nihil adversi, quod non boni metuerent, improbi expectarent: omnia turbulenta consilia contra hunc Reip. statum & contra vestrum otium partim iniuri, partim nobis Consulibus designatis, inita esse dicebantur: sublata erat de foro fides, non ictum aliquo novæ calamitatis, sed suspitione ac perturbatione judiciorum, infirmitatione rerum judicatarum, novæ dominationes, extraordinaria non imperia; sed regua quæri putabantur.

Virgilius sub finem libri primi Georgicorum de Julii Cæsaris interitu lugubri-

gubriter admodum, & tragicè lamentatur coacervando funestissima prodigia monstraque, quæ vel antecessere, vel mox subsequuta sunt.

Ille (a) etiam extincto miseratus (b)

Cæsare Romam, (xit,

Cum caput obscura nitidum ferugine te-
Impiaque æternam timuerunt sæcula,

(c) noctem.

Vox quoque per lucos vulgo exaudita si-
lentes.

Ingēs, & simulacrâ modis pallētia miris,
Visa sub obscurum noctis, pecudesque
locutæ (scunt,

Infandum; sistunt amnes, terræque dehi-
Et mæstum il lacrymat templis ebur, æ-
raque sudant.

Totum hunc locum, ut eximium ampli-
ficationis exemplar, & ad excitandam
commiserationē in primis idoneum, tu
consulto, si me audis.

§. IV. De Amplificatione per congeriē
seu enumerationem partium.

Quid est amplificatio ab enumeratione
partium? R.

(a) Sol. (b) Subaudi est. (c) Dictator
Julius Cæsare à conjuratis occiso, solis glo-
bum diu sub pallidum apparuisse narrat Pla-
tarchus, & Plinius.

R. Est illa, quæ fit, dum totum aliquod in suas partes distribuitur: seu dum rei alicujus partes vel omnes, vel præcipuæ certè quidem figillatim enumerantur. Ita Cicero funestum Pisonis Consulatum describit: *Omnes memoriam consulatus tui, facta, mores, faciem denique, ac nomen à Rep. detestantur. Legati, qui unà fuêre, alienati: Tribuni militum, inimici: Centuriones, & si qui ex tanto exercitu reliqui milites existunt, non dimissæ ab te, sed dissipati, te oderunt; tibi pestem exoptant, te execrantur. Achaia exhausta, Thessalia vexata, lacerata; Apollonia exinantia; Ambracia direpta; Bullienses illusi; Epirus excisa; Locri exusti; Achamanum gens vendita; Macedonia condonata barbaris; Ætholia amissa; Dolopes, finitimique montani oppidis, atque agris exterminati; Cives Rom. qui in iis locis negotiantur, te unum solum suum depeculatorem, vexatorem, pradonem, hostem venisse senserunt.*

Ovidius lib. 11. Metamorph dilatat sententiam hanc:

*Rex Midas omnia, quæcumque tangit,
In aurum convertit.*

Lætus abit, gaudetque malò Berecynthius heros, (a)
Pollicitique fidē, tangēdo, singula, tētat.

(a) Midas Phrygiæ Rex, ubi mons Berecynthius.

Vixque sibi credens, non alta fronde vi-
rentem. (c)ta est:

Illice detraxit virgam, virga aurea fa-
Tollit humo saxum; saxum quoque pal-
luit auro. (tenti

Contigit & glebam; contractu gleba po-
(a) Massa fit: arentes Cereris decerpit
aristas. (pomum:

Aurea messis erat. Demptū tenet arbore
(b) Hesperidas donasse putes: si possi-
bus altis (tur:

Admovit digitos, postes radiare viden-
Ille etiam liquidis palmas ubi laverat
undis, (possit.

Unda fluens palmis (c) Danaen eludere
Venetiarum descriptio per enumerationem
partium.

Venetiarum urbis, in recessu intimo sinus A-
driatici, ea regio, ac situs est, ut leniter sta-
gnantes ex alto aqua, illam omni ex parte
circumluant. Ea incluta urbi, & ad mer-
ces, copiasque irvehendas opportuna reve-
ptacula, & contra hostiles incursus muni-
menta firmissima sunt. Ex iis porro astua-
riis majores, minoresque Eurippi totam ur-
ben

(a) Auri moles. (b) In earum hortis erant
aurea poma. (c) Jupiter in auream pluviam
mutatus, illam delitit converso in precium
Deo. Horat.

beni intercurrentes, variis mœandris, ac flexibus ita distinguunt, ut quot in partes pedibus, in totidem ferè mari aditus sit, egregiò sanè artis, vel naturæ miraculò. Inde vicorum, insularum; & portuum ingens numerus, ut qui diutius ibi versati non sunt, vicorum, locorumque modò varietate, modò similitudine sæpè fallantur. Sed contra ejusmodi ambages certum, paratumque remedium est maxima multitudo cymbarum, quæ usquequaque dispersæ, nominatim ad omnia, & publica, & privata loca quemlibet, haud ità magna mercede, trajiciant.

§. V. De Amplificatione per congeriẽ, causarum, & effectuum.

Quid est Amplificatio per congeriem causarum & effectuum?

R. Est ea, in qua multæ simul unius rei causæ, & effectus multi conglobantur; ut si diceres cum celebri artis magistro. Quereris multis modis vexatam esse provinciam? sed ad causas calamitatis attende. Vigebat in ea ambitus, luxuria dominabatur; segnes erant magistratus, populus ipse molli, otiosaque segnitie diffuebat. Expecta igitur damna longè graviora. Exhaurientur pecunie, jacebit spreta Religio, fures impune grassabuntur, &c. Ex eodem loco

loco immanissimam Mezentii crudelitatem amplificat rex Evander apud Virgilium *Æneid.* 8.

Quid memorem infandas cædes, quid
facta Tyranni (a) (servent.
Eflera, Di capiti ipsius, generique re-
Mortua quin etiâ iungebat corpora vivis,
Componens manibusque manus, atque
oribus ora, (fluentes,
(Tormenti genus:) & sanie, taboque
Complexu in misero, longa sic morte necabat.

§. VI De Amplificatione per congeriem consequentium.

Quid est Amplificatio per congeriem consequentium?

R. Est ea, in qua plura ponuntur accervatim ex eadem re consequentia. Ex hoc loco Virgilius noctem egregie describit *Æneidos.* 4. amplificando res varias, quæ noctem ferme consequuntur.

Nox erat, & placidum carpebant fessa soporem
(quiérant
Corpora per terras, silvæque, & sæva
Æquore cum medio volvuntur sidera lapsu,
Cum

(a) Mezentius immanissimus Tyrrenorum, s. u. Hetruscorum Tyrannus, qui pro Turno contra Æneam pugnavit.

Cum tacet omnis ager, pecudes, piæ-
quæ volucres, (spera dumis
Quæquæ lacus latè liquidos, quæquæ a-
Rura tenent; somno (a) positæ, sub nocte
silenti,

Lenibant curas, & corda oblita laboris,
§. VII. De Amplificatione per com-
parationes, similitudines, & exempla.

Quid est Amplificatio per comparatio-
nes, similitudines, & exempla?

R. Est ea, quæ sit per unam, vel per
multas comparationes, ac similitudines,
& per unum exemplum, vel per plura.
Fiet Amplificatio per plures comparati-
ones, si dicas, v. gc. cum Tullio in Pi-
sonem: *Ego non te vecordem, non furio-
sum, non mente captum, non traico illi* (b)
Greste, aut Atiamante dementiorem putem?
Vel si dicas cum Martiali, in improbū
quemdam Gaurum, qui sua inculenta vi-
tia magnorum virorum exemplo solebat
excusare. *In Gaurum,* (vin^o,

Quod nimio gaudes nocturno prodeccere
Ignosco: vitium Gaure, (c) Catonis habes.

(a) *Positæ*, id est, *jacentes*. Somno autē le-
nibant curas, &c. (b) *Grestes* Agamemnonis
filius, furis agitaris fuit ob Clytemnestræ am-
matri occisam. *Atiamas*, Thebanorum Rex,
furis etiam agitaris. (c) Cato illicensis
quædam sapientia merō incaluerit, testis Horatius.

Carmina quod scribis Musis, & Apolline nullo,

Laudari debes, hoc (a) Ciceronis habes.

Quod vomis, (b) Antoni; quod luxurians Apici: (c)

Quod fur es; vitium, dic mihi, cujus habes;

Fit Amplificatio per uram tantum similitudinem in hoc Virgilii loco, ubi fortissimam Amazonem Camillam de imbelli hoste nullo labore triumphante sic exprimit *Æneid* II.

Quam facile accipiter saxo facer ales ab alto
alto (columbam,

Consequitur pennis sublimem in nube
Comprehensaque tenet, pedibusque evicerat uncis, (plumæ:

Tum cruor: & vulsæ labitur ab æthere

Itemque in Libro septimo, ubi Regine Annæ (d) furorem, ac circumcur-
sationes depingit lepidissima turbinis
verbere a pueris agitati similitudine.

Cum quondam torto volitans sub verbere
turbo, (tria circum

Quem pueri magno in gyro, vacua a-
Intenti ludo exercent: ille ætus habena.

Cur-

(a) Cicero non bonus Poëta fuit (b) Qui
fustis vinculis gremium suum, & totum
tribunal implevit. (c) Apicius belluo cele-
berimus. (d) Erat Latini Regis conjux,

Curvatis fertur spatiiis, stupet inſcia turba, (buxum.

(a) Impubesq; manus mirata volabile
Dant animos plagæ. Non curſu ſegnior illo, (feroces

Per medias urbes (b) agitur, populofq;

Addite denique pulcherrimam iſtam juvenis (c) Pallantis à Turno occiſi cum floſculo decerpto comparationem, quàm Scaliger quovis nectare dulcior non veretur appellare.

Hic juvenem a greſſi ſublimem in ſtramine ponunt,

Qualẽ virgineo demeſſum pollice florẽ, Sæu mollis violæ, ſeu langventis hyacinthi, (forma receſſit.

Cui neque fulgor adhuc, necdum ſua

§. VIII. De Amplificatione per conſiſtentionẽ contrariorum.

Quid eſt Amplificatio per conſiſtentionem contrariorum, & inter ſe pugnantium?

R. Eſt ea, quã plura contraria per antitheſes opponuntur, ut illa Ciceronis in Catilinam: Hoc verò quis ferre poſſet, inertes homines fortiffimis inſidiari, ſtultiſſimos pru-

(a) Impubesque, id eſt, Furorum turba.

(b) Regina Amata, (c) Erat Evandri regis filius Ancus. II.

prudentissimis: ebriosos sobriis, dormientes vigilantibus. In idem est illud ejusdem Ciceronis in Pisonem, & Gabinium Consules: *Qui latrones igitur, siquidem vos Consules? qui praedones? qui hostes? qui proditores? qui Tyranni nominabuntur? magnum nomen est, magna species, magna majestas Consulis.* Non capiunt angustiae peccatoris tui: non recipit levitas ista, non egestas, non infirmitas ingenii sustinet, non insolentia rerum secundarum tantam personam, tam gravem, tam severam.

Sic etiam Seneca in (a) Thyeste;
Quem dies vidit veniens superbum,
Hunc dies vidit fugiens jacentem.
Tale est etiam incerti auctoris, sed tamen antiqui, in Alexandri magni tumulum.
Sufficit huic tumulus, cui non succederat orbis: (pla brevis.

Res brevis huic ampla est, cui fuit am-
Ex hoc eodem loco magni nominis Poeta Santolius Voëtorinus admirabiles Sanctorum virtutes amplificat per congestas antitheses (b)

Illis summa fuit gloria despici,

Illis divitiæ pauperiem pati,

Illis summa voluptas

Longo supplicio mori.

D

§.

(a) Tragedia sic inscripta, *Actu 2. vers.*
6. 4. (b) In hymno de sanctis Monachis.

§. IX. De Amplificatione per incrementum.

Quid est Amplificatio per incrementum?
R. Est ea, quæ oratio velut per gradus videtur augeri, & ascendere, donec ad summum pervenerit. Ità Tullius Verris crudelitatem eò per incrementum deducit, ut verba explanando crimini non ultra suppeditent: *Facinus est, inquit, vincire civem Romanum; prope parricidium, necare: quid dicam, in crucem tollere? Nihil adli jam videtur ad hanc amentiam, improbitatem, crudelitatemque posse.*

Vide etiam, quomodo per gradus, & per incrementum affurgat oratio in hac sapientissima Senecæ sententia in Epistola ad Lucillum: *Magna vite pars elabitur male agentibus: maxima bene agentibus: tota aliud agentibus.*

De Amplificatione verborum.

De hoc toto Capite tametsi sumus propediem accuratissime dicturi; potuit tamen instituti nostri, ut cum illud in antecessum delibemus.

Quomodo fit Amplificatio verborum?

Fit sex præcipue modis. 1. Per verba translata, seu metaphorica. 2. per verba superlata. 3. Per verba synonyma. 4. Per verba gravia, & illustriora. 5. Per

5. Per periphrasim, seu circumlocutionem. 6. Per repetitionem.

§. X.

Fit igitur primum Amplificatio verborum per verba metaphorica, quæ nempe mirum in modum valent ad excitandos animos, & ad orationem grandiorē efficiendam.

Quid est Metaphora, seu translatio?

R. Est quoddam loquendi genus, quod vox aliqua à propria sua significatione transfertur ad aliam, v.gr. si dicas: *Præta videre, parietes gestire gaudia, aliquem esse id incensum, inflammatum cupiditate, errore lapsum*: voces illæ omnes sunt metaphoricae, quia tribuunt prætis, & parietibus risum, & gaudium, quæ propria sunt hominis solius. Idem planè dicto de cæteris locutionibus, quæ tribuunt homini flammam, & incendium ignis proprium, &c. Fiet igitur Amplificatio per Metaphoram, si cum Virgilio dicas de Ænea irato. (benas.

(a) Irarumque omnes effundit hæ.
Vel si dicas de Didone;

(b) Mignoque irarum fluctuat æstu

Quia habenas, & æstum, quæ proprie conveniunt equis, & fluctibus, tribuis Æ-

neæ, & Didoni. Item si de homine impavido, & imperterrito dicas cum Horatio in Odis: (a)

Illi robur, & æs triplex

Circa pectus erat, qui fragilem truci

Commisit pelago ratem

Primus.

§. XI.

2. **F**it Amplificatio per verba superlata, hoc est, quæ veritatem superant, & plus dicunt, quam reapse esse possit. Ut cum ait Tullius de Julio Cæsare, in oratione pro Marcello. *Domusque gentes immanitate barbaras, multitudine innumerabiles; locis infinitas, omni copiarum genere abundantes.* Itemque cum dicit de Pompejo in oratione pro lege Manilia: *Qui sapiens cum hoste conflixit, quam quisquam cum inimico concertavit: plura bella gessit, quam alii legerunt. plures Provincias confecit, quam alii concupiverunt, cujus adoluscentia ad scientiam rei militaris non alienis præceptis, sed suis imperiis: non offensionibus belli, sed victoriis non suspendiis, sed triumphis: est evasit.* Hæc amplificandi artē adhibuit Virgilius Aneidos librò 12. cum de Turni equis dixit per Hyperbolem.

Qui

Qui candore nives antèirent, cursibus
auras.

Item cum de equo Trojano dixit:
Instar motis equum divina Palladis arte
Ædificant.

Sed nunquam magis indulgisse videtur
huic schemati, quam cum Amazonem
(a) Camillam laudans librò septimò
dixit per verissimam hyperbolem:

Illa vel intactæ segetis per summa volaret
Gramina, nec teneras cursu læsisset ari-
stas:

Vel mare per medium, fluctu suspensa
Ferret iter, celères nec tingeret æquore
plantas.

§. XII.

Quomodo fit Amplificatio per verba sy-
nonyma.

R. Fit per congeriem verborum, &
sententiarum idem pæne significantium:
ut cum ait Cicero pro Ligurio: *Quid e-
nim, Tubero, tuus illè districtus in acie
Pharsalica gladius agebat? cujus latus ma-
cro ille petebat? qui sensus erat armorum,
quæ tua mens? oculi? manus? ardor animi,
quid cupiebas? quid optabas?* Vide, quàm

D3 multa

(a) *Camilla Volscorum Regina bellico-
sissima, quæ Turao adversus Æneam tulit
auxilium.*

multa sint hic verba idem pæne significant: *gladius, mucro, arma, sensus, mens; animus, cupiebas, optabas.* Quæ sanè Synonymorum coacervatio acrem in primis, & illustrem reddit orationem, ut liquet ex hoc alio ejusdem Ciceronis exemplo in Catilinam: *Non feram, non patiar, non sinam;* & ex duobus hinc Virgilii versibus *Æneidos* Libro primò, ubi *Ilioneus* *Æneæ* sortis adhuc ignarus sic de illo ad Didonem: (aurâ

Quem si fata virum servant; si vescitur
 Ætherea; nec adhuc crudelibus occubat
 umbris.

§. XIII.

Quomodo sit Amplificatio per verba graviora, & illustriora:

R. Fit cum adhibentur verba splendida, quæ rem significantius exprimant, & in quibus plenum quiddam, numerosum, & sonans esse videatur: ejusmodi sunt ista: *Polluerat stuprò sanctissimas reliquias; Senatus gravissima decreta perspexerat.* Itemque illa in Verrem: *Non enim furem, sed ereptorem, non adulterum, sed expugnatorem pudicitia; non sacrilegum, sed legem sacrorum, religionumque; non sicarium, sed crudelissimum carnificem civium sociorumque, in vestrum judicium adducimus.*

Ejus-

Eiusdē etiam generis sunt magnifica illa
Virgīlii verba de Didone moritura:

At trepida, & coepit immanibus effera

Dido, (tremētes

Sanguineam volvens aciem, maculisque

Interfusa genas, & pallida morte futura,

Interiora domūs irrūpit limina, & altos

Conscendit furibunda rogos, enseque

recludit (ulius.

Dardanium, non hos quæsitum munus in

§. XIV.

Quomodo fit Amplificatio per periphrasim seu circumlocutionem:

R. Fit, cum longiori verborum ambitu circuituque dicimus, quod brevius, ac simplicius dici poterat. Itā Cicero pro Milone, cum gravius videretur dicere Clodium à Milone fuisse occisum; maluit illud hac verborum circumlocutione mollire: *In quos incensos irā, vitamque domini desperantes cum incideret, haesi in iis panis, quas ab eo servi fideles pro domini vita contempnerunt.*

Circumlocutione Virgilius utitur Æn.

12. cum pro hac una voce *Moritur*, sic ait.

Olli dura quies oculos, & ferreo urget
Somnus: in æternam clauduntur lumina
noctem.

Et in ecloga prima, ubi pro hac una vo-

ce jam advesperascit, longiori hac, trita-
que utitur periphrasi:

Et jam summa procul villarum culmina
fumant (umbræ.

Majoresque cadunt altis de montibus

Nota Periphrasim apud Poëtas esse
frequentiore, quam apud Oratores.
Quod si non idonea sit, vel si nimis re-
dundet, jam non appellabitur: *Peri-*
phrasis, sed *Perissologia*. (a)

§. XV. De Amplificatione per re- petitionem.

Quomodo fit amplificatio per repetitio-
nem.

R. Fit, cum verbum idem, sive ornatius
causâ, sive ad motus excitandos itera-
tur, duplicaturque vel in principio, vel
in fine, vel in medio dictionis. Ut cum
ait Tullius: *vidi enim vidi, penitusque per-*
spexi. Sed utitur in primis hoc Am-
plificationis genere in exordio Oratio-
nis pro Roscio Amerino, cum ait: *Accu-*
sant ii, qui in fortunas ejus invaserunt.
Causam dicit is, cui preter calamitatem ni-
hil reliquerunt. Accusant ii, quibus occidi
patrem Sexti Roscii bono fuit. Causam di-
cit is, cui non modo luctum mors patris at-
tulit

(a) Id est Sermosis redundancia.

tulit, verum etiam egestatem. Accusant ii,
qui hunc ipsum jugulare summe cupiérunt:
Causam dicit is, qui etiam ad hoc ipsum ju-
diciu[m] cum prasidio venit, nè hic ibidem
ante oculos vestros trucidetur. Denique as-
cusant ii, quos populus poscit; Causam dicit
is, qui unus relictus ex illorum nefaria cade
restat. **III. leg.**

Quantoperè verò valeat Repetitio ad
addendam vim, pondusque orationi, &
ad affectus ciendos, discere poteris ex
sequentibus exemplis. Priora tria sunt
ex heroicis Ovidii Epistolis, in quibus, si
quid judico, præ cæteris omnibus illius
operibus, elegantiae, ingenii, & eloque-
tiae lumen quoddam elucet: in primo
sororem Annam sic compellat infelix

Dido:

(scia culpæ

Anna soror, soror Anna meæ malè con-
In altero Demophoontē (a) ita compellat
Phyllis:

(verbis

Credidimus blandis, quorum tibi copia,
Credidimus generi, numinibusque tuis.
Credidimus lacrymis: an & hæ simula-
re docentur:

(bentur, eunt.

Hæ quoque habent artes, quaque ju-

Ds

la

(a) Demophoon Thesei ex Phædra filius, &
Phyllide Lycurgi regis filia. Hospitio, & la-
tis susceptas, data prius futuri conjugii fide.

In tertio conjux Hersulis Dejanira, cum illi per imprudentiam mortem intulisset, in has justī doloris voces erumpit identidem;

Impia quid dubitas Dejanira mori;
Hei mihi quid feci? quo me furor egit
amantem?

Impia quid dubitas Dejanira mori?
Illita (a) Nesejo nisi tibi texta veneno,
Impia quid dubitas Dejanira mori?

*Quibusnam potissimum figuris varianda
erit, & distinguenda Amplificatio:*

R. Præcipua, quæ Amplificationem ornant, Schemata sunt: Hypotyposis, & exclamatio, de quibus supra dictum a nobis est. Quibus addito tria alia, nempe Prosopoeiam, Apostrophem, interrogationem, cæterasque id genus vehementiores figuras, de quibus agendum nobis erit in Libro de Elocutione.

§. XVI.

Quid sit in Amplificatione vitandum:
Duo sunt in primis vitia, ac veluti
scopuli quidam duo, in quos incur-
rere solent Tyrones, cum orationem am-
plificent. Primus scopulus est illorum,
qui minutissima quæque singulatim, exi-
liter

(a) Centauri Nesei veste, quâ indutus
Hercules in furorem versus est.

liter, & perexiguè confectantur; quod certè est in oratione vitium vel maximum. Ut enim rectè monet Cicero, in Amplificationibus nihil est nimis tenuiter enucleandum, quia hic locus grandia potius, quàm exilia, minutaquè requirit.

Alter scopolus est illorum, qui ad exemplum orationis numerum, nihil nisi vacuas vocès, & inanem verborum sonitum in illam infarciunt. Hoc vulgare vitium fugies, si nihil prorsus dicas, quod vim, & pondus non addat orationi, & sensum non augeat. *Quid est enim tam furiosum, (inquit Tullius Libro 1. de Oratore) quàm verborum vel optimorum sonitus inanis, nulla subiecta sententia?* Et ut sapientissimè præcipit Horatius in Arte Pœtica, si sint tibi provisæ, paratæque, & ad manum, ut ita dicam, sententiæ; voces ipsæ ultro sese offerent, & ad exprimendâ animi sensa nullo labore succurrent: (quentur.

Verbaquè provisam rem non provisâ se-

Quamquam, ut dicam id, quod res est, si Tyroni peccandum sit in alterutram partem, mallem certè, ut, instar Ovidii, peccet potius ubertate quadam, copiaquè verborum, quàm eorudem jejunitate, atque inopia, quia, ut optime notat Tullius, nimia hæc & redundans verbo

rum ubertas, & quasi luxuries stylô, atque
exercitatione brevi depascitur.

*****

APPARATUS

SEU PROCEMIUM

RHETORICÆ.

Rhetoricæ Prooemium, sive Apparatus
appellamus ea omnia, quæ pertinet
universim ad Artem Rhetoricam: Quin-
que autem sunt, quæ de Rhetorica genera-
tim, & universè, prolusionis more, qua-
ri possunt.

1. Quæ sit natura, & finis Rhetoricæ,
2. Quæ sit illius materia.
3. Quæ sint illius partes.
4. Quæ sit dignitas, vis, & utilitas
Rhetoricæ
5. Quibus rebus, ac subsidiis possit fa-
cile comparari.

§. I. De natura, & fine Rhetoricæ.

Quid est Rhetoricæ?

R. Est ars, seu disciplina bene di-
cendi; hoc est ornate, graviter, & copio-
se loquendi, Ita Quintilianus, lib. 2.

Unde nomen suum traxit Rhetoricæ?

A vocè græca Reo, dico, loquor, unde
Ritor Rhetor, Orator, & Ritoriki ars O-
ratoria.

Quare

Quare vocatur ars?

R. Quia certis quibusdam, & nunquam fallentibus præceptis continetur.

Quare dicitur ars bene dicendi?

R. Quia docet, quomodo optimis sententiis verbisque lectissimis dici possit.

Undenam orta est ars illa bene dicendi?

R. Notatio naturæ, & animadversio peperit artem: Cum enim aliqui nativa quadam facultate, ullo artis subsidio bene dixissent, alii contra insulse omnino, & male; extitit aliquis, qui discrimen illud observaret attentius; qui causas illius indagaret sedulo, atque ita rem sensim, ad artem ac præcepta revocaret, & quasi viam traderet, quæ ad eloquentiâ tuto ferret. Unde liquet, non esse eloquentiam natam ex artificio; sed potius artificium ex eloquentia natum, atque profectum.

Quò differunt inter se Rhetor, & Orator?

R. Hæc differunt, quòd Rhetor sit, qui bene dicendi præcepta tradit, Orator verò sit is, qui accomodate ad persuadendum dicere potest: tametsi erretur persæpè in nomine, & aliud pro alio indiscriminatim accipiatur.

Quisnam est finis ultimus Artis Oratoria?

R. Est persuadere dictione: hoc est, diserta oratione quempiam impellere
ad ali-

ad aliquid vel credendum, vel agendū,
vel omittendum.

Quodnam est Officium Oratoris?

R. Est dicere appositè ad persuadendum: quod fiet docendo, delectando, & movendo. Docemus argumentis, & argumentatione: delectamus ornatu, illustri, & apto dicendi genere; hactenus amplificatione, & affectibus. Docere, necessitatis est, delectare, suavitatis; movere verò, seu hactere victoriæ, atque hic demum est verissimus eloquentiæ triumphus.

Unde erit ille summus, & perfectus Orator, cum appositè dixerit ad persuadendum, hoc est ad docendum, delectandum, & movendum; re ipsa tamen, sive auditoris vitiò, sive quacumque demum alia de causa, non persuaserit.

§. II. De Materia Rhetoricæ.

Quandam est materia cujusque artis in genere?

R. Ea est, circa quam versatur Ars; ut Medicinæ materia sunt morbi, quia in iis curandis Medicina versatur.

Quanam est speciatim materia Rhetoricæ?

R. Nihil omnino est in rerum natura, de quo ornate, eleganter, & copiose disputare non possit Orator. Ut observat
Cic.

Cic: 2. de Orat. Bene dicenti Ars non habet definitam aliquam regionem, cuius terminis septa teneatur. Unde ajo cum Aristotele: Rhetoricæ materiam esse quamlibet quæstionem ad dicendum propositam.

Quotuplex est quæstio; quæ Oratori ad dicendum proponi potest?

ꝑ. Duplex. Alia est infinita, seu universalis; alia finita, seu singularis. Quæstio infinita, quæ vocatur etiam *Thesis*, ea est, quæ nullis alligatur temporis, loci & personæ circumstantiis: ut, si quæretur generatim atque universè: *Sitne bellum gerendum, vel pax facienda?*

Quæstio finita, quæ etiam vocatur: *Hypothesis*, & *causa* sive *controversia*; ea est, quæ universalem quæstionem restringit, ac revocat ad certas quasdam personæ, temporis, loci, rei que circumstantias: ut, si quæretur, *Sitne hoc anno nobis pax facienda; iis, quæ ab hostibus feruntur legibus, ac conditionibus?*

Quæstio autem, sive finita sive infinita dividitur quadrifariam; primò in quæstionem cognitionis: Quæstio cognitionis ea est, quæ instituitur solius scientiæ gratiâ: ut, *Quæ sit causa defectus solis . . . sitne terra major, quàm luna?* Quæstio actionis est, cuius finis est aliquid effici-

efficere; ut, *An liceat vim vi repellere . .
an sit inimicis ignoscendum ?*

Præterea quæstio vel est principalis, vel incidens. Principalis ea dicitur, quæ præcipue venit in controversiam. Incidens vocatur, quæ tractatur propter aliud.

Quot sunt universim genera quæstionum, siue causarum, in quibus, versari potest Orator ?

Tria; Genus judiciale, genus deliberativum, & genus exornativum, seu demonstrativum, quod à Græcis vocatur *Epideicticum*.

Quid spectatur in genere judiciali ?

R. Accusatio, & defensio.

Quid spectatur in genere deliberativo ?

R. Svasio, & dissvasio.

Quid in exornativo ?

R. Laus & vituperium. Unde generis judicialis finis est *aquitas*; Deliberativi *utilitas*; Demonstrativi *honestas*. Judiciale genus versatur circa tempus præteritum; Deliberativum circa tempus futurum: Demonstrativum verò circa præteritum simul, & præsens.

§. III. De Partibus Rhetoricæ.

Quæ, & quot sunt primariæ partes Rhetoricæ ?

R. Quatuor: Inventio, Dispositio, Elocutio, & Pronuntiatio, quemadmodum sunt præcipuæ quatuor Oratoris partes: 1. Argumenta invenire. 2. Inventa disponere: 3. Disposita verbis exornare: 4. Exornata pronuntiare. Sunt, qui pro quinta parte memoriam statuunt; sed nos cum Aristotele illam ad pronuntiationem revocamus.

Quid est inventio?

R. Est excogitatio rerum verarum, aut verisimilium; quæ valeant tum ad faciendam fidem, tum ad motus excitandos.

Quid est dispositio?

R. Est rerum inventarum in ordinem distributio.

Quid est elocutio?

R. Est idoneorum verborum, & sententiarum ad res inventas accommodatio.

Quid est pronuntiatio?

R. Est vocis, ac corporis ea moderatio, quam res inventæ, ac verba requirunt.

§. I. De dignitate, & utilitate Rhetoricæ.

Quenam est Rhetoricæ dignitas, vis, & utilitas?

R. Nihil addi potest ad hæc illustraria Tullii verba. lib. 1. de Oratore: *Quid est,*

est, inquit, aut tam admirabile, quàm ex
infinita multitudine existere unum qui id
quod omnibus naturâ sit datum, vel solus, vel
cum paucis facere possit? aut tam jucundum
cognitu, atque auditu, quàm sapientibus sen-
tentiis gravibusque verbi ornata oratio, &
propolita? aut tam potens, tamque magnifi-
cum, quàm populi motus, iudicum religiones,
Senatus gravitatem unius oratione converti?

Quid majus, quid splendidius dicere
posset eloquentia, si pro se ipsa loqueretur?

De subsidiis Rhetoricæ.

Quibus potissimum subsidiis omnes illa, quas
diximus, Rhetoricæ partes comparari poterunt?

R. Quatuor: natura; arte, exercitatione,
& imitatione.

Quid natura confert ad eloquentiam:

R. Ex parte animi confert celeres
motus, ad excogitandum acutos, ad or-
nandum uberes, ad memoriam firmos,
ac diuturnos. Ex parte verò corporis
confert latera firma, canoram vocem, so-
lutam linguam, aptamque oris, & totius
corporis conformationem.

Quid facit ars ad eloquentiam?

R. Excultat, quæ dedit natura; sup-
plet, quæ illi defunt, quæ verò redun-
dant, luxuriantque, castigat, atque cõ-
erect

erget, Uno verbo: certissimam, veluti digitò, monstrat viam, quâ ad eloquentiam tutò perveniatur.

Quid affert exercitatio?

R. Conservat, & auget, quæ ars exposivit, aut emendavit in natura. Multi enim naturæ vitium exercitatione sustulere, ut olim Demosthenes, aliqué sexcenti.

Quid est exercitatio?

R. Est assiduus usus, & consuetudo dicendi, vel scribendi; quod quidem valde facit ad eloquentiæ laudem adipiscendam. Ut enim ait Cicero: *Sylus est optimus dicendi effector & magister.* Triplex est autem exercitationis genus: nempe *Scriptionis, actionis, & memoriæ.*

DE IMITATIONE.

Quanam est Imitationis utilitas?

R. Facit imitatio, ut optimo cuique auctori similes in dicendo evadamus, & quæ sunt in eo summa, diligenter persequamur. Et quoniam imitatio, si rectè fiat, multum affert ad eloquentiam, & pauci admodum imitari sciunt, ut par est; ideò de imitandi ratione fusius aliquid, & uberius disputandum nobis esse existimavimus.

Quanam igitur est vera, rectaque imitandi via, & ratio?

R. Multiplex.

I. Ca-

1. Cave, vulgare quoddam ac mediocre tibi proponas exemplar, *Mox daturus progeniem vitiosiorē*, sed deligatur imitandus summus aliquis, & excellens auctor, in quem tota mente intuearis. Is autem erit, in Poëtis fermè Virgilius, qui ceteros omnes Poëtas longè post se reliquit, & ut ipse loquitur de Turno, *toto vertice supra est*. In oratoria verò arte deligatur unus Cicero, de quò, quam tritum, ac pervulgatum, tam verum est illud Quintiliani dictum: *Ille sciat se profecisse, cui Cicero valdè placere ceperit*; & in quem bellissimè cadit magnifica illa Senecæ (a) de illo vox: *ingenium, quod solum populus R. par imperio suo habuit*: & ut non minùs splendide de eodem Tullio dictum fuit à Vellejo Paterculo: *Vir ingenio maximus, qui effecit, nè, quorum arma viceramus, eorum ingenius vinceremur*.

2. Non optimos solum auctores imitaberis, verum etiam, quæ in illis optima sunt, ac præstantissima: Si v.g. scribenda tibi sit oratio latina, habebis præ oculis loca illa eximia, in quibus se plurimum amavit Cicero, & in quibus se ipse videtur quodammodo vicissè, cuius-

---

(a) *Controv. Lib. 2.*

jusmodi sunt illius pleraque perorationes. Illas inter scribendum lectitabis identidem, ut illarum assidua lectio Tulliani styli germanum tibi saporem, & gustum aspergat.

Ut verò semper habeas in promptu selectissimam, quæ subinde possis imitari, luculentissimorum auctorum loca; copiosum summâque curâ elaboratum illorû indicem tibi ad nostræ Rhetoricæ amplioris calcem exhibemus.

3. Illustria hæc, quæ cixi, loca neque pueriliter imitaberis, neque serviliter, putideque, ut solent homines illi, quos jure optimo ridet Horatius, dum ait: *O imitatores servum pecus;* & ut à benè multis fieri video, qui cum picarum aut psittacorum more eisdem omnino voces reddiderint, tum demum magnos se veterum imitatores arbitrantur. Tu verò quæcumque imitaberis, sic facies tua, ut eruditis, & emundæ naris hominibus appareat imitatio; sed tamen res omnino aliâ, tibi quæ propria facia jam esse videatur.

Tua autem facies hæc veterum scriptorum loca, tibi quæ illa quasi jure tuo poteris vindicare.

Primo, si vir, ac pondus sententiæ retineas: verba verò vel omnia, vel ma-

gna ex parte saltem immutes. Diverat olim Tullius. *Virtus est una altis defixa radicibus, qua nulla unquam vi labefactari potest.* Hanc egregiam Tullii sententiam, vide, quam scienter, mutatis omnino verbis, exprimat Horatius, cum dicit de hominis probò, & in colenda virtute constanti.

(a) Si fractus illabatur orbis.

Impavidum ferient ruinæ.

Sic etiam cum dixisset idem Cicero Philippicâ nonâ: *Vellem, Dii immortales fecissent, ut vivo potius Servo Sulpicio gratias ageremus, quam mortuo honores quæreremus.* Hanc eandem sententiam, mutatis omnino verbis, ingeniose admodum exprestit Ovidius Lib. 13. *Metamorphoseon*, ubi Ulißem de Achillis mortui armis certantem cum Ajace, & pro se ita loquentem inducit:

Si mea cum vestris valuissent vota (b)

Pelasgi,

(hæres:

Non foret ambiguus tanti certaminis
Iuque tuis annis, nos te potiremur, Achille.

Secundò, si eadem fermè servando verba, transferas illa ad alium sentum
vel

(a) Ode 3. Lib 3. (b) Sic appellati veterum Græci populi.

vel similem, vel contrarium: v.gr. dixit Tullius in Antonium: *O audaciam immanem! Tu ingredi illam domum ausus es? tu illud sanctissimum limen intrare? tu illarum adium Diis Penatibus os importunissimum ostendere?* Poteris verba hæc paululum immutata in Judam, hortos ad Christum prodendum subeuntem, opportunè transferre.

Sic etiam Catilinariæ primæ exordii ad aliud argumentum nullo labore ita convertent vel ipsi meherecule tyrunculi: Quousque tandem homo nequam atque improbe, intemperanter abutere divinâ patientia? Qumdiu illam eludet vita ista tua omni scelerum genere cooperta? Quem ad finem se inveterata tua jactabit impietas? Nihil ne te impendentis mortis pericula, nihil inferorum poenæ, nihil in te Divinæ justitiæ gladius, nihil terror cōscientiæ, nihil severissimi judicis Tribunal, nihil illius os, vultuque movebit? Patere tua flagitia nō sētis, &c.

Tertio, recte in italicis, si figuras, si periodi, si transitiones, si cōmissuras, in eisque, & totum orationis ductum, ac solum potius in materis, quàm verba ipsa, vel ipsas sententias. Dixit, v.gr. Cicero Philippica II. *Non placet Antonio consularis meus; at placuit l. Servilio, ut eum pri-*

*munum nomen ex illius temporis consularibus, qui primus mortuus est: Placuit Quinto Lucio Catulo, cujus semper in hac Republica vivet auctoritas: Placuit duobus Lu-
cullis, M. Crasso. Q. Hortensio, C. Curioni. Maxime verò Consulatum meum Cn. Pompejus probavit.* Hanc figuram transferre poteris eleganter in eos, quibus non placent humaniores litteræ; quas omnium ordinum, ac ætatum viri sapientissimi in deliciis habuerunt.

Quartò laudem habebit imitatio, si propositum exemplar vel in pauca contrahas, vel amplificando fusius, uberiusque dilates. Ità cum Virgilius dixisset
a. Georgicorum. (terram

Prima Ceres ferrò mortales vertere
Instituit.

Hunc eundem locum imitando, fusius more suo, amplificavit Ovidius V. Metamorph.

Prima Ceres uncò glebâ dimovit aratrò:
Prima dedit fruges, alimenta quæ mitia
terris: (munus.

Prima dedit leges: Cerecis sunt, omnia

Contrà verò cum à Iulio fusius, ac uberius citum fuisset de Cæsare, in oratione pro Marceilo.

*Bellicas. a. des solent quidam extenuare
veritas, easque detrudere ducibus, commu-
nica-*

nicare cum militibus; nè propria sint Imperatorum. Et certè in armis militum virtus, locorum opportunitas, auxilia sociorum, classes, commeatus, multum juvant. Maximam verò partem quasi jure suo fortuna sibi vendicat; & quidquid est prosperè gestum, id planè omne ducit suum. At verò hujus gloriæ, C. Cæsar, quam es paulò ante adeptus, socium habes neminem. Totum hoc, quantumcunque est, quod certè est maximum, totum est, inquam, tuum. Nihil sibi ex ista laude centurio, nihil præfectus, nihil cohors, nihil turma decerpit. Quin etiam illa ipsa rerum domina Fortuna in istius se gloriæ societatem non offert: tibi cedit, tuam esse totam ac propriam fatetur.

Totam hanc ornatissimam laudationem in duos versiculos ita collegit Poëta egregius:

(Cæsar

Gloria vincendi juncta est cum milite,
Cæsar, parcendi gloria tota tuæ est.

Quintò, laudabitur imitatio, si, quæ ab Oratoribus scripta fuere, solerter transferas in orationem adstrictam. Ita facile ceciderim cum M. (a) Antonio Mureto, perfectissimo talium rerum aestimatore, Virgilianum illum versum.

E

Quam-

(a) Phil. orator, & criticus celeberrimus, sæculo 16.

Quamquam animus meminisse horret, Id-
 uoque refugit:

Ciceronem imitatum fuisse. Ità enim
 ille Philippicà XIV scripserat in Anto-
 nium: *Refugit animus, P. C. eaquē dicere
 reformida.; quæ Lucius Antonius in Par-
 mensium liberis, & conjugibus gesserit.*

Sexto, bonus imitator eris, si vel ex
 Græcis Latina facias, vel ex Latinis, aut
 etiam Græcis vernacula. Ità Tullius
 tam multa singulari quodam artificio
 expressit ex Demosthene, quem miraba-
 tur, & quo nē Athenas quidem ipsas
 magis Atticas fuisse, urbano quodam, &
 liberali jocō distabat. Sic etiam vir-
 gilius, acer, & diligens Græcorum i-
 mitator, in *Æneide* Homerum est imi-
 tatus, & in *Bucolicis* (a) Theocritum.
 Sic Terentius ex Menandro, & ex Ari-
 stophane tam multa iniecit in Latium.
 Ità Horatius Pindari (b) Callimachi-
 quē vestigia persecutus est in suis *Odis*,
 & nominatim in tertia quarti libri.

Quem tu Melpomene semel
 Nascentem placido lumine videris, &c.
 Quam

(a) Theocritus Poëta Syracusanus scri-
 psit Græcè idyllia in genere bucolico lauda-
 tissima. (b) Callimachus nobilis Poëta Gra-
 cus vixit post Alexandri tempora.

Quam quidem tantis laudibus ornavit
summus ille vir Julius Cæsar Scaliger,
ut mallet à te similem scriptam fuisse,
Quam esse totius Tarracoenfis Rex. Sic
enim (per ludum opinor) dictitare
conseverat.

Atque; ut hiscé elementis tandem aliquando finem imponamus, laudem maximam habitura est imitatio, si quos imitaris, eos non dicam, adæquare, sed vincere etiam omni ope coneris: ut ait Quintilianus Lib: 10. *Conandum est aliquid supra eos, quos imitaris; & ut etiam admonet vetus proverbium: Invenire, rem admodum difficilem esse: perfacilem verò, inventis addere.*

Ita Virgilius cum exiliter admodum
ac jejunè de Hecatore dictum fuisset ve-
teri à Poëta Ennio; (a)

O lux Trojæ, germane Hæctor,
Quid ita cum tuo lacerato corpore mi-
ser?

Verſus eofdem, vel potiùs eamdem ſen-
tètiàm ex plumbèa fecit auream *Æneid.*

Libro fecundô:

O lux Bardaniæ, spes ô fidissima Tue.
crum   E2   Quæ

(a) Ennius Poëta antiquissimus vixit tempore secundi belli Punici, centum, & amplius ante Ciceronem annis.

Quæ tantæ tenuere moræ? Quibus He-
 ctor, ab oris, (rum
 Expectate venis? ut te post multa tuo-
 Funera, post varios hominumquæ; urbif-
 que labores (serenos
 Defeili aspicimus? quæ causa indigna
 Foedavit vultus? Aut cur hæc vulnera
 cerno?

Hunc eundem Ennii, Virgiliique de
 Hectore locum apertissime imitari co-
 natus est Seneca in (a) Troade, ubi vi-
 duam illius Andromachen ita loquen-
 tem inducit: (stetit:

Cum subito nostros Hector ante oculos
 Non qualis ultro bella in Argivos ferēs,
 Grajas petebat facibus Jdæis rates:
 Nec cæde vasta, quali in Danaos furens,
 Vera ex Achille spolia simulata tulit.
 Non ille vultus, flammæ incendēs jubar;
 Sed fessus, ac dejectus, & fletu gravis,
 Similisque nostro, squalida obtecto comâ.

Quæ imitatio, quamquam non infelix;
 tu vide tamen, quantum à Virgiliana
 distet. Verum quanto inferior Virgi-
 lio videtur in hoc loco Seneca, tantò sa-
 nè jure videbitur Ennio superior in hac
 altera ejusdem imitatione in eadem
 Troade.

Co-

(a) *Troade sic inscripta.*

Columen patriæ, mora factorum,
Tu præsidium Phrygibus fessis,
Tu mutus eras, humerisque tuis
Stetit illa decem fulta per annos:
Tecum cecidit, summusque dies
Hæctoris idem patriæque fuit.

Hanc Ennianam imitationem aliquando mirantibus amicis festivè admodum respondit Virgilius, *se ex Ennii stercore gemmas, aurumque colligere.* Cum verò assidua hæc diligensque veterum imitatio vitio illi verteretur, ut ab invidis, & obtreñatoribus, cumque illi malevolentia livore suffusi, palam jactarent in vulgus, illum pleraque ab Homero sumptisse, hoc uno responsò calumniatoribus os obstruere, illosque penitus elingues reddere consueverat Virgilius: *Cur non ipsi quoque eadem furta tentarent? Verùm intellecturos, facilius esse Herculi clavam detrahere, quàm Homero vel unum eripere versum, illumque ad rem suam accommodare.*

Ratio tamen quædam est tyronibus præsertim adhibenda, nè dum propositum sibi exemplar conantur vincere, & dum ab illo paululum, sed in melius aberrare satagunt, prava quadam imitatione ab illo prorsus deficient & in pejus aberrant, quod Lucano præsertim contigisse videmus. Es   Cum

Cum enim mirifice, sed sobrie tempe-
statem ita descripsisset Virgilius Anei-
dos primò:

Incubuerè mari, totumque à sedibus i-
mis

Una Eurasiq; Notusq; ruunt, creberq; pro-
Africa, & vastos volvūt ad littora fluctus.
Eripit subitò nubes, coelūque, diemque
Teucrorum ex oculis, ponto nox incubat
atra.

(æther,
Innotuere poli, & crebris micat ignibus
Præsentēque viris intētant omnia mortē.

Hunc Virgilii locum cum sibi, vel i-
mitandum vel superandum proposuisset
Lucanus immodico quodam calore ra-
ptus, suoque nimium velificatus inge-
nio, & laxatis illi velut habenis, sic ab-
erravit in pejus:..

Ah, quoties frustra pulsatos æquore mon-
tes

Obruit illa dies! quam celsa cacumina
pessum

Tellus viſta dedit! non ullo littore sur-
gunt

Tam validi fluctus, alioque ex orbe vo-
luti,

A magno veniēre mari, mundumque cō-
ercens,

Monstriferos agit unda sinus.

A R T I S
H R E T O R I C Æ
L I B E R P R I M U S.

~~.....~~

DE ELOCUTIONE.

Quid est Elocutio?

R. Elocutio, inquit Tullius; est idoneorum verborum, & sententiarum ad res inventas accommodatio.

Cur tandem, & quorsum ab Elocutione, contra, quàm fieri solet, exordimur?

R. Tametsi ex quatuor Rhetoricæ partibus, ordine naturæ, prima sit Inventio; quæ tamen plusculum difficultatis habet, idcirco eam Elocutioni postponendam esse cum erudito Vossio, aliisque artis Rhetoricæ magistris bene multis, judicavimus.

Cum enim verborum delectus origo sit eloquentiæ, ut ait Julius Cæsar in suo de analogia, seu de ratione (a) loquendi Libro, quem, Ciceroni nominatim nuncupavit; & cum verborum cura, quæ ad Elocutionem pertinet, sit longè facilior, quàm cura rerum, quæ spectat ad

E4

inven-

(a) Cicero in Bruto.

inventionem: liquet profectò nos Tyronum commodis, utilitatique servire, dum Aristotelis ordine nonnihil immutato, ab Elocutione ducimus initium, & in primo artis oratoriæ quasi limine, vestibuloque paulisper hæremus, priusquam in intima illius penétralia pedem (a) sustinus inferre.

Ut huic eidem Tyronum utilitati cōsulatur, nostrum hunc de Elocutione librum trifariam dividimus. Agendum nobis est primò de Figuris, in quibus nullo ferme negotio se solent exercere vel ipsi Tyronculi. Secundò dicetur de Periodo, in qua videtur plussculum esse negotii. Tertiò tractabimus de Stylo; à facilioribus, ut par est, ad difficiliora sensim progrediendo.

C A P U T I.

De Figuris, seu schematibus.

Figura, ut diximus in Elementis, est ornamentum quoddam Orationis, seu loquendi modus illustrior: & à communi consuetudine remotus; cuiusmodi sunt hæc Ciceronis verba in Catilinam, *Vivis, & vivis non ad deponendam, sed ad confirmandam audaciam.* Itemque illa Dido

(a) Penult. producta, pro *audeamus.*

Didonis morientis (a) verba.

— Moriemur inultæ?

Sed moriamur, ait. Sic sic juvat irē
sub umbras,

Aut hæc ejusdem Didonis: (das
Littora littoribus contraria, fluctibus un-
Imprecor, arma armis pudent, ipsique
nepotes.

Quot sunt genera figurarum?

R. Duo. Aliæ enim versantur in sen-
tentiis, & sensu ipso, aliæ in verbis tan-
tū. Quia verò res prius animò men-
teque concipiendæ sunt, quàm verbis e-
xornentur; ideo de Figuris sententiarū,
quæ ad mentem pertinent, ante dicen-
dum nobis est, quàm de figuris verbo-
rum.

§. I. De Figuris Sententiarum.

INter Figuras Sententiarum aliæ vi-
dentur aptiores ad movendum, aliæ
ad docendum, aliæ ad delectandum, i-
nitium faciamus ab his; quæ ad moven-
dum, seu ad animos flectendos præci-
pue valent.

§. II. De Figuris ad movendum idoneis.

De Exclamatione.

E5

Eur

(a) *Æneid.* 4.

Cllr ex omnibus figuris Exclamationem primam ordine collocamus?

R. Primam collocamus, quòd vehementiores animi motus exclamando solemus exprimere.

Quid est exclamatio?

R. Est vocis elatio, seu contentio, qua, interjectione vel adhibita, vel subaudita, vehementiorem animi affectum significamus, reiquè magnitudinem exprimimus. Ita Tullius oratione. 1. in Catilinam: per summam indignationem sic exclamat. *O tempora! o mores! Senatus hac intelligit, Consul videt: hic tamen vivit. Vivit! Imò verò etiam in Senatum venit.* Et oratione 1. in Antonium: *O miserum me! consumptis enim lacrimis, infusus tamen animo haeret dolor.*

Exclamatione adjunctam fermè habet aliquam ex hisce interjectionibus, *o! heu! ha! vah! prob Superi! prob Superum, atque hominum fidem!* Persæpè tamen subauditur interjectio, ut si dicas, *Miserum me!* vel *Hocce Sæculum!* Veteres pro interjectione, o, sæpè adhibebant voces istas (a) *Ædepol! Hercle! Mehercule! Jupiter! Me castor! Medius fidius!* Catullus: *Char-*
tis. Do-

(a) Quasi dicas per ædem Pollucis... Ita me Hercules, me Jupiter, me Jovis filius juvet.

Doctis, Jupiter! & laboriosis.

Heu, & Eheu triste aliquid, & molestum indicat. Ità (a) Cicero: *O domus antiqua, eheu quam dispari domino dominaris!* Virgilius verò *Æneidos* 4.

————— Tu nunc Carthaginis altæ
Fundamenta locas, pulchramque uxori-
bus urbem (arum!

Extruis; heu regni, rerumque oblite tu-
Prob adhibetur sæpè ad obtestandum.

Ità Terentius! *Prob Deum! atque hominum fidem, quid est, si non hac contumelia est?*

Mirum in modum facit exclamatio ad significandam indignationem, doloremque ex re atroci conceptum, ut Tullius pro Coelio: *Prob Dii immortales! cur interdum in hominum sceleribus maximis aut conniveris, aut presentis fraudis panam in diem reservatis?*

Servit etiam misericordiæ. Ità pro Sylla: *O miserum, & infelicem diem illum, quo Consul omnibus centuriis P. Sylla renunciatus est! O fallacem, & volucrem fortunam! O cecam cupiditatem. proposteram gratulationem! quam citò illa omnia ex latitia, & voluptate ad luctum, & lacrymam redeunt!* Et pro Milone: *O terram illam beatam, qua hunc virum exasperit; hanc ingra-*

ingratam, si ejecerit; miseram, si amiserit!
Sic etiam perfidus ille Sinon Trojanorum misericordiam exclamando captat. (a)

Heu, quæ nunc tellus, inquit, quæ me æquora possunt (nig; restat.

Accipere? aut quid jam misero mihi de-

Aliquando etiam lætitiâ, animiqué hilaritatem exprimit Exclamatio, v. gr. Cicero ad Atticum (b) *O suaves epistolas tuas, uno tempore mihi datas duas? quibus evangelia, quæ reddam, n scio; deberi quædam planè fateor.* Evangelia verò (si quæris) erant merces allati jucundi nuntii; vêt etiam sacrificia, & supplicationes, quæ pro læto nuntio decerni olim à Romanis consueverant. Unde non immerito Christianis *Evangelium* appellatum est salutiferum illud nuntium à CHRISTO veracissimò Patris Nuntio nobis allatò.

Denique Exclamatio servit interdum Ironiæ; ita (c) Tullius: *O præclarum custodem ovium, ut ajunt, lupum!* & in Pisonem: *O sultos Camillos, Curios, Fabricios, Scipiones, Marcellos, Maximos! O amantem Paulum, rusticum Marium: nullius consilii patres istorum amborum Consulium, qui triumpharunt!* Qui-

---

(a) *Æneid.* 2. (b) *Lib.* 2. *Eq.* 3.
(c) *Philip.* 3.

Quibus potissimum in locis utendum est Exclamatione?

R. Adhibenda est præsertim in Amplificatione, in Perorationibus, & ubi res magnas auditori persvaseris. Exclamare enim in rebus minutis frigidum esset, ac puerile.

§. III. De Dubitatione.

Quid est Dubitatio?

R. Dubitatio est (a) Schema, quo Orator fluctuans, animique pendens dubitat aliquamdiu, quid sibi agendum, dicendumve sit. Ita Scipio apud Livium (b) milites alloquitur quasi dubitans: *Apud vos quemadmodum loquar, nec consilium, nec oratio suppeditat, quos nè quo nomine quidem appellare debeam, scio Cives? qui à patria vestra descivistis. An milites? qui imperium, auspiciumque tenuistis. Sacramenti religionem rupistis. Hostes corpora, ora, vestitum, habitum civium agnosco; facta dicta, consilia, animos hostium video.*

Illustre omnino Dubitationis exemplum suppeditat nobis Virgilius, cum Didonem ita dubitantem inducit. (c)

En

(a) *Habitus, figura.* (b) *Decade 2.*
(c) *Æneid. 4.*

En quid agam? rurſusne procos irriſa
 priores (bia ſupplex,
 Experiar? Nomadumque petam connu-
 Quos ego ſum toties jam dedignata ma-
 ritos (erum

Iliacas igitur claſſes, atque ultima Teu-
 Juſſa ſequar

An Tyriis, omnique manu ſtipata meorū
 Inſequar? Et quos Sidonia vix urbe re-
 velli, (jubebo?

Rurſus agam pelago, & ventis dare vela

Deinde ſequitur electio, quæ fit nimi-
 rum, cum is, qui dubitat, lubito conſi-
 lium capit, quaſi oborta ſibi nova qua-
 dam luce:

Quin morere, ut merita es, ferroque
 averte dolorem.

Eſt item apud Ciceronem egregium
 illud ejuſdem Schematis exemplum in
 Oratore: *Utrum difficilius, aut majus eſſet
 negare tibi, ſapius idem roganti, an efficere
 id, quod rogares, diu, multumque, Brute,
 dubitavi. Nam & negare ei, quem unice
 diligere, cuique me chariſſimum eſſe ſenti-
 rem præſertim; & juſta petenti, & præclara
 cupienti, durum admodum mihi videbatur,
 & ſuſcipere tantam rem, quantam non mo-
 dò facultate conſequi difficile eſſet, ſed eti-
 am cogitatione complet: vix arbitrabar eſſe
 ejus, qui vereretur, reprehentionem docto-
 rum, atque prudentium.*

Ha-

Habes etiam breve, sed luculentum Dubitationis exemplum in illis Tiberii verbis apud Tacitum in Annalibus. *Quid scribam, P. C. aut quomodo scribam, aut quid omnino non scribam hoc tempore? Dii me, Deaque pejus perdant, quàm perire quotidie sentio, si scio.*

§. IV. De Obsecratione.

Quid est obsecratio?

R. Obsecratio, ut nomen ipsum per se satis indicat, fit, cum alicuius sive Dei, sive hominis opem imploramus. Hoc Schemate mirum in modum utitur Tullius pro Rege Dejotaro: *Quamobrem hoc nos primum metu, C. Cæsar, per fidem, constantiam, & clementiam tuam libera, ne respondere in te ullam partem iracundia suspicemur. Per dexteram te istam oro, quàm Regi Dejotaro hospes hospiti porrexisti: per istam, inquam, dexteram non tam in bello & præliis, quàm in promissis, & fide firmiorem. Tu illius domum intrare, tu vetus hospitium renovare voluisti: te ejus Dii penates acceperunt: te amicum, & placatum Dejotari regis aræ, focique viderunt.*

Vehemens est etiâ, atque flexanima (a)

Pa-

(a) Palinurus *Æneæ* navis gubernator, qui somnò oppressus, una cum gubernaculo in mare delapsus est.

Palinuri ad Æneam obsecratio apud Virgilium Æneid. 6.

Quod te per coeli jucundum lumen, & auras,

Per genitorem oro, per ipem surgentis
Eripe me his, invictis, malis. Aut tu mihi terram

Injice, namque potes, portusq; require
Aut tu, si qua via est, si quam tibi Liva
ereatrix

Ostendit (neque enim, credo, sine numine divum)

Flumina tanta paras stygiamque innare paludem)

Da dextrâ misero; & tecum me tolle per
Hæc figura, præ cæteris, vehemens est, & in perorationibus potissimum solet adhiberi.

§. V. De Imprecatione.

Quid est Imprecatio?

R. Est execratio quædam, quâ malum imprecamur alicui, vel etiam nobismet ipsis. Tale est illud Ciceronis pro Dejotaro: *Dii te perdant, fugitive. Id non modò nequam, & improbus, sed etiam fatuus, & amens es.* Et in Antonium: *Quin tu abi in malam rem, malumque cruciatum.* Tale est etiam illud Didonis:

(a)

Sed

(a) Æneid. 4.

Sed mihi vel tellus, optem, prius ima
dehiscat, (ad umbras,
Vel pater omnipotēs adigat me fulmine
Pallētes umbras Erebi, noctēq; profundā,
Ante, pudor, quā te violē, aut tua
jura resolvam.

§. VI. De Interrogatione, & Subjectione.

Quid est Interrogatio?

R. Est, cū interrogamus aliquem,
non tam ad rem dubiam quærendam,
quā ad urgendam, instandūque; &
ad vehementiorem affectum exprimen-
dum. Ita Cicero Catilinam urget hiscē
verbis: *Patere tua consilia non sentis?*
Constrictam jam horum omnium conscientiā
teneri conjugationem tuam non vides? Quid,
proxima, quid superiore nocte egeris, ubi fue-
ris, quos convocaveris, quid consilii cape-
ris, quem nostrū ignorare arbitraris?

Quibus sanē interrogationibūs Catili-
nam multo acrius pūgit Cicero, quā
si frigide diceret: *Patenti, Catilina, tua*
consilia, coniuratio tua omnium consci-
entiā consticta tenetur; quid egeris, ne-
mo ignorat. Similiter poterat dicere
Virgilius: (prum

Ipse ego te vidi Dæmonis, pessime, Ca-
Excipere insidiis, multum latrante Li-
ciscæ. Sed

Sed plus spiritus, nervorumque habes
hæc interrogatio. (a)

Non ego te vidi, Dæmonis, pessime, Caprum
Excipere insidiis?

Quod si interrogationi subjiciatur responsio, Subjectio vocabitur. Sic Tullius pro lege Manilia. *Quid tam novum, quam ad adolescentulum privatum, exercitum difficili Reipublica tempore conficere? Confecit: huic præesse? præfuit: rem optime ductu suo gerere? gessit. Quid tam præter consuetudinem, quam homini adolescenti, cuius à Senatorio gradu aras longè abesset, imperium, atque exercitum dari, Siciliam permitti, atque Africam, bellumque in ea administrandum? Fuit in iis Provinciis singula i innocentia, æquitate, virgine: bellum in Africa maximum confecit, victorem exercitum deportavit.*

§. VII. De Præteritione, & Reticentia.

Quid est Præteritio?

Præteritio, quæ Ciceroni videtur in amore, & in deliciis fuisse, sit, cum simulamus nos vel nescire, vel nolle dicere id, quod vel maxime dicimus. Ità Tullius scum Pompeium magnificè laudat per præteritionem: *ita-*

(a) Ecol. 3.

Itaque non sum prædicaturus; Quirites, quantas ille res domi, militiæque, terrâ mari-que, quantaque felicitate gesserit; ut ejus semper voluntatibus non modo cives assenserint, socii obtemperarint, hostes obedierint, sed etiam venti tempestatesque obsecundarint, hoc brevissime dicam. . .

Habes etiam luculentam ejusdem Tullii præteritionem in Vatinius: *Atque illud tenebrosissimum tempus incantis ætatis tuæ patiar latere. Licet impunè per me, partete: in adolescentia perfideris, vicini compilaris, matrem verberaris. Habet hoc præmium tua indignitas, ut adolescentiæ turpitudine obscuritate & sordibus tuis tegatur.*

Præteritioni vicina est, & affinis Reticentia, aposiopesis Græcè dicta, quæ fit, cum orationem abrumpimus subito, & reticemus aliquid, ut majora auditoribus cogitanda relinquamus, quia nimirum, quæ lateat, graviora putantur. Tale est illud (a) Juvenalis:

*Majorum primus quilibet fuit ille tuorum;
Aut pastor fuit, aut illud, quod dicere
nolo.*

Illustrare omnino hujusce Schematis exemplum nobis suppeditat Virgilius Æneid.

neid. 1. ubi Neptunus ventos tumultu
antes sic increpitat!

Jam coelum, terramque meo sine nu-
mine, venti

Miscere, & tantas audetis tollere moles?
Quos ego . . . sed motos præstat com-
ponere fluctus. (Iuetis,

Post mihi non simili poenâ commissa
Aposiopesi utimur ob pudorem, ut Vir-
gilius in ecloga 3.

Novimus, & qui te . . .

§. VIII. De Expolitione.

Quid est Expolitio?

R. Expolitio, sive Commoratio, &
Exornatio (nam tria hæc vocabula u-
num, atque idem sonant) est figura ad
motus excitandos valde insignis.

Fit autem, cum eandem sententiam
variis modis versamus, ut altius in au-
ditorum animis defigatur. Ita Cicero
pro Sextio: *An nihil ipsi, ut quidam pu-
tant, fuit mors æquæ animo oppetenda? quid
tum? mortemne iugiebant? an erat res ulla,
quam mihi magis optandam putarem? tam
eram rudis? tam ignarus rerum, tam expertus
consilii aut ingenii, nihil audieram, nihil
videram, nihil ipse legendo, querendoque
cognoveram, nesciebam vitæ brevem esse
censum, gloriæ sempiternam? quum esset*

in quibus definita mors, optandum esse, ut vita, quæ nec quæsi ali deberetur, patria potius donata, quàm reservata naturæ videretur? Nesciebam, inter sapientissimos homines hanc contentionem fuisse; ut alii dicerent animos hominum, sensusque morte restringi; alii autem tum maximè mentes sapientiam, ac fortium virorum, quum è corpore excessissent, sentire, ac vigere? quorum alterum fugiendum non esse, carere sensu; alterum etiam optandum, meliore esse sensu.

§. IX. De Epiphonemate.

Quid est Epiphonema?

R. Est exclamatio sententiosa, quæ fieri solet post rem aliquam insignem vel narratam vel probatam. Ut cum Virgilius, post narratos clavis Trojanæ labores, sic exclamat sententiosè: (a)

Tantæ molis erat Romanam condere gentem!

Sic etiam Lucretius lib. 1. Post commemoratam exemplum Agamemnonis, filiam suam Iphigeniam immolanti, hæc gravi sententia claudit narrationem:

Tantum Religio potuit suadere malorum.

Simile est illud Ciceronis in libro de Senectute: Senectutem ut asipiscant, r, o-

times

mines optant; eandem accusant (b) adeptam:
 tanta est in constantia, stultitia, atque per-
 versitas. Sic etiam Virgilius postquam
 apum, in melle conficiendo industriam,
 laboresque descripsit, hoc addit Epiphonema:
 (mellis

Tātus amor florum, & generandi gloria

Itemque hoc 2. Georgicorum.

c. Adeo à teneris cōvescere, multū est,
 Et alio in loco, de crudeli, atque impio
 Polymnestore loquens, (b)

Fas omne abruptit; Polydorum ob-
 truncat, & aurō (cogis
 Vi positur. QUID nō mortalia pectora
 Auri sacra fames?

*****

C A P U T II.

De Figuris ad delectandum magis
 idoneis.

§. I. De Apostrophe.

Quid est Apostrophe?

R. Est Schema, quo sermonem ad
 aliam personam, vel quasi personam cō-
 ver-

(a) Alii Adepti, quæ lectio videtur me-
 lior. (b) *Æneid.* 3.

vertimus, quàm instituta oratio requirat. Ita Cicero pro Milone: *Vos, vos appello, fortissimi viri, qui multum pro Republica sanguinem effudistis: vos in viri, & civis invicti appello periculo, Centuriones. vosque milites, vobis nonmodò inspectantibus, sed etiam armatis, & huic judicio præsidentibus, hac tanta virtus ex urbe expelletur.*

Apostrophe fit aliquando ad Superos ad invocandum. Ità Tullius 1. in Catilinam: *Tum tu Jupiter, qui isdem, quibus hæc urbs, auspiciis à Romulo constitutus, quem statorem hujus urbis, atque Imperii verè nominamus, hunc, & hujus socios suis oris, cæterisque terris, à rectis urbis, à maximo, à vita, fortunisque omnium civium arcebis; & omnes inimicos bonorum, hostes patriæ, latrones Italia, scelerum federe inter se, ac nefaria societate conjunctos, æternis suppliciis vivos, mortuosque marialis.*

Nec tantum ad personas fit Apostrophe; sed etiam ad res inanimas, sensuque carentes, aut aliquando etiam ad belluas. Ejusmodi est apud Virgilium notissima illa Nereidii Apostrophe ad equum suum, nomine Rheebum:

Rhoebe, diu (res si qua cum mortali-
bus ulia est) Viximus . . . . .

Ità Cicero pro Milone: *Vos enim jam Albanæ tumuli, æque luci, vos, inquam, im-
ploro,*

plero, atque obteſor, vosque Albanorum
 obrutæ arce, ſacrorum Populi Romani ſociæ,
 & æquales. Poëtis porro nihil familiarius eſt, quàm illa ad res ſenſu carentes
 Apoſtrophe. Ita Dido moriens
Aeneid. 4.

Dulces exuviæ, dum fata, deusque ſinebant,
 (ſolvite curis.
 Accipite hanc animam, meque his ex-
Quænam ſunt Apoſtrophes regulæ?

1. Trēs. 1. Karo eſt uſurpanda. Si enim crebrius adhibeatur, inepta erit, & frigidiuſcula.

2. Tametſi multis videatur; Apoſtrophen in ipſo dicendi principio nequaquam adhiberi poſſe, interdum tamen Orationem inchoat egregie, ut docet initium primæ Catilinarie: *Quisque tandem abutere, Catilina, patientia noſtra?*

3. Fas eſt Poëtis, ſolius metri cauſâ, Apoſtrophen adhibere. Ita Ovidius lib.

3. Triftium:

Nunc ego jactâdas optare ſumere poſſas
 Sive tuas, (1) Perſeu; Dedale, ſive tuas.

Q. II. De Hypotypoſi.

Quid eſt Hypotypoſis?

1. Eſt figura, qua res ita graphice de-

(1) Perſeu, filius regis, & dedale, artifex.

describitur, ut non tam audiri, vel legi, quam ante oculos versari videatur. Splendidum imprimis, ac illustre illius exemplum habes in septima Verrina, ubi Tullius Verris inhumanitatem oculis ita subjicit: *Ipse inflammtus scelere, & furore in forum venit. Ardebant oculi, toto ex ore crudelitas eminetat, expectabant omnes, quo tandem progredirus, aut quidnam acturus esset; cum repente (a) Hominem corripit, atque in foro medi nudari, ac deligari, & virgas expediri jubet. Clamat ille miser se civem esse Romanum.*

Nihilô inferior est Virgiliâna illa de Mezentii equo Hypotypous, quam meritò mirantur omnes. (b)

Tollit se arresum quadrupes, & calcibus auras
(secutus.
Verberat, effusumq; equitem super ipse
Implicat, ejusque incumbit cernuus
armo,

Hypotyposim creberrimè solent usurpare Poëtae, ac præsertim Virgilius, qui res adeò vivis, & spirantibus, ut ita dicam, coloribus describit, ut pæne sub oculos cadant. Ità Cyclopes depingit Æneid. 8.

F. . . . . Fer-

(a) *Gavium civem Romanum.* (b)
Æneid. 10.

Ferrũ exercebāt vasto Cyclopes in antro
Brōtesque, Steporesque, & nudus mēbra
Pyræmon.

— Alii ventosīs follibūs auras
Accipiūt, reddūtq; alii stridētia tingunt
Æra lacu, gemit impositis incudibus an-
trum.

Illi sese, multa vi, brachia tollunt
In numerum, versantque tenaci forcipe
massam,

§. III. *Prosopopœja.*

Quid est *Prosopopœja*:

R. *Prosopopœja* est fictio personæ,
seu Schema, quò personæ mortuæ, vel
absenti, aut etiam rei sensu carenti ser-
monem tribuimus: per quamdam licen-
tiam oratoriam; v. gr. cum inducimus lo-
quentem Urbem, Provinciam, Angelum,
Beatum, parietem, aliæque id genus.
Talis est apud Lucanum celebris illa
Prosopopœja patriæ, quæ Julio Cæsari
juxta fluvium Rubiconem apparens, il-
lum à civili bello dehortatur. (a)

Jam gelidas Cæsar cursu superaverat
Alpes. (futurum)

Ingentesque animò motus, bellumque
Cæperat, ut ventum est parvi Rubiconis
ad undas, In-

(a) *Lib. 1. Pharsalia.*

Ingēs visa Duci Patriæ trepidātis imago.
Clara, per obscuram, vultu moestissima
nocte,

Turrigero canos effundēs vertice crines
Cæsarie lacera, nudisque adstare lacer-
tis, (ultra?

Et gemitu permiffa loqui: Quo tenditis
Quo fertis mea signa viri? Si jure veni-
Si cives, hucusque licet. (tis

Sic etiam Tullius in prima Catilina-
ria ita loquentem patriam inducit. *Qua*
(patria) tecum, Catilina, sic agit, & quo-
dammodo tacita loquitur: Nullum jam tot
annos facinus exiit, nisi per te: nullum
flagitium sine te. Tibi uni multorum neces,
tibi vexatio, direptioque sciorum impunita
fuit, ac libera. Tu non solum ad negligen-
das leges, & quæstiones, verum etiam ad e-
vertendas perfringendasque valuisti. Supe-
riora illa, quamquam ferenda non fuerunt,
tamen ut potui, tuli. Nunc vero me totum
esse in metu, propter te unum quidquid in-
crepuerit, Catilinam timeri, nullum videri
contra me consilium iniri posse, quod scelere
alborreat, non est ferendum. Quamobrem
discede, atque hunc mihi timorem eripe; Si
verus, ne opprimar; si falsus, ut tandem a-
liquando timere desinam. Hæc si tecum, ut
dixi, patria loquatur, &c.

Venerabilissimū est, & Aurea Augusti æ-

tate dignissimum Epitaphium hoc, in quo viventem maritum per Protopopoejam sic alloquitur uxor mortua;

*Immatura perii; sed tu felicior annos
Vive tuos, conjux optime, vive meos.*

§. IV. De Ethopoeja.

Quid est Ethopoeja?

R Ethopoeja est expressio morum, seu Schema, quò alicujus studia, mores, indolem, ingenium verbis exprimimus. Ita Sallustius (a) Catilinam omnibus artis coloribùs egregie pingit in illa Ethopoeja, tantopere omnium consensu ne laudata.

Ethopoeja Catilinae.

Lucius Catilina nobili genere natus, fuit magna vi, & animi, & corporis, sed ingenio malò pravoque. Huic ab adolescentia, bella intestina, caedes, rapinae, discordia civilis grata fuere; ibique juventutem suam exercuit. Corpus patiens inedia, algoris, vigiliae, supra quàm cuique credibile est. Animus audax, subdolis, variis, celsus, rei simulator ac dissimulator, alieni appetens, sui profusus. Avarus in cupiditate, satis eloquentia, sapientia parum. Ita, &c. animus, immoderata, incredula, nimis ab ea semper cupielat.

Sic

(a) In bello Catilinario,

Sic etiam Plautus senis avari, sordidi-
que mores mirabiliter exprimit, (a)
dum illum inaucit hæc seruo suo man-
data dantem.

Senex Avarus.

Cave, quemque alienum in ædem intro-
miseris,

Si quipiam ignē quærat, extingui volo,
Ne causæ quid sit, quod te quisque quæ-
ritet.

(tet
Tum aquam effugisse dicito: si quis pe-
Cultrum, securim, (b) pistillam morta-
riam,

Quæ utendâ vasa semper vicini rogât:
Fures venisse atque abstulisse dicito.

Mulierum mores graphice pingit
Terentius, dum ait: *Novi ingeniam mu-
lierum: nolunt, ubi velis: ubi nolis, cupiunt
ultro.* Et aliâ locô in *Hecub.* 2. 2. 11.
*Idem mores mulierum; dum moliantur, dum
comuntur, annus est.*

Labo: oecia dividitur in Prosopogra-
phiam, & in E. hopoejam propriè dictâ,
de qua jam egimus.

Quid est Prosopographia?

R. Est expressio vultûs, ac corporis
totius, seu Schema, quo alicujus vultû,
os, lineamenta, incessum, cultum, habi-

F3

tum-

(a) In *Aulularia*.

tumquē omnem exprimimus. Ita Martialis deformem Zoilum, lepidē pingit.

Crine ruber; niger ore, brevis pede,
lumine luscus,

Rem magnam præstas Zoile, si bonus es.

Sic etiam Franciscus Vavassor in suo illo eximio de ludrica dictione libro, Socratis habitum, os, figuramquē depingit.

Socrates Æsopo non absimilis deformitate corporis fuit: ntpote simis naribus, exstantibus & prominentibus oculis, recalva fronte, pilosis humeris, obeso ventre, repandis cruribus; quem propterea rectē Alcibiades cum Sileno, & Satyris etiam, formā, & specie contulit. Ac licuit semper animadvertere, luscos, gibbosos, ventriosos, claudos, similesquē eorum eo ferē dicatiores esse hominibus ceteris, quo sunt vitii corporis insigniores, materiamquē præbent ad jocandum majorem: sive quod laceßiti propter suam feditatem, assuescant vicissim adversarios repungere, atque ita exercitiores in eo ipso genere fiant: sive quod priores occupent, ne feriantur, aut ut feriantur levius.

Felicitè admodum miscentur Prosopographia, & Ethopoeia propriè dicta, & ex tali mixtura Schema gratissimum efficitur, ut liquet exemplo sequenti, ubi M. Galphurnium sic pingit Tullius:

Consul ipse parvū animo, & pravō: tantum
cavil-

cavillator genere illo moroso, quod etiam sine dicacitate ridetur; facie magis, quam facietis ridiculus, à quo nihil speres boni Reipublicæ, quia non vult; nihil metuas mali, quia non audet.

C A P U T.

De Figuris ad docendum idoneis.

§. I. De Antithesi.

Quid est Antithesis?

R. Antithesis sive oppositio est Schema, quò verba verbis, sententiæ sententiis opponuntur; cuius rei splendidum in primis, & illustre exemplum habes in 2. Catilinaria: *Ex hac parte pudor pugnat, illinc petulantia, hinc pudicitia, illinc stuprum: hinc fides, illinc fraudatio, hinc pietas, illinc scelus? hinc honestas, illinc turpitudine; hinc continentia, illinc libido. Denique æquitas, temperantia, fortitudo, prudentia, virtutes omnes certant cum iniquitate, cum luxuria, cum ignavia, cum temeritate, cum vitiis omnibus; postremo copia cum egestate; bona ratio cum perdita; mens sana cum amentia: bona denique spes cum omnium rerum desperatione confligit.*

Sic Martialis in amicum quemdam morosum, sibi què imparem, facete ludit per Antitheses, (a)

F4

Diffi-

(a) Lib. 12.

Difficilis, facilis, iucundus, acerbus es idē.
Nec tecum possum vivere, nec sine te.

Ita Ovidius (a)

Frigida pugnabant calidis, humentia
ficcis, (tia pondus:

Mollia cum duris, sine pondere haben-

Sic etiam Justinus (b) Agathoclem,
Syracensis obsessis bellum nihilominus
in Africam transferentem, laudat per
Antitheses: *Mira prorsus audacia, ut qui-*
bus in solo urbis s. & par non erat, eorum ur-
bi bellum inferret? Et qui sua tueri non po-
terat, impugnaret aliena: victusque victori-
bus insultaret. Ejusdem etiam generis
est memorabile illud dictum Augusti,
jam ætate valde proveci, ad nobiles
quosdam juvenes, qui fortè tumultua-
bantur: *Audite juvenes senem, quem juve-*
nem senes audivēre.

Hoc etiam modō Horatius in Odis:
Privatus illi census erat brevis, commune
magnum; & Post illum (c) Seneca.

Curæ leves loquantur, ingētes stupent.

§. II. De Sustentatione.

Quid est Sustentatio?

R. Est figura, quā Orator, ad sibi
conci-

(a) 1. *Metam.* b *Agathocles Siciliae*
Tyrannus, patre figurō natus. Lib. 22. c)
In Hyppolito.

conciliandam attentionem, & ad excitandos, erigendosque auditorum animos, illos tenet aliquandiu suspensos, incertosque, quid dicturus sit; ut cum Tullius ait contra Verrem: *Etiamnum mihi expectare videmini, iudices, quid deinde factum sit . . . expectare facinus, quam vultis improbum, vincam tamen expectationem omnium.*

Habes falsum, & facetum Sustainationis exemplum in Martialis Libro 6.

In Lupercum.

Quod convivaris sine me tam sæpe, Luperce,

Inveni, noceam qua ratione tibi.

Irascar, licet usque voces, mittasque rogesque

Quid facies? inquis, quid faciam? veniã.

§. III. De Communicatione.

Quid est Communicatio?

*Q*uod est figura, quã orator, causæ suæ confidens, deliberat cum iis ipsis, apud quos, vel contra quos dicturus est, illos nimirum consulens, quid acturus sit. Egregium huiusmodi exemplum habes in Verrina 2. ubi Cicero summam causæ fiduciam ita demonstrat: *Nunc ego vos consulo, quid mihi faciendum putetis. Id enim consilii profecto taciti dabitis, quod ego mihi necessario capiendum intelligo. Et*

pro Cæcina; *Quaro, si te hodie domum tuam redeuntem homines armati, non modò limine testòquè aditum tuarum, sed primo aditu, vestibuloquè probiberent, quid acturus sis?*

§. IV. De Correctione.

Quid est Correctio?

R. Correctio, seu Retractatio, est Schema, quò Orator sententiam, aut vocem à se prolatam retractat, ac velut corrigit. Ita Cicero pro Coelio: *O stultitia! Stultitiamnè dicam, an impudentiam singularem? Ex prima Catilinaria: Quamquam quid loquor? Te ut ulla res frangat? Tu ut unquam te corrigas? Tu ullam fugam meditère; Tu ut ullum exilium cogites. Utinam tibi istam mentem Dii immortales donarent.*

Sic etiam Terrentius in comoedia, quæ inscribitur (a) *Heautontimorumenos*, miserum senem Menedemum sic loquentem inducit:

*Filium unicum adolescentulum
Habeo, Ab! quid dixi habere me? Imo habui, Chreme;
Nunc babeam, nec nè, incertum est.*

CA.

(a) *Vox composita, quæ Gracè sonat, se ipsum puniens.*

CAPUT V.

De Figuris verborum.

Figuræ verborum aliæ sunt tropi, aliæ non sunt tropi. Figuræ, quæ sunt tropi, fiunt tantum in verbis translatis, hoc est à sensu sibi proprio in alienum sensum traductis, ut, cum dicimus: *Latas segetes. Prata rident. Geminos, duo fulmina belli, Scipiadas, &c.* Figuræ verò, quæ sunt tropi, fiunt etiam in verbis propriis; ut, cum ait Tullius: *O tempora! O mores!* Et aliò locò, *Abiit, excessit, evasit, erupit.*

§. I. De Tropis.

Quid est Tropus?

R. Tropus est verbi, vel Orationis è propria significatione in alienam immutatio, cum virtute, ac dignitate; ut, cum dicitur: *Mulus pro Stupido;* vel *Laterem lavare,* pro, *Frustrà laborem suscipere,* instar laterem lavantis. Ista porro immutatio, siue conversio fit cum virtute, hoc est ad addendum orationi pondus, majoremque illi venustatem, ac dignitatem conciliandam. Porro Tropus sic appellatur à voce Græca *Tropo,* ver-
to, ut ad verbum *inversionem* sonet.

Hæc autem inversio, fit multiplici, va-
ria.

riacque ratione, sed quatuor potissimum modis; unde existunt primarii quatuor, nobilissimique Tropi, nempe Metaphora, Metonymia, Synecdoche, & Ironia, de quibus sigillatim tractandum est.

§. II. De Metaphora.

Quid est Metaphora?

R. Metaphora, seu Translatio est tropus, quò vox aliqua à propria significatione ad alienam transfertur ob similitudinem: Ut cum ait Tullius ad Cæsarem: *Parietes hujus curiæ tibi gratias agere gestiunt.* Vox illa: *Gestire*, quæ est hominis propria, transfertur ad parietem; cujus non est propria; sed cum quod tamen habet hoc locò quandam similitudinem, & affinitatem.

Hunc porro usum, ac modum verba transferendi, necessitas genuit, cum scilicet verba propria deessent; postea vero delectatio jucunditasque celebravit. Quemadmodum enim vestis, depellendi frigoris causâ primum reperta, postea etiam adhiberi coepta ad ornatum corporis, & dignitatem; sic verbi translatio, solius inopiæ causâ primum instituta, deinde etiam fuit ad delectationem, & ad ornatum orationis frequentata.

Undenam potissimam ducuntur Metaphoræ?

R.

R. Ex omnibus omnino rebus duci possunt, à divinis, à coelestibus, ab elementis, meteoris, lapidibus, metallis, plantis, bestiis, hominibus, eorumque operibus, adeo, ut non minus latè pateat Metaphora, quàm similitudo, quæ à re qualibet duci potest.

Metaphora ducitur: 1. à divinis, ut apud Ciceronem, *Deus ille noster Plato*. Itemque apud Martialem magnificentissima illa Romæ laudatio (a)

Terrarum Dea, gentiumque Roma,
Cui par est nihil, & nihil secundum.

2. Sumitur ab Elementis, ut cum dicitur à Tullio, *Nullius tantum est flumen ingenii, nulla scribendi, aut dicendi tanta vis, tantaque copia, quæ non dicam exornare; sed enarrare, Cæsar, res tuas gestas possit*.

3. Metaphora sumitur è stirpibus, Plantis, & arboribus. Ità Cicero: *Virtus est una altissimis defixa radicibus, quæ nulla unquam vi labefactari potest*.

4. Sumitur à rebus arte, manuque factis. Ità (b) Appion ille, contra quem Josephus scripsit, vocabatur *Cymbalum mundi*. Longinus verò Rhetor eximius,
ap-

(a) Lib. 2. (b) Appion Grammaticus Alexandrinus vixit tempore Tiberii.

appellabatur *Viva Bibliotheca & Museum ambulans*; quod etiam de Origene dictum accepimus. Imperator autem Helvius Pertinax *Fortuna Pila* fuit vulgò nuncupatus, quòd nempè variis fortunæ casibûs fuisset exercitus. Denique Augustus homines illos, qui solerti promptoque erant ingenio ad res ex tempore conficiendas, lepide agebat, *Argentum habere in numerato*, Metaphora à pecuniis ducta.

5. Metaphora ducitur ab homine; ut cum ait apud Virgilium Palinurus:

Mene: Salis placidi vultum, fluctusque quietos ignorare jubes?

Reliquos Metaphorarum fontes, qui innumerabiles sunt, & cuilibet obvii, persequi sigillatim, hominis esset, otio intemperanter abutentis. Quatuor tamen præcipua capita Quintilianus enumerat, ad quæ omnes Metaphoræ commode possunt revocari.

Primo fit Metaphora, cum à re quapiam animata ad rem aliam animatam verbum transierimus: ut cum ait Titus Livius *Scipionem à Catone solitum allatrare*; quæ vox *Allatrare*; cum propria sit solius canis, tribuitur tamen homini non inconcinne. Sic etiam Christus ipse Herodem, ob mores vulpinos, hoc est ob calli-

calliditatem, atque versutiam, vulpem appellavit, Lucæ cap. 13. *Ite, & dicite vulpi illi.*

Secundò fit Metaphora, cum inanima pro aliis inanimis ponuntur; ut *Habena* pro *Gubernaculo*, *Frenum* pro *Legæ*. *Vinculam* pro *Communitate*; vel, si dicas cum Tullio: *Hic orationis vela contrabamus.*

Tertio, cum inanima transferuntur ad animata; ut cum ipsa civitatis lumina extincta dicuntur in morte præstantium virorum, & cum ait Catullus:

O! qui flos es juvenulorum!

Quartò, denique præcipuam quandam venustatem habet, cum rebus inanimis, sensuque carentibus sensum quemdam, animosque, ac veluti vitam damus: ut cum ait Virgilius:

— Pontem indignatus (a) Araxes.

Sic etiam Cicero pro Ligario. *Quid enim Tubero, tuus ille districtus in acie Pharsalica gladius agebat? cujus latus nuncro ille petebat? qui sensus erat armorum tuorum?*

§. III. Quid vitandum in Metaphora.

Quænam Metaphoræ dicuntur vitiosæ?

R. Vitiosæ dicuntur Metaphoræ illæ, quæ humiliores sunt, sordidæque, &

à re

(a) *Araxes Armeniæ fluvius.*

à re quapiam abjecta deformique de-
sumptæ. Talis est ista, quam damnant
Tullius, & Quintilianus: *Stercus curiæ*
Glaucia: itemque ista; *Saxa, mundi ver-*
ruce, id est *rupes*. Horatius quoque ob
eamdem causam notavit versum illum
cujusdam M. Furii Bibaculi: (a)

Jupiter hibernas cana nive conspuit.
Alpes.

Quid enim sordidius ac turpius, quam
Metaphoram à sputo mutuari? Hoc eò-
dem humilitatis, & ut ita dicam, igno-
bilitatis vitiò laborare videtur celebris
illa (b) Tertulliani Metaphora, qua di-
luvium appellat: *Naturæ generale lixivium*.

2. Vitiosæ dicuntur Metaphoræ, quæ
duriores sunt vel longius accersitæ, vel
quæ rem nimis amplificanti; ut si dicas
Syrtim Patrimonii, *Charybdim bonorum*,
quod profecto duriusculum est, & à Tul-
lio jure damnatum. Quod si verearis,
ne durior paulò, & audacior videatur
Metaphora, poteris illam mollire, ac
mitigare illis aut similibus vocabulis:

Ut ita dicam . . . quasi . . . panem . . . Si i-
ta

(a) Sat. 5. lib. 2. (b) Tertullianus scri-
ptor Ecclesiasticus, acris & vehementis in-
genii, floruit initio tertii sæculi.

tā loqui fas est, &c. ut si dicas, *Mortuo M. Catone pupillum relictum esse Senatum*, poterit audacior videri hæc translatio: si verò dixeris cum Tullio, *Pupillum, ut ita dicam, relictum esse Senatum*, duriuscula Metaphora hoc velut appositō condimentō mitescet.. Nam; ut sapienter admodum monet idem Tullius, *Verecunda debet esse translatio*; ut deducta esse in alienum locum, non irruiſſe, atque ut precario, non vi veniſſe videatur.

3. Vitium est in Metaphora, si nimis Poëtica sit; v. gr. si Orator dicat cum Virgilio *Volucres pennis remigare*; aut, si cum Horatio dicat de Euro.

Per Siculas equitavit undas.

Neque enim quæcumque Poëtis licet, ea omnia Oratoribus licere existimandum est.

4. Metaphorarum vitium est immoderata quædam illarum coacervatio. Et si enim nullus est florentior tropus, & qui plus luminis afferat orationi, non tamen frequentari nimium debet; nam ut modicus illius usus maximopere delectat, ita immodicus non parum aſſert ſatiæ-tis, atque fastidii, & in ænigma transit, aut in allegoriam.

5. Denique vitiosa est Metaphora, quæ sibi non constat, res nimirum omnino
disti-

diffimiles inter se conjungendo. Quippe, ut docet Fabius: *Id in primis est custodiendum, ut quo ex genere caperis translationis, hoc definas. Multi enim cum initium à tempestate sumpserint; incendiis aut ruinâ finiunt, quæ est inconsequentia rerum fadissima.* Quamquam, ut loquar ingenuè, huic de perpetua, sibi quæ consentanea translatione, Rhetorum præcepto non adeo severè à summis viris obtemperari video. Scimus enim diversas omnino Metaphoras eleganter sæpe fuisse conjunctas à Virgilio, ab Horatio, à Catullo, &c. sic triplex est Metaphora in duobus hisce versibus Horatii: (a)

Nemo adeo ferus est, ut non mitescere possit. (aurem.

Si modo culturæ patientem commodet.

Prima est de feris, quæ propriè mansuescunt & cicurantur. Altera est de fructibus, qui acerbi sunt, & propriè mitescunt. Tertia est ab agris, quorum propria est cultura:

§. IV. De Allegoria.

Quid est Allegoria?

R. Allegoria est Metaphorarum continuatio, seu figura, quâ aliud verbis dicitur, aliud re ipsa intelligitur, unde
non

(a) *Epist. . . . lib. 4.*

non absurdè vocatur *Diversiloquium*, quod nimirum aliud dicatur, aliud sentiatur.

Hujusmodi est insignis illa Ciceronis in Pisonem Allegoria: Neque tam fui timidus, ut, qui in maximis turbinibus, ac fluctibus, Reipublica navem gubernâssem, salvamquè in portu collocâssem, frontis tua nubeculam, aut collega tui contaminatum spiritum perhorrescerem. Alios ego vidi ventos; alias prospexi animò procellas, aliis impendentibus tempestatibus non cessi; sed unum me pro omnium salute obtuli.

Illustris est, & omnib9 nota illa Horatii Ode Allegorica de bello civili, Lib. 1.

O! navis, referent in mare te novi

Fluctus. O quid agis? fortiter occupa

Portum. Nomè vides, ut

Nudum remigiò latus?

- Et malus celerè faucius Africò,

Antennæquè gemant? ac sine funibus

Vix durare Carinæ

Possint imperiosius

Æquor? Non tibi sunt integra linteæ, &c.

In hac eximia Allegoria navim pro Republica; fluctus pro civili bello; portum pro pace, concordiaquè; remigium pro Militibus; nautas pro Magistratibus; malum pro præcipuis Ducibus usurpat Horatius; & ab initio ad finem egregie sibi constat, quod in Allegoria præcipuum est.

§. V. De Metonymia.

Quid est Metonymia?

R. Metonymia, quæ etiam vocatur Hypallage, seu Transnominatio, est troporum omnium vastissimus atque utilissimus. Fit autem quatuor potissimum modis. 1. cum causa, vel quasi causa ponitur pro effectu, & cum rerum inventor usurpatur pro rebus ipsis, quas invenit; ut Mars pro bello; Ceres pro frugibus; Vulcanus pro igne, Cicero, aut Virgilius pro scriptis illorum; dux exercitus pro exercitu ipso. Sic dicimus, vario Marte pugnatum est, hoc est vario belli eventu; & Virgilius. *Onerantque canistris dona laborata Cereris; id est panis,* & Georgicorum libro 2.

Lacchus amat colles; Aquilonem, & frigora taxi.

Sic etiam dicimus, ab Hannibale apud Cannas cæsa fuisse sexaginta Romano. Millia; hoc est ab Hannibalis exercitu. Fit item hoc primo modo Metonymia, cum possessor usurpatur pro re possessa: ut cum ait Virgilius Æneid. 2.

Jam proximus ardet.

Ucalegon.

Hoc est domus Ucalegontis.

2. Fit Metonymia, cum sumuntur effecta

fecta pro causis, aut scelus pro scelerato ipso: Ita Comicus: *Ubi est scelus ille, qui me perdidit?* Ità Virgilius 2. *Æneid.*

Accipe nunc Danaum insidias, & crimine ab uno

Disce omnes.

Ubi *Crimen* ponitur pro perfido Sinone criminis auctore, & hic est germanus illius loci sensus: ex uno Sinone disce Græcos omnes esse perfidos. Ità Cicero 1. in Verr. *Quas res luxuries in flagitiis, crudelitas in suppliciis, avaritia in rapinis, superbia in con-* melius efficere potuisset, eas omnes sese hoc uno Pratore per triennium pertulisse. Fit etiam, cum id, quod proprium est effectui, tribuitur causæ, & hoc Poëtis valde familiare est: Ità timor dicitur fugax; mors dicitur pallida, morbi dicuntur pallentes, quia fira est effectus timoris, & pallor est effectus morborum, & mortis: Sic Horatius: *Pallida mors aene p* Isat pede pauperum *abernas, Regumque Turres.* Sic Virgilius: (s. neſtus.

Pallentes habitant morbi tristisque

2. Fit Metonymia cum res, quæ continet, usurpatur pro re contenta, ut Roma pro Romanis; coelum pro coelestibus, terra pro terræ incolis. Huc pertinet illud Ciceronis pro lege Manilia. *Testis*

est Italia, quam ille ipse victor Sylla hujus virtute, & consilio confusus est fuisse liberatam. Testis est Sicilia, quam multis undique cinctum periculis, non terrore belli, sed celeritate consilii explicavit? Testis est Africa, quæ magnis oppressa hostium copiis, eorum impiorum sanguine redundavit. Testis est Gallia, per quam legionibus nostris in Hispaniam iter, Gallorum internecione, patefactum est. Ubi Italiam pro Italis. Siciliam pro Siculis, &c. usurpavit.

4. Cum signum usurpatur pro re significata, ut toga pro pace, fasces pro magistratu. Ita Cicero in Pisonem.

Cedant arma togæ, concedat laurea linguæ,

Huc refer, cum hæc vox nomen ponitur pro re ipsa. Ita Livius lib. 1. *Ad singula oppida circumferendo arma nomen omne Latinum domuit.*

§. VI. De Synecdoche.

Quid est Synecdoche?

R. Synecdoche est tropus apud Oratores æque ac Poëtas valde usitatus, & tritus. Fit autem modis quatuor.

1. Cum pars ponitur pro toto. v. gr. mucro pro ense; tectum pro domo; puppis, vel carina pro navi integra; i. virgatus Æneid. 2.

Non

Nō anni domuere decē, nō mille carinæ.

Est autem *carina* ima pars navis. Sic etiam hominis anima sæpē usurpatur pro homine ipso. Ita Tullius: (a) *Vos mea carissima animæ sepissimè ad me scribite.* Eodē refert vulgares illas locutiones, quibūs: *Unus* accipitur pro *Pluribus*, ut cum dicit Virgilius: *Hostis habet muros.*

2. Fit Synecdoche, cum totum usurpatur pro parte: ut in hoc decantato Virgilii versu. (b)

Aut (c) Ararim Parthus bibet, aut Germania (d) Tigrim.

Et rursum Æneid. 12.

Fontemque, ignemque ferebant.

Ubi fons accipitur pro parte fontis. Huc pertinet etiam, cum *Plures* usurpantur pro *Uno*; ut cum ait Tullius: *Nos populo imposuimus; & Oratores visi sumus;* licet de se tantum loquatur.

3. Synecdoche fit, cum materia, ex qua facta res est; accipitur pro re ipsa. v. gr. ferrum pro gladio, pinus pro navi, argentum pro pecunia, quæ fit ex argento.

4. De-

(a) Epist. 14. lib. (b) Eclog. 1. (c) Araris fluvius est Gallie. (d) Tigris Asia fluvius in Persis, sic dictus à velocitate.

4. Denique fit Synechdoche, cum vel species sumitur pro genere, vel genus pro specie, ut Eurus, vel Aquilo, pro quolibet vento; Sabellicus sus pro quolibet sue; Myrtoum vel Carpathium mare, pro mari quocumque; Sic Maro.

Dentesqué (a) Sabellicus exacuít sus. Ita Juvenalis pro quolibet homine frugi, Curium appellat:

Qui (b) Curios simulat, & (c) Bacchanalia vivunt.

Contrà verò genus usurpabitur pro specie, si dicatur cum Virgilio *Ales* pro *Aquila*.

Prædamqué ex unguibus ales
Projecit fluvio.

§. VIII. De Ironia.

Quid est Ironia?

A. Ironia, quæ Socrati adeo fuit in deliciis; est figura, quâ aliud plane dicimus, quàm verba ipsa significare videntur. Quando v. gr. quempiam simulata laudatione, false ac iocunde perstringimus; nimirum aliud aperte dicendo, aliud

(a) Sabelli seu Sabini, populi Italia. (b) *M. Curius* vir fugalis, & optimus civis. (c) *Bacchanalia* Bacchi festa, in quibus Romani tragiæ, & licidini indulgebant.

aliud verò innuendo: unde recte vocatur à Quintiliano. *Diversiloquium, dissimulatio, & illusio*, ut sonat Græca ipsa Ironiæ vox.

Intelligitur autem ironia, vel ex ipsa re, quæ dicitur, vel ipsa pronuntiatione certè quidem; ut si dicas: *O Præclarum ovium custodem lupum!* Ita Juvenalis impiam æquè ac stolidam Ægyptiorum superstitutionem, qui non quadrupedes solum colebant, uti canem, simiam, solem, bovemquæ; sed plantas, uti porrum, & cepe, divinis prosequiebantur honoribûs, falsè cavillatur hæc facetâ, & eleganti ironia Satyræ 14.

Oppida tota (a) canem venerantur,
nemo Dianam;

Porrum, & cepe nefas violare, aut frangere morsu. (in hortis

O! sanctas gentes, quibus hæc nascuntur Numina!

Eximia est Ciceronis Ironia in Miloniana; *Sed stulti sumus*, inquit, qui Drusum, qui Africanum, Pompejum, nosmetipsos cum Publio Clodio conferre audeamus. Tolerabilia fuerunt illa: Clodii mortem æquè animo ferre nemo potest, luget Senatus: moreret Equester ordo; tota civitas confecta se-

G niô

(a) Latrator Anubis.

niô est; squalent municipia: affliguntur Colonice; agri denique ipsi tam beneficium, tam salutarem, tam mansuetum civem desiderant.

Ironiæ exemplum exquisitius apud veteres nullum habemus, quod sciam, quàm lepidam illam Apocolocyntosim, in qua Seneca Claudium Imperatorem, qui vulgò (a) bardus, & imbellis habebatur, facetissimè ludit. Est autem Apocolocyntosis Satyra quædam (b) Menippæa, quâ fatuum Claudii caput multo urbanitatis sale defricatur. *Apocolocyntosis* porrò vocatur, quasi dicas *Metamorphosim* in cucurbitam: ad significandam hominis insulsi-
tatem; est enim *colocynti* Græcè *cucurbita*. In hac igitur eleganti Ironia Poëtas in funere Claudii ita jocose cantantes inducit Seneca Philosophus.

Fundite fletus,	Edite planctus,
Fingite luctus,	Resonet tristi
Clamore forum:	Cecidit pulchrè
Cordatus homo,	Quò non alius
Fuit in toto	Fortior orbe . . .
	Deflete virum,
Quò non (c) alius	Potuit citius
	Dice-

(a) Bardus idem ferme ac stultus. (b) Menippus Cynicus Philosophus, mordacibus Satyris notus, unde Satyra Menippæa (c) Claudius erat homo infamissimus.

Dicere causas,	Una tantum
Parte audita,	Sæpe, & neutra.
Quis nunc iudex	Totô lites
Audiet annô,	Tibi jam cedit.
Sed relicta,	Qui(a) dat populo
Jura silenti,	Cretæa tenens
Oppida centum.	Cædite moestis
Pectora palmis.	O Causidici!
Venale genus,	Vosquæ Poætæ
Luzete novi;	Vosquæ in primis,
Qui concusso	Magna parastis
Lucra fritillo.	

De Regulis Ironiæ.

Quanam sunt Ironiæ Regula?

R. Dux. 1. Enim, quæ ambigua voce continentur ironiæ, eæ præcipuum quemdam leporem, ac venustatem habent. Acuta quippe, jocosaque videri solent, quæ dicuntur ex ambiguo. Itâ Neronem Matricidam, qui sese ab Ænea oriundum gloriabatur, non infacete iussit Poëta Romanus, teste Svetonio.

Quis neget Æneæ magna de stirpe Neronem?

Sustulit hic matrem(b) sustulit ille patrem.

G2

Ita

(a) Minos Rex olim Creta, magnus erat aleator, & de alea librum scripsit. (b) Matrem Agrippinam interfecit Nero.

Ita (a) Plagiarium ridet Martialis lib-
brô secundô: (mina Paulus:

Carmina Paulus emit, recitat sua Car-

Nam quod emas, possis dicere jure
tuum. Sic etiam in virum, & uxorem
eidem patibulo suspensos eximie ludit
(b) Pœta recens;

Ecce jugo nexi pendent vir, & uxor
côdem:

Hoc meritò possis dicere conjugium.

2. Ironia fieri solet adhibendo voces
illas: *Scilicet, nimirum, si Superis placet,*
nempè; illas, inquam, adhibendo cum a-
mara quadam, & falsa vocis inflexione,
Ita Terentius: *Id populus curat scilicet,* &
apud Virgilium Dido Æn. 4.

Scilicet is Superis labor est; ea cura
quietos sollicitat.

§. VIII. De Sarcasmo.

Quid est Sarcasmus, seu Subsannatio?

R. Sarcasmus, qui ad Ironiam per-
tinet, est amarulenta quædam irrisio, &
truculentum genus Ironiæ, quæ fit cum
magna quadam acerbitate, & contume-
lia, qua quispiam hosti crudeliter insult-
tat: ut apud Virgilium Troiano à se in-
ter-

(a) *Plagiarius* est, qui aliena scripta
pro suis venditat. (b) *Joannes Commi-*
nius & S. J.

terfecto per Sarcasum insultat victor
Turnus.

En, agros, & quam bello, Trojane, petisti,
Hesperiam metire jacens. Hæc præmia,
qui me

(dunt.

Ferrò ausi tentare, ferunt: sic moenia cō-

*Potestne Ironia inter Sententiarum figu-
ras numerari, ut quibusdam placet?*

R. Nequaquam. Liquet enim perspi-
cuè Ironiam semper esse Tropum, cum
semper voces à propria significatione
traducat ad alienam.

*Falsamne, & mendacem orationem efficit
Ironia?*

R. Nequaquam; quia neque fallendi
est animus Oratori, dum utitur Ironiā;
neque est justa causa, cur fallatur audi-
tor, si paulum modò intelligat, quod di-
citur; quemadmodum falli non solet,
cum homo callidus, & versipellis per
Metaphoram *Vulpes* appellatur.

*Suntne alii Tropi, præter istos, de quibus
egimus?*

R. Sunt aliqui alii, sed qui ad supe-
riores hosce quatuor omnino revocan-
tur: ut Metalepsis ad Metonymiam;
Antonomasia, & Syllepsis, ad Synecdo-
chen.

*****

C A P U T V.

De Figuris verborum propriè dictis, seu quæ non sunt Tropi.

Quid sunt figura verborum propriè dicta?
R. Eæ sunt, quæ sic in verbis continentur, ut mutatis illis, figura tollatur; v. gr. hæc sententia: *Amantes sunt amantes*, est figura verborum, quia perierit figura, si pro *Amentes* dicas *Stulti*, aut aliud simile. Sed est figura sententiæ, si quis patriam inducat loquentem, aut si utaris similitudine, quia quæcumque deum hic usurpes verba, aut quocumque ea colloces ordine, manet Schema.

Quot modis sunt figura verborum?

R. Fiunt tribus potissimum modis: 1. Per adjectionem: 2. Per detractionem, 3. Per similitudinem.

§. I. Figuræ per Adjectionem.

Quanam verborum Figura sunt per Adjectionem?

R. Octo præcipuæ; nimirum Repetitio, Conversio, Complexio, Conduplicatio, Gradatio, Synonymia. Treductio, Polythyton.

Quid est repetitio?

R. Est figura, in qua ab eodem vocabulo.

bulo sæpius inchoatur oratio, ut 1. Catilinaria: *Nihilne te nocturnum præsidium palatii, nihil urbis vigilia, nihil timor populi, nihil consensus bonorum omnium, nihil hic munitissimus habendi Senatûs locus, nihil horum ora, vultusque moverunt?*

Quid in repetitione cavendum est?

R. Valet mirum in modum in exaggerandis virtutibus, ac vitiis, estquæ Schema planè venustum. Sed quia statim incurrit in oculos, propterea non est diutius continuandum; sed satis est, ut aliorum Schematum admixtione temperetur.

Quid est Conversio?

R. Est Figura repetitioni prorsus contraria, in qua sæpius eodem vocabulò clauditur oratio, ut in Antonium Cicero: *Doletis tres exercitus P. C. interfectos; interfecit Antonius. Deſideratis clarissimos cives? eos quoque vobis eripuit Antonius. Auctoritas hujus ordinis afflicta est? afflixit Antonius.*

Quid est Complexio?

R. Est figura, quæ Repetitionem simul, & Conversionem complectitur, cum nimirum ab eodem verbo, vel ab iisdem verbis incipiat, atque claudatur. Ita (a)

G4

Tul-

(a) *Pro lege Agraria.*

Tullius: *Quis legem tulit? Rullus. Quis Majorem partem populi suffragiis privavit? Rullus. Quis comitiis praefuit? Rullus.* Sic etiam Martialis invidum quemdam per complexionem inestetatur, Lib. 9.

Rumpitur invidiâ quidâ, charissime Juli,
Quod me Roma legit; rumpitur invidiâ.
Rumpitur invidiâ, quod turba semper
in omni

Monstratur digitô; rumpitur invidiâ.

Rumpitur invidiâ, tribuit quod Cæsar
uterque

Jus (a) mihi natoſ; rumpitur invidiâ.

Rumpitur invidiâ, quod rus mihi dulce
sub urbe est, (vidiâ.

Parvaeque in urbe domus, rumpitur in-

Rumpitur invidiâ, quod sum jucundus
amicis, (diâ.

Quod conviva frequens, rumpitur in-

Rumpitur invidiâ, quod amamur, quod-
que probamur:

Rumpatur, quisquis rumpitur invidiâ.

Verum figura hæc, quia maximè ferit
oculos, uti præcedentes; ideo parè
admodum & in loco est adhibenda.

Quid

(a) *Magna illis præmia erant constitu-
ta, qui tres, aut plures habebant liberos. v. gr.
in spectaculis honoratior locus, &c. Hoc jus
Martiali concessum fuit, tametsi nullos ha-
beret liberos.*

Quid est Conduplicatio?

R. Est ejusdem vocabuli, vel plurimum iteratio, sive initiô orationis, sive in fine, sive alibi, ut cum ait Maro:

Nunc, nunc insurgite remis
Hœtorei socii:

Et librô nonô, cum ait Nisus:

(a) Me me; adsum qui feci, in me convertite ferrum.

O Rutuli, mea frasis omnis.

Quid est gradatio?

R. Gradatio sive *Klimax*, est Figura, quâ per quosdam gradus vel ascenditur ad summum, vel descenditur ad infimum. Quale est illud Ciceronis in Catilinam: *Nihil agis, nihil moliris, nihil cogitas, quod ego non modò non audiam, sed etiam non videam, planèquē sentiam.* Magnum est enim, quidquid agat Catilina, scire Ciceronem: majus, quidquid molliatur: longè maximum, quidquid etiam cogitet. Lepidum est illud ejusdem Ciceronis ad Atticum: *Si dormis, expergiſcere; si stas, ingredi; si ingrederis, curra; si curris, advola.* Ejusmodi est etiam ille Virgilii locus in eclogis:

Torva læna lupum sequitur, lupus
ipse capellam,

Florentem cithysum sequitur lasciva capella.

G5.

Quid

(a) Subaudi Occidito.

Quid est Synonymia?

R. Est verborum idem ferme significantium concervatio, ad rei magnitudinem demonstrandam, ut in Miloniana, *An verò vos soli ignoratis; vos hospites in hac urbe versamini; vestra peregrinantur aures; neque in hoc pervagato civitatis sermone versantur;* Hoc Schema Poëte est valdè usitatum. Ita Plautus:

Quicumque, ubique sunt, qui fuere, qui-
que futuri sunt, (cones,
Stulti, stolidi, fatui, fangi, blenni, buc-
Solutus ego omnes longè anteeo stultitiâ,
& moribus indoctus:

Quid est traductio?

R. Traductio, seu Polyphton; ut ajunt Græci, est variata casibus aut generibus, aut modis, aut temporibus, ejusdem vocabuli repetitio; ut cum ait Tullius pro Archia: *Pleni sunt omnes libri; plena sapientum voces, plena exemplorum vetustas.* Vel cum ait Ovidius.

Spectatum ornatae veniunt, spectentur
ut ipsæ.

Quid est Polysyntheton?

R. Polysyntheton, seu, ut alii malunt Polysyndeton, est Schema conjunctionibus abundans, ut, & justitiâ, & liberalitate, & fortitudine ceteros omnes Imperatores

tores superavit. Itemque apud Virgilium (a)

Afcaniumque, patremque meum; juxtaque Creufam,

Alterum in alterius mactatum fanguine cernam.

§. II. De Figuris per Detractionem.

Quot sunt Figurae, quae sunt per Detractionem? junctio.

R. Tres: Reticentia, Adjunctio, & Dis-

Quid est Reticentia?

R. Est figura, quæ fit, quando verbum aliquod subauditur, ut cum ait Tullius in Verrinis: *Hunc ciné hominem; hunc ciné impudentiam; hunc ciné audaciam;* Supple, feremus. Et apud Virgilium (b)

At verò Rutulis impar ea pugna videri
Jā dudū, & vario misceri pectora motu.

Ubi profectò vides intelligi *capit & caperunt.* Itemque librò. 1. *Sed vos quò tandem;* subauditur, *estis.* Eodem pertinet illud Massæi, *Ex eo tempore tyro vanis agitari terroribus, dies noctesque fletibus jungere, nullam capere partem quietis;* supple, *capit.*

Quomodo fit Adjunctio?

R. Fit adjunctio, quando uni verbo plu-

plurima nomina substantiva respondent. Ita Cic: *Vicit pudorem libido, timorem audacia, rationem amentia*. Sic etiam Virgilius *Æneid. 3.*

(a) Trojūgena interpres Divūm, qui numina Phœbi.

Qui tripodas (b) Clarii lauros, qui fidera lentis,

Et volucrum lingvas, & præpetis omnia pennæ.

Quomodo fit disjunctio?

R. Disjunctio, seu dissolutio fit, quando conjunctiones, & particule tolluntur, ut incitatio oratio; ita Tullius: *Hæc studia literarum adolescentiam alunt, senectutem oblectant, secundas res ornant, adversis perfugium, ac solatium præbent, delectant domi, non impediunt foris, pernoctant nobiscum, peregrinantur, rusticantur.*

§. III. De Figuris per similitudinem.

Quot sunt Figura per similitudinem?

R. Tres in primis numerantur, nempe Paronomasia, similiter cadens, & si militer desinens.

Quid est Paronomasia?

R.

(a) *Helenus Priami filius, Rex idem, & Phœbi sacerdos.* (b) *Apollo dictus Clarius ab urbe Claro, Apollinis oraculo nobili.*

P. Paronomasia, seu annominatio, est Figura, quæ voces pæne similes, ac coludentes usurpantur in sensu dissimili. ut cum ait Tullius ad Atticum: *Consul ipse parvò animò, & pravò; facie magis quàm facetiis ridiculus.* Et alibi *Ex aratore factus orator.* Ita Martialis, qui in hoc genere frequens est.

Litigat, & podagrâ Diodorus, Flacce, laborat; (ragra est.

Sed nil patrono porrigit; hæc (a) chi-
Sic etiam ludit Aufonius in illo celebri
Epigrammate de Venere.

Orta (b) salò, suscepta solò, patre edita
coelo, (nus.

Æneadum genitrix hic habito alma Ve-
Græcis quoque admodum usitata est
Paronomasia, ut apud Herodotum Lib.
I. *Pathemata, mathemata, Quæ nocent, do-
cent.* Eiusdemque generis erat illud,
quod Apollodorus pictor præclarus in-
scripserat operi suo.

Momejetatis mallon mineseta, Id est,
Facilius erit ridere, quàm imitari.

Delectat in primis, & ferit hoc Sche-
ma, si parcé, ac in loco adhibeatur, &
sen-

(a) Quæ nimirum manus ipsi constringit,
nè quid patrono largiatur. (b) Venerem
è maris spuma natam fabulantur Pòeta.

sententiarum gravitate sustentetur. Si
verò frigidas allusiones, ut non raro fit,
venetur orator, ineptus nimium erit, &
putidus.

Quid est Similiter cadens?

R. Est vocabulorum per eosdem ca-
sus, & per eadem tempora expressorum
consensus quidam, & quasi concentus, ut
cum ait Cicero, *Quid tam commune, quam
spiritus vivis, terra mortuis, mare fluctuan-
tibus, litus ejestis*. Ubi vides quatuor no-
mina in dativo plurali posita. Eiusdem
generis sunt triti illi Imperatoris Ha-
driani versiculi, quos moriens (a) fecit.

Animula vagula, blandula.

Hospes, comesque corporis,

Quæ nunc abibis in loca

Pallidula, rigida, nudula,

Nec, ut soles, dabis jocos.

Quid est similiter desinens?

R. Fit, cum orationis vel membra, vel
articuli eodem modo terminantur; ut a-
pud Quintilianum, *Eiusdem non est, &
facere fortiter, & vivere turpiter*. Ita Ci-
cero Pompejum laudans, *Bellum extre-
ma hyeme apparavit, ineunte vere suscepit,
media æstate confecit*. (b)

§. IV.

(a) Apud A. Iulium Spartianum in vita Ha-
driani. (b) Pro lege Manilia.

§. IV. Appendix de Transitione.

Quid est Transitio?

R. Transitio, quam alii Figuram esse volunt, alii cum Fabio negant, est orationis quidam nexus, quô fit, ut aptè copulata inter se illius membra concinnè cohæreant, & unum quasi corpus efficiant.

Quot sunt Transitionis genera?

R. Duo: Transitio enim vel est perfecta, vel imperfecta: Transitio perfecta est, quâ breviter monemur, quid dictum sit, & quid dicendum restet, cujusmodi est illa pro lege Manilia. *Quoniam de genere belli dixi, nunc de magnitudine pauca dicam.*

Transitio imperfecta ea est; quâ alterum tantum eorum exprimitur; ut in hoc Ciceronis pro Roscio: *Age nunc illa videamus, judices, quæ consecutura sunt.* Utriusque indiscriminatim generis selecta ex Tullio præsertim asseremus exempla. Quoniam videmus in invenendis hujusmodi Transitionibus solere Tyrones non mediocriter laborare.

Transitionum Ciceronianarum exempla selecta.

1. *Satis mihi multa verba fecisse videor, quare hoc bellum esset genere ipso necessarium.*

um, magnitudine periculosum. Restat, ut de imperatore ad id bellum deligendo, ac tantis rebus præsciendo dicendum esse videatur 2. Satis multa de tarpitudine. dicam deinceps, quod proposui, de periculo. 3. libi epistolæ respondi, venio ad alteram . . . 4. Sed nimis multa de nugis: ad majora veniamus. . . 5. Verum ubi rerum testimonia adsunt, nihil opus est verbis. 6. Sed hæc vetera: illud recens; Cæsarem meo consilio interfectum. 7. Sed nè fortè ex multis rebus gestis M. Antonii, rem unam pulcherrimam transiliat oratio, ad (a) Lupercalia veniamus. Non dissimulat, Patres conscripti, apparet esse commotum, sudat, pallor. 8. Sed arrogantiam hominis, insolentiamque cognoscite. 9. At etiam ausus es (Quid autem est, quod tu non audeas?) 10. Sed jam satis multa de causa: exira causam etiam nimis fortasse, multa. Quid restat, nisi ut orem, obtesterque vos Iudices, ut misericordiam tribuatis fortissimo viro? 11. Quæstura illius demonstrata, reliqua attendite. 12. Atque ut inde

---

ora-

(a) Lupercalia Festa Solemnia in Panos honorem mense Februarii celebrari solita à Lupercis illius Sacerdotibus, qui nudi per urbem cursitabant. Luperci sic vocabantur, quod Pan lupos arceret ab ovibus.

oratio mea proficiscatur, unde hæc omnis causa dicitur. 13. Atque ut facilius intelligere possitis Iudices, quæ facta sunt, indigniora esse quam hæc sunt, quæ diximus; initio res quemadmodum gesta sit, vobis exponam. 14. Sed hæc robustioris improbitatis scelera omittamus, loquamur potius de iniquissimo genere levitatis. 15. Id quod facilius facere possitis, dabo operam, ut à principio res quemadmodum gesta sit, cognoscatis. 16. Sed finis sit: neque enim præ lacrymis jam loqui possum; & hic se lacrymis defendi negat. 17. Sed quoniam emersisse jam è vadis, & scopulos prætervecta videtur oratio mea, perfacile, mihi reliquus cursus ostenditur. 18. Accipite nunc aliud ejus facinus nobile, & multis locis sæpè commemoratum, & ejusmodi, ut in uno omnia maleficia inesse videantur. Invenietis id facinus natum à cupiditate, auctum per stuprum, crudelitate perfectum, & conclusum. 19. Plura de illi Accipitrata dixi, quam volui, & tamen ea, quæ certissima sunt hujus criminis argumenta, prætermisi. 20. Age verò nunc semper forum, subsellia, rostra, curiamque meditemur. 21. Ad ejus Tribunal, qui ad se jamdudum vocat, & quodammodo absorbet orationem meam, contentus studio, cursuque veniamus. 22. Atque hæc oblationis, illa necessitatis. 23. Hæc mihi ferè

in mentem veniebant, quæ dicenda putarem
 de natura Deorum. 24. Quibus rebus ex-
 positis, satis docuisse videor, homines natu-
 râ quânto omnes anteirent animantes. 25.
 Longa est oratio, multæque rationes, quibus
 deceri potest. 26. Sed quid ego longinqua
 commemoro? 27. Intellego, quàm scopulosæ
 difficilique loco verfer. 28. Sed quid ego
 his argumentis utor, quasi res dubia, aut ob-
 scura sit? 29. Magna sunt hæc, vel potius
 maxima. Jam verò quanto magis videbitur.
 30. Multa hujusmodi preferre possim: sed
 genus ipsum videtis. 31. Nolo in hac re mul-
 tus videri. 32. Sed quid ego hæc, aut tam
 levia, aut tam minima recorder? 33. Ita-
 que fateamur necesse est, nihil difficilius esse.
 34. Quid loquar, quanta ratio in beatis
 appareat? 35. Jam verò ista etiam notio-
 ra, quanto se opere custodiant bestie. 36.
 Multa prætereunda sunt, Et tamen multa
 dicuntur. 37. Vereor, ut hæc, quod aicam;
 perinde intelligi auditu possit, atque ego ipse
 cogitans sentio. 38. Sinite me illa minora,
 ac quotidiana prætermittere. 39. Illud ra-
 men, quemquam ad exitum festinet oratio,
 prætermittere nullo modo possum. 40. Ve-
 ram hæc mihi facis, illud quero. 41. (a)

De

(a) Ex Cicrone ad Herennium, vel
 potius ex Corniliæ.

De exordio satis dictum est: deinceps ad narrationem transeamus. 42. Quod ad definitiones hactenus; reliqua videamus. 43. Nunc reliquorum Oratorum aetates persequamur. 44. Tempus est ad ceteras partes orationis proficisci. Deinceps igitur de dispositione dicimus. 45. De (a) statutis diebus dixi: nunc de Annalibus dicam. 46. Hæc de vero: quod sequitur de pecore. 47. De multitudine quondam, quod satis est, admonui, de obscuritate pauca dicam. 48. Sed (b) ut omisso principio, rem ipsam aggrediamur. 49. (c) Hactenus de principe: quod sequitur de monstro. 50. (d) Jam quantum illud est, quod in occupationibus summis nunquam intermittis studia doctrinæ? 51. Utinam verò mihi satis esset ad dicendum vel facultatis, vel temporis. 52. Hic hic, Auditores, animos ad insignis facti memoriam sempiternam erigite. 53. Sed hæc utcumque ferenda: hoc verò quis ferat. 54. Audistis gravissima, audite nunc graviora. 55. Sed hæc privatim, nunc quæ publicè gestæ sunt, videamus. 56. Verùm hæc missa facio; illud quàm . . . 57. Nihil jam dico de isto scelere. 58. Postularet hic locus, ut dicerem de . . .

Variis

(a) Ex Varrone. (b) Ex Seneca. (c) Suetonius de Caligula. (d) Ex aliis.

Variis hæc, quas attuli, Transitionibus addito breviores hæc formulas, particulasque connectentes.

His adde, accedit his; huc accedit, quodd, Huc pertinet; Eodem pertinet, Jam verò quid dicam; Age vero explicemus nunc; His simillimum est. Postularet hic locus, ut dicerem; Restat, ut dicam, Nunc vero superest; Ex quo debet intelligi: Quid quod ausus est etiam? Omitto domesticas tuas sordes: Nam illud quid attinet commemorare? Itã est, quemadmodum dixi.

C A P U T

De Periodo.

Quid est Periodus?

R. Periodus est sententia brevis, & absoluta, quæ certis partibus, sive membris à se invicem pendentibus, & quoddam veluti vinculo connexis numerosè comprehenditur. Nomen traxit à voce Græca, *Periódos*, quæ significat ambitum, atque circuitum.

Quid sibi vult celebris illa Aristotelis definitio lib. 3. Rhetoricæ, ubi ait, Periodum esse orationem, quæ habeat principium, & finem, & magnitudinem, quæ uno quasi aspectu perli: serari faciliè possit?

R. Hanc Definitionem in nostram perbel-

bellè quadrare. Principium enim illud, de quo loquitur Aristoteles: nihil aliud est, nisi primum Periodi membrum, quod ita suspensum ferri debet, ut aliud quidpiam subsequi omninò debeat, unde etiam vocatur principium. Medium verò, ac finis sunt reliqua periodi membra, quæ brevi quodam, contractoque verborum ambitu debent illa circumscribere. Unde verè dicitur, illam uno conspectu facile cerni debere, unoque spiritu pronuntiari.

§. I. De partibus Periodi.

Quanam sunt Periodi Partes?

R. Periodus constat certis quibusdam partibus, quarum majores appellantur *Membra*, Græcè *Colæ*: minores vero appellantur *Incisæ*, Græcè *Commata*.

Quid est membrum Periodi?

R. Membrum, sive Colon est pars Periodi continens sensum aliquem, sed suspensum, ac imperfectum; v. gr. (a) *Antequam de republica Latres conscripsi; dicam ea, quæ dicenda hoc tempore a. litror:* ecce tibi Periodi membrum, neque enim hic sensus orationis conquiescit; Habebis Periodum absolutam, si ad primum

---

(a) *Philip. I.*

num illud membrum accedat hoc alterum: *Exponam vobis breviter consilium, & professionis, & reversionis mea.*

Quid est incisum?

R. Incisum, sive Comma est pars membri; quemadmodum enim in Periodo membrum, sic in membro continetur incisum; v. gr: (a) *Nil est, mihi crede, virtute formosius, nihil pulchrius, nihil amabilius; ex tribus hisce incisis membrum unum efficitur. Itaque dicere incisum, est crebris id genus, & articulis suam orationem distinguere.*

Quandonam potissimum usurpanda sunt crebra illa Incisa?

R. Incisa mirum in modum valere, cum adversario vehementius & acrius instat orator. Ità Cicero per Incisa, Pisonem increpat, illumque celsim, ac punctum, ut ita loquar, objurgat, & ferit: *Non enim nos color iste servilis, non pilosa gena, non dentes putridi deceperunt, oculi, supercilia, frons, vultus demque totus, qui sermo quidam tacitus mentis est, hic in fraudem homines impulit, hic eos, quibus erat ignotus, decepit, fefellit, in fraudem induxit. Pauci tua ista lutulenta vitia noveramus: pauci tarditatem ingenii, stuporem, debilitatemque lingue.*

§. II.

(a) Cic.

§. II. De variis Periodorum generibus.

Quot sunt genera Periodorum?

R. Tria. Alia est periodus bimensbris; sive dicolos, alia trimembris, sive tricolos; alia quadrimembris, sive tetra-
colos. Plura enim, vel pauciora mem-
bra, aut vix, aut nullo modo patitur ger-
mana, sinceraque Periodus. Singula
porro hæc membra, si vel paria sint, vel
non valde disparia, multo gratior, & ve-
nustior erit oratio.

Periodus bimembris.

*Ergo & mihi mea pristina vita consuetu-
dinem C. Cæsar, interclusum aperuisti ( )
& his omnibus ad bene de republica speran-
dum, quasi signum aliquod sustulisti.*

Trimembris exemplum eximium esse
potest illâ Ciceronis Periodus numeris,
ut mihi videtur, omnibus absoluta, in
exordio Nianilianæ;

*Nam cum antea per atatem hujus auctori-
tatem loci contingere non auderem: statue-
remque nihil huc nisi perfectum ingenio, e-
laboratum industriâ afferri oportere. Omne
meum tempus amicorum temporibus trans-
mittendum putavi.*

Pe-

(a) Cic. pro Marcello.

Periodi quadrimembris, quæ, & quadrata dici solet, absolutissimum exemplum habes in orat. pro A. Cæcinna: Si quantum in agro, locisque desertis audacia potest, * tantum in foro; atque judicii impudentia valeret, * non minùs in causa cederet A. Cæcinna Sex: Æbutii impudentiæ, * quantum in vi facienda cessit audaciæ.

§. III. De legibus, ac regulis Periodi.

Quam sunt Periodi leges?

R. Tres præcipuæ. Prima est, ut illius membra nexibus quibusdam inter se quam aptissime cohæreant: alioqui enim jam non esset Periodus, sed oratio dissipata, dissolutaque, & ut ajunt, *Arene sine calce*. 2. Regula hæc est, ut sensus non sit nisi in omnium membrorum fine perfectus. 3. Ut pleniore verborum ambitu, & circulo Periodus concludatur.

Possentne fieri Periodus, quæ contineret membra vel minùs quam duo, vel plura quam quatuor?

R. Possent fieri Periodum unius membri: atque hæc est illa, quæ vocatur ab Aristotele Periodus * *simplex*, sive *monocolos*. Ponet etiam omnino usque ad

quin-

quinque, aut sex, vel plura etiam membra produci. Verum perfecta, de qua hic tantum sermo est, Periodus, nec ultra quatuor membra procurrit, nec infra duo contrahitur. Atque hæc est unanims sententia Demetrii Phalerii, (a) Hermogenis, ac Terentiani quoque Mauri, cum ait:

Quatuor è membris plenum formare videbis (cetur.

Rhetora circuitum, sive ambitus ille vo-

Atque in primis nobiscum ita sentit ipse Tullius, cum ait in oratore: *Constat ille ambitus & plena comprehensio e quatuor fere partibus, quæ membra dicuntur, ut & aures impleat, & ne brevior sit, quam satis sit, nec longior.*

Quod si, ut aliquando contingit, ultra quatuor procedatur, ac nihilo tamen minus orbe quodam, circuituque conclusa feratur oratio, vocabitur *Ambitus* sive *Oratio periodica*. Ita Cicero pro (b) Archia Poëta:

H

Si

(a) Hermogenes Tarsensis anno ætatis 15. Rector nobilissimus, rerum omnium oblitus, scitur ante annum 24. & in extrema inscientia consenescent. (b) Archia Poëta Archiochenus, Ciceronis olim præceptor, o: ingenium, & eloquentiam civitate donatus à Romanis.

Si quid est in me ingenii, iudices, quod sentio, quàm sit exiguum; aut si qua exercitatio dicendi, in qua me non inficior mediocriter esse versatum; aut si huiusce rei ratio aliqua, ab optimarum artium studiis, & disciplina profecta, à qua ego consiteor nullum ætatis mea tempus abhorruisse; earum omnium vel in primis hic (a) A. Licinius fructum à me repetere propè suo jure debet.

§. IV. De artificio Periodi amplificandæ.

Quamnam est prima ratio amplificandæ Periodi?

R. Tyrones nullo negotio Periodos fundent; si habeant ad manum, & in promptu particulas, vel locutiones quasdam conficiendis Periodis mirum in modum idoneas: cujusmodi sunt voces illæ omnes, quæ necessariam quandam habent cum aliis subsequenter affinitatem, v. gr. *Et si, quamvis, quamquam, quemadmodum, sicut, cum, quoties, quantum, qualis, quo, non minus: quibus respondent, tamen, veruntamen, nihilominus, ita, toties, tantum, talis, eo, quam.*

In quavis enim Periodo partes, duæ sunt, Protasis nimirum, & Apodosis. Est
au-

(a) Aulus.

autem Protasis prima Periodi pars, ex qua secunda pendet, & in qua oratio crescit quodammodo, & attollitur. Apodosis verò est altera periodi pars, in qua oratio perfecta conquiescit. Illæ porro, de quibus loquimur, particulae suspensæque locutiones mirum in modum idoneæ sunt ad Protasim cum Apodosi connectendam, ut videre est in allatis exemplis, illo præsertim pro Cæcinna suprà. §. II.

Quanam est secunda, & tertia ratio amplificanda Periodi?

R. Periodus pulcherrimè dilatatur, cum brevis quædam sententia in suas quasi partes distribuitur. Ità Tullius paucula hæc verba (*Omnes lugent Clodium*) amplificat per enumerationem partium, cum ait ironice nimirum Clodius defleri à Senatu, ab Equestri ordine, (a) Municipiis, à (b) Colonis, ab Agris denique ipsis.

3. Facile dilatatur periodus per de-

H2 fini-

(a) Municipia erant civitates, quæ numeribus & honoribus populi Romani fungebantur. (b) Colonia oppida, quæ populus ex urbe Roma deducebatur ad incolendum, Colonia fiebant etiam privilegio, sine soli mutatione.

initiones, quas vocant conglobatas, per circumlocutionem, & per interpretationem, quæ fit, cum res eadem aliis elegantioribus verbis exprimitur. Vide, quæ supra in Elementis diximus de Amplificatione.

§. V. De numero, & cæteris virtutibus Periodi.

Quid est numerus Periodicus?

R. Numerus Periodi, de quo hic agitur, non est numerus arithmeticus: sed est numerus ille in harmonia, & concentu positus, de quo Virgilius in Ecloga 4.

— Numeros memini, si verba tenerẽ,
Et rursus in Ecloga 6.

Tum verò in numerum Faunosque, fer-
rasque videres.

Ludere . . . . .

Numerus autem Oratorius est harmonia quædam non exquisita, neque canora; qualis est poematibus, & canticis; sed ita dissimulata, latensque, ut tamen sentiatur, & aures mirifica quadam voluptate permulceat.

Atque ut exemplo res illustretur, sive vis admodum est, auribusque pergratus verborum numerus in hac Tullii sententia pro Marcello: *Nulla est tanta v. s. tan-*
taque

tâque copia, quæ non ferrô, ac viribus debilitari, frangique possit. Peribit funditus omnis venustas, si inversô numerô dicas: Nulla est vis tanta; & copia tanta, quæ non possit debilitari, frangique viribus, ac ferrô. Quid item s'vavius hac altera Ciceronis sententia in Philippica 2. Te miror Antoni, quorum facta imitere, eorum exitus non perhorrescere? Quæ quidem verba tam apte mihi videntur constructa, ut præclari cujusdam numeri absolutissimum exemplar esse possint. Abibit verò decor omnis, si sublato tam eleganti numero, dixeris: Te miror, Antoni, non perhorrescere exitus eorum, quorum imiteris facta. Tanti nimirum est certa quadam moderatione numerorum explere sententias: ideoque ut optimè notat Quintilianus: Neque Demosthenes fulmina vibrasse diceretur, nisi numeris vibrata fuissent.

§. VI. Regulæ sex, quibus reddi potest numerosa Periodus.

QUæ de varia collocatione pedum, ac mensurarum, & de optima ratione miscendi inter sese Dactylos, Spondæos, Anapæstos, Jambos, Creticos, Molossos, Choræos, & Dichoræos tradunt Aristoteles, Tullius, Quintilianus, cæterique artis

magistri, sunt egregia illa quidem, & Oratori perfecto nunquam satis comendanda. Verumtamen, ut aperte, & ingenuè loquar, animadverti iamdudum difficilioribus hisce, & salebrosis, ut ita dicam, præceptionibus valde defatigari tyronum animos & aliorum industriam retardari solere potius, quam adjuvari.

Quapropter, ut animorum satietati, fastidioque occurratur, operæ pretium me facturum existimavi, si ex laboriosis illis præceptionibus quemdam quasi succum exprimerem, & faciliores aliquot, brevesque regulas ad omnium captum & quotidianum usum accommodatas hoc loco proponerem.

Quanam est Prima regula Periodi numerosæ reddendæ?

R. Numerosa fiet Periodus, si syllabæ breves, ac longæ sic temperentur, alternenturque quodammodo, ut neque copia brevium incitator, ac celerior feratur oratio, neque longarum multitudine retardata languescat. Concinnam hanc brevium, & longarum syllabarum temperationem vides in illis Tullii verbis ad Cæsarem: *Domuisti gentes immanitate barbaras, multitudine innumerabiles, locis infinitas, omni copiarum genere abundantes.* &c. Ali-

Aliquando tamen, ex arte, & industria; syllabæ breves, vel longæ, sine illa, quæ dixi, mixtura coæcervantur, ad rei, de qua agitur, vel celeritatem, vel tarditatem exprimendam, & oculis quodammodo subjiciendam. Ità Virgilius Æneid. 5. remigantium naturarum impetum, naviumque velocitatem, Dactylo-
rum crebritate depingit. (omnes
Haud mora profiluere suis, ferit æthera
Inde ubi clara dedit sonitum tuba, sinibus
Nauticus . . . . . (clamor,

Itemque celeritatem equorum in hoc versu etiam pueris noto.

It clamor, & agmine facto:
Quadrupedante putrem sonitu quatit
ungula campum (a)

Tarditatem contra egregiè imitatur hic
versus lib. 1.

Luctantes vêtos, tempestatesque sonoras.
Quanam est secunda regula numerosam
efficiendi Periodum?

R. Voces unius, duarum, aut plurimum syllabarum si commisceantur, nascetur inde oratio valde numerosa; v.gr. *Vivis, & vivis, non ad deponendam, sed ad confirmandam aulaciam.* Contra verò crebriore monosyllabarum iteratione quasi exilit, atque subsultat oratio, v.gr. *Hac in re nos hic non ferret.* H4 Quo-

(a) Æneid. 8.

Quanam est tertia regula?

R. Cadet numerosè Periodus, si magnificis & bene sonantibus verbis terminetur; ut in hisce exemplis ex Cicerone desumptis: Quos amisimus cives, eos non Martis vis perculit, sed ira victoria. Nam qui locus quietis, ac tranquillitatis plenissimus fore videbatur, in eo maxima moles molestiarum, & turbulentissima tempestates extiterunt.

Quanam est quarta regula?

R. Nulla res magis facit ad numerum oratorium, quam verborum splendor, non solum in periodi clausula, sed etiam in toto illius quasi contextu. Ita Tullius in Pisonem: Obrepisti ad honores errore hominum, commendatione fumosarum imaginum, quarum simile habes nihil præter collyrem. Et in eloquentissima illa peroratione pro Fontejo: Nolite pari, iudices aras (a) Deorum immortalium, Vestæque Matris, quotidianis Virginis lumentationibus, de vestro iudicio commoveri. Et in 4. Catil: Id est initum complura, ut interfecistis omnibus, nemo nè ad deplorandum quidem populi R. nomen, & ad lamentandam tanti imperii calamitatem relinquatur.

Cedo

(a) Fonteji soror una ex Virginibus Vestæ, quæ sempiternum Vesta ignem custodiebant.

Cedo quintam regulam?

R. Ut leniter, æquabiliterque fluat Periodus, fugiendus est asperior literarum, & vocabulorum concursus, quod est in oratione vitium vel maximum. Incurritur autem in illud vitium multis modis.

1. Cum durius, ac crebrius concurrunt inter se consonantes, quæ stridore efficiunt, ut *Ars studiorum .... Rex Xerxes.*

2. Cum verbi prioris ultimæ syllabæ fiunt primæ sequentis, ut vel ipsi Cicero aliquando excidit, cum ait *Res mihi invisæ visæ sunt.* Itemque cum dixit in Carmine: O fortunatam natam me Consule Romam!

3. Cum eadem litera, vel etiam, quod peius est, eadem syllaba crebrius iteratur; quale est illud Ennii Poëtæ:

Africa terribili tremit horrida terra tumultu.

Itemque illud adeo tritum (tulisti.

O Tite tute (a) Tati tibi tanta tyranne

4. Cum similiter cadentibus, ac desinentibus frequenter utimur, ut *Amatricæ, adjutrices, præstigiatrices fuerunt.*

Tria tamen sunt, quæ Tyrones etiam atque etiam cavere debent: Primum, ac

H5 dum

(a) Tati vocativus à Tatius.

dum numerosè loqui volunt, interciant, ut persæpè sit, inania quædam complementa: & ramenta numerorum quasi rimas explere vellent. Alterum est, nè dum oratorium numerum quærunt, incidant in metricum, & periodi finis, sit finis alicujus versûs præsertim Heroici, vel elegiaci: quod: non semel Ciceroni ipsi excidisse Hieronymus Lagomarsinus & Soc: JESU in opusculo, quod sic inscribitur: *Risposta ei Goltmario Pepugies Marfigliano*: allatis locis ipsis præclare docet R. 19. p. 45.

Tertium est, nè, dum numero serviunt diligentius, & aurium voluptati morigerantur, omnis interea retardetur impetus, visque orationis, & animus ab iis, quæ potiora sunt, penitus avertatur. Quapropter hæc, aliæque hujusmodi in numero vitia, non ut ingens crimen expavescenda sunt; ac nescio, hac in re negligentiane, an nimia sollicitudo sit peior.

Quanam est ultima numerosa Periodi regula?

R. Caput illud est, non in periodo solum, sed etiam in omni oratione, ut Latina constructio quam maxime distet à vernacula; hoc est; ut verba per inversam, quam vocant, constructionem ita

tra-

trajiciantur; ut quod reipsa prius est, fiat artificiosa quadam verborum collocatione posterius.

Et quoniam trajecta illa constructio ista est propria Latinæ linguæ, ut omnis illius vis, atque elegantia, ac quasi natura, & indoles in eo potissimum sita esse videatur; visum est aliquot illustri illius exempla hoc loco ad imitandum proponere.

Exempla selecta constructionis trajectæ.

1. Quos amissimus cives, eos Martis vis perculit, non ira victoria. Cic.

2. Habet magnum dolorem, unde cum honore discesseris, eodem cum ignominia reverti. Cic.

3. Frater tuus quanti me faciat, semperque fecerit, esse hominem, qui ignoret, arbitror neminem. Cic.

4. Quod cuique temporis datum est ad vivendum, eo bene utatur.

5. Mea lenitas se cui solutior visa est; hoc expectabat, ut id, quod latebat, erumperet. Cic. 6.

6. Quam quisque norit artem, in hac se exerceat.

7. Fac quæso, qui ego sum, esse te.

8. Quæ res in civitate duæ plurimum possunt hæc contra nos, ambæ faciunt in hoc tempore summa gratia, & eloquentia. Cic.

9. *Feré quem quisque locum pugnandum ceperat, eum, amissa anima, corpore tegebatur.* Salust.

10. *Id sibi negotii credidit solum dari, populo ut placerent, quas fecissent fabulas.* Terent.

11. *Quas credis esse has, non sunt veræ nuptiæ.* Terent. (advertite.

12. *Quam rem vitio dent, quæso, animam*

§. VII. Quomodo parari possit facultas numerosè dicendi.

QUæ de Periodis, numerisque, post Aristotelem; Ciceronem, & Fabium accuratè præcepimus hætenus, non condita sunt à nobis, quo Tyro in dinumerandis pedibus, syllabisque dimetendis consensescat: quod sanè nec magni, nec felicitis foret ingenii. Verùm hæc aptè, numerosèque dicendi facultas non est profectò tanti laboris, quanti prima fronte videtur esse. Nihil est enim tam flexibile, & quod tam facile sequatur, quocumque ducas, quàm oratio; atque ut mollissimam ceram ad nostrum arbitrium formamus, ac fingimus, sic plane dictionis genus ad omnem rationem, & ad aurium voluptatem, motumque animorum facile mutatur, ac vertitur.

Qua

Qua ratione, viâque numerosè scribendi
facultas parabitur? *Pl. 199*

R. Duplici potissimum, si Tyro numerosas aliquot, & volubiles Tullii sententias non legere modò, sed elata etiam voce pronuntiare assuescat: cujusmodi sunt illæ, quas supra attulimus, vel illæ, quas affert Quintilianus: *Omnes prope civitates virtute, gloria, dignitate superabat.* Itemque ista: *Patris dictum sapiens temeritas filii comprobavit:* qui numerus ita placuit populo, inquit idem Tullius, ut hac audita periodi clausula, clamorem ingentem sustulerit.

2. Parabitur numerosè dicendi facultas, si numerum illum, & quasi concentum imitatione, ac stylò coneris exprimere, quod quidem exercitatione, atque usu, qui est optimus dicendi magister, non ita difficulter consequetur. *Uti enim qui in sole ambulat, sensim coloratur,* inquit Tullius: *ita cum istos libros lego, sentio orationem meam illorum quasi cantu colorari.* Sed de Periodo satis hactenus dictum. Nunc ad majora veniamus.

C A P U T VII.

De Stylò oratorio.

OMnem hæc de Stylò doctrinam hauserimus

finus in primis ex aureolo illo libello Demetrii (a) cui vulgò Phalerei cognomen tribuitur, & ex egregia Longini (b) commentatione de Stylo magnifico: Quod utrumque opusculum Tyrones, si me audiant, nocturna, ut cum Horatio loquar, diurnaue manu verlabunt. Verùm quæ illi præcepta, quamvis egregia, cōfuse tamen, ac permixte tradunt, ea nos faciliiori, ac commodiori ordine digesta sic disposuimus, ut ad omnium captum, & communem intelligentiam sint accommodata.

Quid est Stylus?

R. Stylus si primam vocis vim, & originem spectes, est acus, seu instrumentum, quo in ceratis tabulis scribebatur antiquitus. Hinc factum est, ut Stylus pro ipsa scriptione, seu dictione, & sermonis conformatione usurparetur.

Quot

(a) Demetrius Phalereus facundiā nobilis, annos decem præfuit Athenis, & statuis 360. æreis fuit honoratus; postea verò ejectus, fugit in Ægyptum ad Ptolemaum Lagum. (b) Longinus Zenobia Palmyrenorum Regina magister, & Consiliarius, ab Imperatore Aureliano necatus, quod audaces Zenobia ad ipsum Aurelianium literas scripsisset.

Quot sunt Stylorum genera?

R. Stylus, seu orationis Character triplex est. 1. Magnificus, sive sublimis. 2. Humilis; sive tenuis, qui etiam infimus dicitur: 3. Mediocris, sive æquabilis.

§. I. De Stylo sublimi.

Quid est Stylus sublimis?

R. Stylus sublimis ille est, qui constat verbis splendidis, magnificisque sententiis, quique sua nobilitate rapit quodammodo extra se audientium animos, & admirationem extorquet etiam ab invitis: quale est illud morientis Didonis. (a)

Exoriare aliquis nostris ex ossibus ultor,
Qui face Dardanios, ferroque sequare
colonos.

Id genus sunt etiam verba illa ejusdem Didonis in Æneam (b):

Nec tibi Diva parens, generis nec Dardanus auctor,

Perfide: sed duris genuit te cautibus
Caucasus, Hyrcanæque admorunt ubera
tigres.

Vel, ut ait Ovidius in eandem sententiam:
Te Lapis, & montes innataque rupibus
altis,

Robora; te sævæ progenuere feræ:

(a) Lib. 4. (b) Dido Æneæ.

Laudatur plurimum in hoc genere celeberrima illa Alexandri magni responsio, cum suam illi filiam, cum decem talentorum millibus, & Asiæ media parte, Persarum Rex Darius obtulisset. Ego vero, inquit (a) Parmenio, acciperem, si Alexander essem: Et ego, inquit Alexander, si Parmenio essem.

Tale illud ejusdem Alexandri ad Darii legatos: Nunciate Dario, gratiarum actionem apud hostem supervacaneam esse me, quæ fecerim clementer, & liberaliter, non amicitia ejus tribuisse, sed natura mea. Bellum cum captivis, & faminis gerere non soleo. Armatus sit oportet, quem oderim.

Eodem pertinent egregia illa ejusdem Alexandri verba ad suos milites: Nondum (b) Fœminam æquavimus gloria; & jam nos laudis satietas tenet.

Magnificæ locutionis exempla passim apud Tullium reperies, ut cum ait: Fasces lictorios, janua Possidonii submitit Pompejus, cui se Oriens, Occidensque submiterat. Habes etiam in paucis hinc Ovidii verbis, aliisq; similibus non paucis. Jam

---

(a) Parmenio unus è fortissimis Alexandri Ducibus, & amicis, postea ab illo occisus. (b) Semiramis Nini Assyriorum Regis uxor Egyptum, Æthiopiam, Indiam, &c. subegit.

Jam feges est, ubi Troja fuit . . .

§. II. De Arte comparandi Styli sublimis.

Quoniam pacto conciliari poterit?
R. Duobus potissimum modis. 1. Si
nobilissima quæque rei, de qua loqueris,
adjuncta, seu circumstantias consideres,
illamque inspicias, qua parte illustrior
est atque speciosior, cætera verò fileas;
atque dissimules: ut olim Apelles, teste
Plinio, imaginem amici sui Antigoni la-
tere tantum altero ostendit, ut amissi o-
culi deformitas lateret. Sic etiam Ho-
merus tempestatem admodum magnifi-
ce pingit, illustrissima illius adjuncta
mira quadam arte seligendo. Eadem
arte Neptunum curru instructum, peram-
bulantem maria, soloque nutu ductus i-
ratos pacantem describit Virgilius *Æ-*
neid. I.

Sic ait, & dicto citius tumida æquora
placat; (cucite

Collectasque fugat nubes, solemque re-

Atque rotis summas levibus perlabitur
undas.

2. Metaphoræ, præsertim ex rebus
illustribus desumptæ, mirum in modum
faciunt ad styli granditatem, atque ma-
gni-

gnificentiam, ut cum Virgilius (a) ait de Augusto Cæsare.

— Cæsar dum magnus ad altum
Folminat Euphratem bello.

Et cum ait Cicero pro Marcello: *Nihil est tantum flumen ingentii, nulla dicendi, aut scribendi tanta vis, tantaque copia, quam non dicam exornare, sed enarrare Cæsares tuas gestas possit.* Aut cum ait Horatius: *Curas laqueata circum tecta volantes.*

3. Styli magnificentiam facile consequeris, si legas assidue auctores eos, qui grandiloqui, ut ita dicam, fuere, cum ampla sententiarum gravitate, & maiestate verborum; cuiusmodi sunt Cicero Catilinaria secunda, secunda Philippica in Verrem, in Pisonem, pro Milone, præcipue sub finem: Virgilius, præsertim Æneid. lib. 2. 4. & 6. Lucanus, Cornelius in Gallicis Tragœdiis, &c.

§. III. De Stylo simplici.

Quid est Stylus simplex?

R. Stylus simplex, qui etiam nuncupatur tenuis, & infimus, ille est, qui in rebus tenuioribus, & exilibus cuiusmodi sunt epistolæ, dialogi, præceptiones, & sermo familiaris, solet usurpari.

Quenam sunt dotes Styli simplicis?

R.

(a) Georg. 4.

R. Præcipuæ illius dotes sunt perspicuitas, nitor, atque munditia. Verecundus, ac parvus in illo debet esse troporum, ac Schematum usus; vehementiores verò figuras, cujuscmodi sunt Apostrophe; Prosopopœja; aliæque id genus, omnino repudiat. Selectissima Styli simplicis exempla passim invenies in Phædri fabellis, & in Virgilii bucolicis, ut cum ait Ecloga. 1.

Urbem, quam dicunt Romam, Meliboe, putavi

Stultus ego huic nostræ similem, quo sæpè solemus.

Pastores ovium teneros depellere foetus,
Sic canibus catulos similes, sic matribus hædos

(lebam.

Noram, sic parvis componere magna so-

§. IV. De Stylo mediocri.

Quid est Stylus mediocris?

R. Hic est, qui medium quemdam locum obtinet sublimen inter, & infimū. Hoc dicendi genus neque majestatem verborum habet, aut gravitatem illam sententiarum, quæ in sublimi est; neque est subtili, ac pressa oratione limatum, quemadmodum genus infimam, ac simplex: sed, ut ait Tullius: *Est stylus quidam interjectus, intermedius, & quasi rem-*

per-

*peratus. nec acuminis inferioris, nec fulmine
utens superioris, vicinus amborum; in neutro
excellens, utriusque particeps.*

Vocatur autem ab eodem Tullio, *Stylus floridus, atque politus*, quid nimirum
in hunc præcipue mediocrem *Stylum*
omnis verborum venustas, omnes sermo-
nis deliciae soleant illigari. Absolutum
hujusce *Styli* mediocris exemplum ha-
bes in *Virgilio Georgicis*: v. gr. cum
ait lib. 1.

Sæpe etiam steriles incendere profuit
agros. (flammas;

Atque levem stipulam crepitantibus urere
Sive inde occultas vires, & pabula terræ
Pinguis concipiunt, sive illis omne per
ignem. (lis humor;

Excoquitur vitium, atque exudat inani-
Seu plures calor ille vias, & cæca rela-
xat. (herbas;

Spiramenta, novas veniat qua fœces in
Seu durat magis, & venas adstringit hi-
antes.

Nè tenues pluviae, rapidive potentia solis
Acrior, aut Boreæ penetrabile frigus a-
durat.

§. V. De usu triplicis *Styli*, seu Characteris.

Quandoam utendum *Stylo* simpliciter, aut
mediocriter, aut sublimi? R.

¶ Cum tria sunt Oratoris officia, docere, delectare: & movere; Stylo simplici utetur ad docendum, mediocri ad delectandum, magnifico verò ad movendum & ad affectus concitandos.

Præterea Stylus simplex, seu infimus convenit comœdiis, magnificus aptus; est tragoediis; mediocris verò in historia est adhibendus; quamquam Cæsar simplicem potius, quàm mediocrem Stylum usurpavit: quod nempe Commentarios potius scripserit, quàm Historiam; ut notat Tullius in Libro de Claris Oratoribus.

Item Bucolicis, & Eclogis accommodatus est Stylus simplex; Georgicis convenit Stylus mediocris, Epico, verò pœmati, cuiusmodi est Maronis Æneis, aptus est Stylus magnificus: quod triplex discrimen in Virgilio licet animadvertere: Quamquam hæc omnia genera nō raro miscet in ipsa Æneide, & simplicē Stylum adhibet in libro quinto, ubi de ludis agit, & mediocrem in libro primo: Idem planè dicito de Comœdiis, quæ altius assurgunt aliquando, ut innotet Horatius in arte Poëtica.

Interdū tamē, & vocē comœdia tollit,
Iratusque Chremes tumido delitigat ore.

Quoniam Stylus cæteris duobus est anteponeendus?

R. Sty-

R. Stylum illum esse cæteris antepo-
nendum, non qui sublimis sit, aut cujus-
libet alterius generis; sed qui ad rem, de
qua agitur, maxime sit aptus: ita, ut quæ-
admodum loquitur Tullius: *magna gra-
viter, mediocria temperate, humilia sutili-
ter efferat.*

§. VI. De Stylo vicioso.

Q. *Uenam sunt præcipua vitia in Stylo vi-
tanda?*

R. Vitiosum esse Stylum: 1. Tumidum,
& inflatum; 2. Puerilem, ac frigidum;
3. Fluctuantem, & dissolutum: 4. De-
nique siccum, & exangvem.

Quid est Stylus tumidus, & inflatus?

R. Ille est, qui verbis, ac sententiis
suprà modum intumescit. Id genus sunt
illi Imperatoris (a) Neronis inepti ver-
ficuli, quorum tumorem jure ridet (b)
Persius Satyrà 1.

Torva (c) Mimalloneis implerunt
cornua bombis,
Et raptū vitulo caput ablatura superbo
Baf-

(a) Nero malus Pœta; Bacchas scripsit,
& saltavit. (b) Consule ipsum Persi-
am. (c) Baccha mulieres dicebantur Mi-
malloneæ, vel Basserides vel Menades, hoc
est, insane.

Bassaris, & lincem Mænas flexura eor-
ymbis. (nat echoz)

(a) Evion ingeminat: reparabilis adso-
Quid est Stylus frigidus?

R. Stylus frigidus, ac puerilis (sunt enim valdè affinia hæc duo vitia) ille est, qui puerilia quædam ornamenta, frigidos lepores, ineptas allusiones, affectatas, ac luxuriantes descriptiones, frivolaque hujusmodi crepundia putidiùs aucupatur: cujusmodi sunt istæ sententiæ, quæ meritò repudiantur à magistris artis. *Centaurus seipsum equitans . . . . . Aurò magis aurea, &c.*

Potest autem vitium illud esse vel in verbis vel in sententiis. Erit in verbis, si sint vel molliora, quale est illud *Mocenatis: (b) Femina cirro crispata, & laboris columbatur, incipitque suspirans ut ceruice luxa feratur: vel si sint indecore trās-lata, qualia sunt ista, quæ damnat (c) Cornificius: *Montes belli fabricatus est, Campos sustulit pacis: vel si juncta fuerint more dithyramborum, ut in illo Publii (d) Syri de ciconia. Pie-**

(a) Evoe, evion Cacchantium, furentium voces. (b) Femen inis colcia. (c) Auctor libri ad Herennium. (d) Publius Syrus minorum scriptor elegantissimus, vixit ante Virgilium tempore Julii Caesaris.

Pietatis cultrix; gracilipes, (a) crotali-
Avis exul hiemis; (stria

Erit vitium in sententiis, si nimis tumidæ sint, & hyperbolicæ, qualis est ista lippis, ac tonsoribus nota, quam referunt Plutarchus, & Cassius: *Minimè mirandum est, si Diana Ephesiæ templum conflagraverit, qua nocte natus est Alexander: Quippe Dea in ipso Olympiæ matris Alexandri partu, obsecetricandi laboribus, & curis districta, ignem non valuit restinguere.*

Sic etiam nimis frigide ac pueriliter dictum fuit à Plauto, de sene avaro, in Aulularia:

Suam rem periisse, seque eradicarier:
Quin Divum, atque hominum clamat
continuo fidem,

De suo tigillo fumus si quæ exit foras.

Quid est Stylis fluctuans, ac dissoluius?

R. Ille est, qui sine articulis, sine numero, sine arte ductuat huc illuc, neque sibi ullo pacto cohæret; quod tanè vitium Tyronibus est valde familiare. Huiusmodi autem avert Cornificius: Socii nostri cum belligerare notiscum vellent, profectò ratiocinati essent etiam atque etiam quod

---

(a) Quasi Crotalum vocem imitans.
Crotalus autem sive lialis Naccara.

quod possent facere, siquidem sua sponte facerent, & non haberent vinctos adjuutores multos, & malos homines, & audaces. Solent enim diu cogitare omnes, qui magna negotia volunt gerere.

Quid est Stylus siccus, & exangvis sive aridus?

Ille est, qui nihil ferme habet neque ornamenti, neque fuci. Hoc styli genus vulgo (a) Fronti tribuitur.

§ VII. De Stylo Laconico, & Asiatico.

Quid est Stylus Laconicus?

Est Stylus argutus, perbrevis, & acutus, quo multa paucis dicuntur. Nomen porro traxit à Laconibus, qui etiam Spartani dicebantur ac Lacedæmonii, quibus Stylus ille erat in deliciis, & quibus prolixa loquacitate nihil erat odiosius. (conici?

Profer selecta aliquot exempla Styli La-

R. 1. Hosti aliquando per atroces, ac longiores litteras terram damnamque militanti, lac una syllaba Græca responderunt Spartani, et si: hoc est, S. post, si per nos tibi licet.

I. 2. Phi-

(a) Fronto Marci Aurelii magister, quod illi putatum à Seneca dicitur curvum.

2. Philippo Regi Macedonum injustum nescio quid flagitanti responderunt hac unica littera: *u non.*

3. Eiusdem generis est responsus Cleomenis Spartae ducis ad Samios: *Eorum quae dixistis, prima non memini, media non intelligo, ultima non probo.*

His adde Laconicam illam epistolam Archidami ad Eleos bellum parantes: *Archidamus Eleis: Bonum est quiescere.*

Itemque illam (a) Philostrati litteram ad amicum: *Mitro ad te sicus hileraas. Mirare in illis, vel quod jam sunt, vel quod adhuc sunt.*

Laconicam illam brevilloquentiam mirifice expressit Cæsar in laureatis suis ad Senatum literis, viro Pharnace Pontici rege, Mitridatis filio: **VENI, VIDI, VICI.**

Porrò brevitās illa loquendi imperiosum quiddam habet, illæque aptissima est minantibus, mirificeque prodest ad animos perterrendos. Nam ut in tenebris magis timeatur omnia, quam in luce: sic illæ orationis quæ tenebræ terribiliores reddunt ea, quæ proferuntur, inquit

---

(a) Philostratus Philostratus, qui Apollonii Thyaneæ vitam Graecè scripsit, sed elegantius quàm vernis.

inquit Muretus in variis lectionibus. Idque, ut opinor, secuti sunt Lacædemonii, cum ad Philippum, interposita, nescio qua, oratione; bellum minaciter intentantem ita scripserunt: *Lacædemonii Philippo: Dionysius Corinthii*. Multo enim fortior, & ut Lucretii verbis utar, penetrabilior illa brevitatis fuit, quam si ita dixissent. Memento Dionysium tyrannum cui prius similem, regno fuisse pulsum ob ambitionem, ac turbulenta ingenium, & nunc privatam vitam agere Corinthii. Videto, ne tibi quoque coringat idem, dum aliorum libertatem studeas opprimere.

Neque diu simile illud Demetrii ad Iocrensis: *Paxo, ciada apud vos lunæ canant*; cum significare vellet totam illorum regionem a se devastatam iri.

Quid est Stylus Asiaticus?

¶ Ille est, qui fuliori quodam orationis ambitu circumferibitur, multaque verbis pauca dicit. Asiatici nomen traxit ab Asiæ populis, qui dissumorem illum Stylium habebant in deliciis. Illius exemplum quotidie vides in verbosis illis hominibus, qui tam multis pauca dicunt. Hunc porro stylium Asiaticum tu fugies, si scis. Quid enim tam iniustum est, quam verborum vel optimorum

Sonitus inanis, nulla subiecta sententiâ.

De ratione Styli comparandâ.

Stylus, qui aliud nihil est, quàm certa quædam scribendi ratio cuiusque propria, ex duabus maxime rebus coalescit: 1. Ex sententiâ: 2. Ex sententiæ conformatione, seu quod idem est, ex verbis, quibus ornatur, & quodammodo vestitur sententiâ.

De sententiâ id generatim, & universè dici potest, in ea spectandum esse primum, ut sit vera; deinde, ut sit perspicua; postremo ut argumento idonea, & ad rem, de qua agitur, accommodata. In conformatione vero sententiæ, quâ unâ maxime Stylus continetur, quatuor sunt observanda: 1. Verborum proprietas: 2. Eorundem elegantia: 3. Nexus. 4. Collocatio.

Quæ modo cognosci, & comparari poterit verborum proprietas, & elegantia.

Ad verborum proprietatem, & elegantiam penitus cognoscendam, adiumenti multum afferent. 1. Amicus (a) Hadriani Cardinalis: Liber, de *Ratione Latino, & moris, & idem loquendi*. 2. Libellus a Scoto editus de verbis Cicero-

(a) Hadrianus Cardinalis floruit anno

nianis. 3. Alius à Manutio scriptus, quem *Elegancia latina locutionis* appellat. 4. Liber à Laurentio Vallia elaboratus, *De latini sermonis elegantia*. 5. *Delectus Latinianus* Mureti, & *Flos Latinianus* Pomei. 6. Non omittendus Liber ab Henrico Stephano editus, *De Latinitate falsa suspecta*: nec opus posthumum Vavalloris, *de vi, & usu quorundam verborum*.

Præcipue verò, & supra cætera omnia adhibendus erit laudatissimus Nizolii Apparatus in Ciceronem, cum Francisci Sylvii Progymnasmatum ad illius calcem editis.

Sunt autem Sylvii Progymnasmata, tercentæ observationes eximiae, de corrupta Latini sermonis integritate, quas ego Tyronebus pernecessarias semper existimavi.

Quò pacto intelligi poterit, & edisci verborum nexus, & ap. a eorundem collocatio?

R. Verborum nexus, & Ciceroniana collocatio contrahetur particulis quibusdam, seu comminutis, quæ vim habent hujusmodi, ut nihil sit abruptum in stylo, nihil hians, & at sonum, nihil disolutum, & fluctuans; hoc est, quod sine nervis, articulisque fluctuet huc illuc sed ut omnes sententiæ, linguæque ea-

rum partes certò inter se modò, numeroque cohæreant.

Valde profuerit in eam rem legere aureum Horatii Tursellini libellum. *De Particulis Latine locutionis.* Habebit etiam utilitatem aliquam *Flos latinitatis* in tertia parte, quæ est *de Particulis*; sed Tursellino longe, multumque inferior.

Denique ad verborum collocationem Ciceronianam facilius noscendam, consulenda erunt Sylvii Progymnasmata, de quibus suprà dictum. Vide etiam, quæ paulo ante diximus de regulis, quibus reddi poterit numerosa periodus.

Quilûs rebûs comparari faciliè poterit Stylus optimus?

R. Duabûs maxime rebûs: primò, diligenti bonorum librorum lectione: 2. assidua eorundem imitatione. Diximus in Elementis de imitatione: nunc verò superest, ut de Lectione, & de Librorû delectu videamus.

De Scriptorum Latinorum delectu.

Quæcumque diximus hætenus, & posthæ dictu i sumus, vel nullam, vel peregrinam habebunt utilitatem, ni i exquisitissimum quemdam delectum in Latini auctoribus legendis, & imitandis adhibeamus.

Sunt autem Scriptorum Latinorum

ætæ-

ætates quatuor, nempe uti hominum apud Poëtas. Sed Poëtis, ut verbis ipsorum utar

Aurea prima sata est ætas . . . .

Subiitque argentea proles.

Aurô deterior, fulvo præciosior ære.

Tertia post illam successit æenea proles

De duro est ultima ferro.

Latinae velò lingvæ ætates ordine contrario procedunt. Nam à ferrea, deinde ab ænea ad argenteam, & mox ad auream ventum est.

Quanam nuncupanda est ferrea Lingue Latinae aetas?

R. Ad ferream ætatem refer Leges duodecim tabularum, & Columnam rostratam C. Duilli, quæ hodieque vilitur Romæ; itemque saliares hymnos Numæ Pompiliique, vix tandem à sacerdotibus suis intellectos; cuiusmodi est v. gr. raucidulæ illud fragmentum, quod a Varone citatur: *Omnia dapatilia comisse Jani cupones . . . . Duonas Crises Deivos Jinos venet* (a) Porro *dapatilia comisse* significat, si quæris, oppipara comedisse;

14

Jani

(a) *Lautissima erant Saliorum cœna, unde Horatius: Nunc salaribus ornate pulvinar deorum, Tempus erat, dapibus sodales.*

Jani verò *Cepiones* sunt curiones seu sacerdotes Jani, *Duonus Ceruses* est bonus creator: *Divos* adhibetur pro *divos*, ut nemo non videt, & *Venet* pro venit.

Eodem refer vetustissimum illum versum de Saliorum exubationibus,

Præsul ut amptuat, & volgu, redamptruat olli.

Hoc est, cum Saliorum antistes, & magister saltans, atque tripudians motum aliquem edidit, eundem omnino motum de compacto referat Saliorum chorus omnis.

Et volgu, redamptruat olli.

Amptuare enim erat olim motum aliquem saltando edere. Porro ferreant illam Latine Lingvæ ætatem jure poteris illius quasi pueritiam appellare.

Quænam est ænea Lingvæ Latine ætas?

R. *Ænea ætas* incipit à Livio Andronico, qui omnium primus Latinos versus scripsit, Ad eandem ætatem pertinet

Ennius ingenio maximus, arte rudis:

Ut de illo scribit Naso; itemque Cæcilius: *Mialis Latinæ auctor*, inquit Tullius. Totum porro tempus illud, quo florere Andronicus, Ennius, Nævius, Cæcilius, Pacuvius, &c. quasi crescentem Latine Lingvæ ætatem poteris nuncupare.

Quæ-

Quenam est ætas argentea?

R. Ad ætatem argenteam pertinent Plautus in suis Comædiis, & Cato de re rustica. Terentium verò ad auream ætatem omnino referendum esse judicamus: quamquam nonnullis, ob illius *Arcaismus* secus visum fuerit; sed immerito. Hanc verò argenteam ætatem quasi adolescentiam Latinæ Lingvæ posuimus appellare.

Quenam demum est aurea Latinæ Lingvæ ætas?

R. Auream ætatem appello tempus illud annorum ferme centum, quod vulgò Augusti ætas dicitur, eique magni Ciceronis ortum inter, & ejusdem Imperatoris Augusti mortem interjectum. Hac aurea ætate floruerunt inter Oratores, ac Rhetores, Cicero, & Cornificius aut cor, ut veridicillimum est, quatuor librorum ad Herennium qui vulgò adferibuntur Ciceroni. Inter Historicos Julius Cæsar: A. Hirrius, qui scripsit Commentarios de bello Alexandrino, de bello Africano, & de bello Hispaniensi; Sallustius, (a) Velleius vulgò dictus Paterculus. 15

(a) *Vellejus Paterculus* fuit prætor in Africa. Hinc errore Librariorum dictus Paterculus pro Paterculus.

tercios, Cornelius Nepos, & Quintus Curtius. Inter Poetas Virgilius, Horatius, Catullus, Tibullus, Propertius, Phædrus, Ovidius, Lucretius, & Publius Syrus, quorum postremi duo ceteros ætatis auræ Poetas aliquantum ætate antecedere. Inter Medicos, philosophos, rei que rusticæ, aut Architectonicæ Scriptores, Varro, Columella, Cornelius Cælius, & Vitruvius. Aureum verò illud tempus quasi virilem latine lingvæ ætatem vocare jure poterimus.

Eos igitur maxime legere, & imitari oportet, qui hac aurea ætate vixerunt, ac ante omnes Iulium, *Cælestem in dicendo virum*, ut eum Fabius appellat, quippe ut ait idem Fabius, *apud posteros id consecutus est, ut Cicero jam non hominis nomen, sed eloquentiæ labeatur.* Hunc igitur spectamus; hoc propositum sit exemplum. Ille se profecisse sciat, cui Cicero valde placuerit.

Quantâ verò curâ ac religione sermonis proprietatem observaverit Cicero, satis magno argumento est, quod dicam. Fuit, cum existimaret, *inhibere remos*, idem esse, ac retinere; & ut auriga equos inhibet, ut cuculum listat; sic etiam remos inhiberi, cum sustententur. Postea verò ex nautis didicit inhiberi remos,

cum

cūm remiges aliō navigantes modō, navim ad puppim convertunt. Quod edoctus, minime cessandum putavit, donec Atticus, & Varro monerentur, ut in primo de Oratore libro, quem jam trāsmiserat, locus ille emendaretur. Quod ita esse indicant hæc Tulli verba ad Atticum (a) *Inhibere illud tuum, quod mihi miserat, vebementer displicet; est enim verbum totum nauticum: quumquam id quidem sciebam; sed arbitrabar supineri remos, cūm inhibere essent remiges iusti. Id non esse ejusmodi didici heri, cūm ad villam nostram navis appelleretur: non enim sustinent, sed aliō modō remigant. Id ab (b) epuchis rentuigium est. Quare facies, ut ita sit in libro, quem a modum fuit. Dices ita in Varroni, nisi fortē mutavit.*

Quod si de vocula una ita laboravit Tullius, nihil mirum, si viro, ut omnino eloquentissimo, ita etiam proprietatis adeo amanti, omnium doctissimus Varro mitteret libros suos de Lingua Latina, si item omnium fortissimus Julius Cæsar, nec vel eloquentia, vel doctrinā illi minor futurus, si totum his se studiis tradidisset, eidem dicaret libros suos de Analogia. Qua de re sic Tullius in Bruto. *In maximis occupationibus ad me i-*

psum

(a) *Epist. 21. Lib. 13.* (b) *Retentione*

psum de ratione Latine loquendi accuratissime scripsit Cæsar.

Quisnam Ciceroni proximus est incorrupta Latini sermonis integritas, et elegantia?

R. Primum post Ciceronem damus locum Cæsari, atque Terentio. Sanè quàm præclare de utroque scripsit. Ac de Terentio quidem sic loquitur ad Atticum: Secutus sum, non dico Cæcilium (mans enim antior Latinitatis est) sed Terentium, cuius sabella propter elegantiam putabantur, à C. Latio scribi.

De Cæsare verò sic idem in Bruto: Etiam Commentariis quosdam scripsi rerum suarum valde quidem probandos; nudi enim sunt, recti & cæpi, omni ornatu orationis; tanquam repe detracta, sed dum voluit nos habere parata undè sumerent, qui vellem scribere historiam, in priis gratum fortasse fecit, qui volunt illa (a) calamistris inurere, suos quidem homines à scribendo deterruit.

Quinam latinitatis auctores, post tres hos, legendi sunt?

R.

(a) Calamistrum est ferrum illud teres, quo canente capilli intorquentur, in cincinnosque crispantur. Inurere verò calamistris in taphorice dicitur pro vanum, atque immodicum ornatum adhibere.

R. Cum Fabio, ut quæque erit Ciceroni
similitus. Quales sunt Phædrus, Cor-
 nelius Nepos, Livius, Curtius, & alii,
 quos recensuimus, qui vel Ciceronis æ-
 vō vixere, vel non ita magnō distant in-
 tervallō.

Degustari etiam poterunt, sed parce,
 & sero recentiores nonnulli, qui Cice-
 ronem diligenter sunt imitati & quomō-
 do sit imitandus, ipsi exemplo esse pote-
 runt. Quales sunt Muretus, Manutius in
 epistolis illis, quas ante senium scripsit, nā
 cæteræ frigidam sapinnt ætatem, Sado-
 letus, Lambus, Masæus pius, atque
 politus, Dunellus, Tursellinus, Longoni-
 us, Perpinianus, Vavassor, Petavius.

Post obitum Augusti, incorrupta illa,
 quam dixi, latini sermonis integritas
 sensim adulterari cepta est, & quasi ex
 auro in argentum iterum commutari, ut
 ex Senecæ, Fabiique, & aliorum queri-
 moniis liquet. In decrecente illa æta-
 te sunt inter Oratores, ac Rhetores, Fa-
 bius Quintilianus, Plinius Junior, &c.
 Inter Historicos Svetonius, Tacitus, Ju-
 stinus, &c. Inter Poëtas, Lucanus, Per-
 sius, Silvas, Juvenalis, Statius, Martia-
 lis. Inter Philosophos verò Seneca, Pli-
 nius Veronensis: inter Grammaticos de-
 xique Alconius, Ageilius, &c.

Deni-

Deñique à temporibus Severi auspicari licet æneam ætatem, quæ tandem in ferream delit, postquam variarum gentium irruptione, ipis Romani facti sunt barbari, & in hac ætate decrepita sunt Symmachus, Capella, Sidonius, Apollinaris; quos omnes tu vitabis summo perere, si sapias.

Finis Libri Primi.

*****

A R T I S R H E T O R I C Æ L I B E R S E C U N D U S

DE INVENTIONE

EGimus hætenus de Figuris, ac Tropis, de Periodo, & de Stylo, potuimus nunc instituti nostri ratio; ut agamus de Inventione, sine qua, teste Tulio, facula erit, & puerilis omnis locutio.

Quid ea Inventio?

Re. Est excogitatio argumentorum, quæ va eant tum ad fidem faciendam, tum ad motus excitandos. Primum i i ut agendum vobis erit de argumentis, deinde de motibus, seu affectibus excitandis.

De.

De argumentis, & locis oratoriis.

Quid est argumentum?

R. Est probabile inventum ad faciendam fidem; ut si probare velis expetendam esse Rhetoricam, invenies, quod sit ars bene dicendi.

Undenam sumuntur Argumenta, five rationes ad aliquid probandum?

R. Sumuntur ex locis oratoriis, quos Tullius appellat: *Argumentorum sedes, inquitus latens, & ex quibus sunt depromenda.* Quapropter, si vis Orator esse, in promptu tibi esse debent. loci illi, & ut ita loquar, ad manum; ut in illis uberimè Argumentorum segetem facile possis invenire.

Quot sunt genera locorum?

R. Duo. Alii enim petuntur ab ipsa re, & idcirco vocantur *intrinsici*: seu *inquit*: alii sunt extra ipsam rem, & de qua quæstio est: unde etiam vocantur *extrinseci*, seu *Remoti*: De utroque illo genere: ac de primo præsertim, quod majus quoddam momentum habet ad eloquentiam, accuratissime nobis est hoc loco tractandum.

C A P U T I.

De Locis intrinsicis.

Q. Tot sũt Locis oratorii intrinsicĩ?

R.

ix. Sexdecim: Definitio, Enumeratio partium, Notatio, Coniugata, forma, similitudo, Dissimilitudo, Comparatio, Repugnantia, adjuncta, Antecedentia, Consequentia, Causæ, effecta, Comparatio.

§. I. Definitio.

Quid est definitio?

R. Est brevis, & circumscripta rei explicatio, inquit Tullius; vel, ut Philosophi malunt, Definitio est oratio, quæ rei naturam explicat.

Quomodo fit recta Definitio?

R. 1. Accipito aliquid rei, quæ definitur, commune cum aliis; deinde addito aliquid illi unice proprium, ac peculiare, & tam demum habebis optimam definitionem: v. gr. *Rhetorica est, ars bene dicendi*: quod ut ars, hoc illi commune est cum aliis artibus: quod vero ut ars bene dicendi, hoc est illi omnino proprium. Quod si manca sit, & imbecilla tua definitio, jure, ac merito poterit tibi contingere, quod olim Platoni contigit. Definierat aliquando Plato hominem, *Animal bipes, & implume*. Diogenes Ciriæus homo dicax, & Academicorum irritor, gallum implumem, ac nudum, in mediam Platonicam scholam projiciens, *En*, inquit, *hominem Platonis*.

Epist. 8

Estne eadem de mensura ratio Logicis, & Oratoribus?

R. Longè diversa. Logici enim jejune, breviter, ac licet rem definiunt per genus, & differentiam: v. gr. *Homo est animal rationale*: Orator verò liberius, & ornatius hominem ita definit per locos Rhetoricos: *Homo est eximium opus à Deo efformatum, rationis particeps, ad Dei imaginem conditum, atque ad immortalitatem natum.* Hoc autem Oratorium definiendi genus, si recte appellare velimus. *Descriptio* potius appellari debet, quam *accurata Definitio*.

Quot modis perit solet Descriptio, seu oratoria Definitio?

R. sex potissimum modis fieri solet.

1. Per partes, ex quibus res ipsa constat; ut si dicas: *Ars oratoria est ars, quæ constat inventionem, dispositionem, elocutionem, & pronuntiationem.*

2. Fit per effectus, ut cum dicitur: *Peccatum est pejus anima, conscientia latens, vitæ perniciosus, naturæ deus, oreis iura, odium Dei, &c.*

3. Definitio fit per negationem, & affirmationem; cum nempe primum dicimus, quid non sit res, ut deinde melius intelligatur quid sit: & hæc definiendi ratio Ciceroni per familiaris fuit. Ita

Pilo-

Pilionem probat, non fuisse Consulem. Tu in littoribus, in toga & praetexta esse consulatum putas? Quae ornamenta in Sex. Cloudio te consule, esse voluisti. Huius in Crodiani causis insignibus consulatum d. c. i. a. rari putas? An non consulem esse oportet consilio, fide, gravitate, vigiliantia, toto demeruisse munere consularis. Et pro uono sua. An tu Populum Rom. esse illum putas? Constat qui ex iis, qui mercede conducuntur, qui compelluntur, ut vim afferant maioribus? obsecrant senatum? optent quotidie eadem, incendia, rapinas? . . . . O speciem dignitatemque populi Rom. quam natio res, exiera, quam gentes ultima perimesiant! Multitudinem hominum ex servis conuictis, ex facinorosis, ex egentibus congregatam. Illa fuit pulchritudo Populi Rom. illa forma, quam in campo uisisti, tum, cum etiam uoti contra Senatus, totiusque Italiae auctoritatem, & studium, diceret positas fuit.

4. Definitio fit ab adiunctis. Ita Chymicam artem non minus vere, quam lepide describit: *Chymia est ars p. n. d. arte, cuius principium est men. iri, medium laborare, finis mendicare.* Ita Virgilius famam describit ab adiunctis: (a)

Fama malum, quod non aliud velocius ullum.

Mo-

Mobilitate viget, vireſque acquirit eundo.

Parva metu primo, mox ſeſe tollit in-
auras, (condit;

Ingrediturque ſolo & caput inter nubila

Monſtrum horrendum, ingens, cui quot
ſunt corpore plumæ, (Qu)

Tot vigiles oculi ſubter (mirabile di-

Tot lingvæ, totidem ora ſonant, tot ſub-
rigit aures.

Tā ficti, pravique tenax, quā nūtia veri.

5. Definitio fit venuſte per ſimilitudi-
nem atque Metaphoras, ut, ſi dicas cum
(a) Petrarcha, *Puichrius inem eſſe blan-
dum hoſtem, dulcem raptorem, torrorem frau-
dulentum, laqueum pedibus, oculis velum,
&c.* Obſerva tamen, Metaphoricis id
genus definitionibus caute admodum
utendum eſſe, & cum mica falis, ut ait
Catullus.

§. II. Enumeratio partium.

Quid eſt enumeratio partium?

R. Eſt oratio, qua totum in ſuas par-
tes.

(a) De remediis utriuſque fortuna, Petrarcha
Patria Florentinus, Aretii natus, inge-
niis; eloquentiā, & Poëtica faciliare, ſui
ſæculi ſacile princeps, floruit ſæculō 14.

tes distribuitur: a de locus ille vocatur etiam *Distributio*: ut si distribuas, ac divides vitam humanam in pueritiam, adolescentiam, virilem ætatem, & senectutem.

Quæ sunt regulæ, ac leges Enumerationis parium?

R. Tres præcipuæ. 1. Regula hæc est: affirmatis omni' us partibus, affirmatur totum. Ita Tullius probat Pompei, & e. e. summum Imperatorem, omnes, & singulas optimi imperatoris virtutes sic enumerando: *Ego enim existimo, in summo Imperatore quatuor has res in se oportere; scilicet etiam rei militaris, virtutem, auctori-
tatem, felicitatem.* Pergit deinde, & quatuor hæc in suo Pompeio summa esse sic probat. *Quis igitur hoc homine scientior unquam aut fuit, aut esse deluit, qui & ludo, atque pueritiæ disciplina, bellis maximis, atque acerrimis hostilibus, ad patris exercitum, atque in militia disciplinam profectus est?* Deinde de ejus iustitia: *Quis legiones p. e. in Asiam perduxerunt, ut non modo manus tanti exercitus, sed ne ve, ipsum quidem calquam pacato nocuisse dicatur.* Ex de temperantia sic loquitur: *Non avaritia ab infestissimo cursu ad pacem revocavit, non vitio ad voluptatem, non avaritia ad debilitationem, non nobilitas urbis ad cogniti-*
nem,

nem, non denique labor ipse ad quietem, &c.

Ita etiam (a) Lactantius Dominicæ
mortis acerbis singularum partium
cruciatus, pie æque, ac eleganter probat:

Compressos speculari oculos, & luce
earentes, (gyram

Affictasque genas, arentem suspice lin-
telle venenatam, & palientes fuere
vultus, (certos

Cerne manus clavis fixas, tractosque la-
Atque ingens lateri vulnus: Cerne in
de cruorem:

Purpureis, foliosque pedes, artusque cruētos.

Flecte genu, signumque Crucis veneran-
le adora.

Sic Juvenalis Sat. 3. per Partium e-
nu merationem ridet quemdam, qui se o-
mnia scire profitebatur:

Grammaticus, Rhetor, Geometres, Pi-
etor, (b) Aliptes,

Augur, (c) Schoe robates, Medicus, Ma-
gus; omnia novit: (ibit.

Græcus es, iens: in cœlum, iusseris,
Quænam est secunda regula?

R. Regula hæc est, ut negatis omnibus,
& singulis partibus, negetur totum. Sic

Pro

(a) Lactantius Firmianus, eloquiis
eruditione clarus, Crispi Constantini magi
philosophi acceptor. (b) Aliptes, qui Athletas tra-
git. (c) Schoenobates funamovens.

probat Tullius Antonium non esse Con-
sulem: *Negat hoc (a) D. Brutus Impera-*
tor: negat Gallia; negat cuncta Italia, ne-
gat Senatus, negatis vos. Qui igitur illum
consulem, nisi latrones, putant?

Ce ad ultimam regulam enumerationis
peruenimus?

ix. Ut negatis partibus, recte negetur
totum, nulla tibi erit prætermittenda
pars, quò ad ejus fieri poterit. Ita Mar-
tialis vetulam quamdam probat esse e-
dentulam:

(dentes,
Si memini, fuerant tibi quatuor, Æth.,
Exspuit una duos tuus, & una duos.

Jam secura potes totis tunc diebus:
Nil istic, quod agat, tertia tuus habet.

§. III. Notatio Nominis, & Conjugata.

AD unum, & idem caput duos hosce
locos propter affinitatem revocamus.
Quamvis porro uterque ille locus, pro-
pter levitatem, non adeò valere videat-
ur ad persvadeendum; quia tamen non
parum valet ad delectandum, & ad ora-
tionem lepos aliquo, ac sale comen-
dam, idcirco ab orationibus interdum
summis adhibet. r.

Quid est Notatio?

r.

(a) *Decius Brutus,*

R. Notatio, seu Etymologia, est locus, qui verborum originem, & significationem inquit, ut *Senatus* nomen trahit, à *Senitus*: *Consul* vocatur is, qui *consult* patris: ergo *Piso* nihil minus quam *consul* est: & *Ovidius* in *Fastis* *Victimam* his appellationi dicit à *vincendo*, & *hostiam* ab *hoste*. (vocat.

Victima, quæ dextra cecidit victrice, *Hostibus* à *hostis*: *hostia* nomen habet.

Quandoam periculum utendum est Notatione nominis?

R. Quando in nomine aliquo laudem, vel dedecus, aut locum aliquem, non scurrilem, ac mimicum, sed liberalem, & urbanum invenit Orator. Sic in nomine (a) *Verres* jocose luit *Cicero*, quasi ita dictus fuisse, quod omnia verberet; hoc est omnia cape et homo furcissimus: *Quam tu*, inquit, *domum*, quod *famam a listi*, quod *non evasisti*, ut *ne exersum reliqueris*? Sic etiam *Ch. Hecatonum* in avaritiæ suspicionem vocavit ab ipsius nomine, quod *aurum* significat, aut quam *aurum* venit.

Ad notationem non is pertinent Anagrammata, eujusmodi sunt maximè,

lo-

(a) *Verres* homo libidinosis, aut is, cum in 8 curia triennale prætor fuit, et, capite tuendarum accusatus fuit à *Siculis*.

Roma, Naro: Logica, Caligo: *Ursula*,
Laurus; *Irudentia*; tarde puri. *Maria*
Virgo; mira *Virago*: *Divus Alexius*, diu
 exul a suis: *Quid est veritas*, est vie, qui
 adest: *Maria Magdalena*, gaudia mala
 me: *Sacramentum Eucharistia*: *Chara*
Ceres mutata in *JESUM* &c.

Quamquam, ut ingenuè dicam, quod
 sentio, perpulsi ingeni est, trivolis bu-
 jusmodi nugis immorari, quæ scilicet
 laborantis magis sunt, quam elegantis
 ingenii, parvas. Et si me audis, vana
 hæc crepundia relinques Judæis, qui
 multi sunt in observandis exinibus lite-
 rulis, & apud quos nata opinor Anagrá-
 mata, & ab illis ad nos usque infelici
 contagione, derivata.

Quid sint conjuga, a?

R. Sunt ea, quæ ab uno orta vocabu-
 lo varie conjugantur, seu commutantur,
 ut *Sapiens*, *sapientia*, *sapienter*; *Imperium*,
imperator *imperare*. ex hoc Conjugato-
 rum loco Cæsar ingeniose admodum
 ita laudat (a) *Caesar*: *Caesaros qui iam*
omnes viatores bellica ciuitate, iam ante
equitate, et misericordia vice as: hodie in
verò die re ipsam . . . *Nunc enim ipse*
us victoria conditione par. omnia sibi occi-

d, e-

(a) *Pro Marcella*.

*dissemus, clementia tua iudicio conseruati
sumus. Rectè igitur unus inuictus es, à quo
ipſus etiam victoria conditio, visque devi-
cta est.*

Ex hac verborum Coniugatione sic et-
iam argumentatur Ovidius;
Aurea nunc vere sunt sæcula, plurimus
aurò.

Ve it honos: aurò conciliatur amor,
In hoc i lem genus facete ludit Martialis
Epig. lib. 2

Hositem cum fuſeretur, se (a) Fannius i-
pſe peremit, (mori?

Hic (rogo) non furor est, nè moriari,

Ad eandem locum pertinet illud in
Pisonem; Cum enim eſſet omnis causa illa
mea consularis, & senatoria, auxiliò mihi
opus erat, & Consulis & Senatus.

Est illud (b) Terentianum elegans in
primis in hoc eodem genere: Homo sum;
humani nihil à me alienum puto.

Eòdem quoque pertinet, venustissimū
illud Epigramma inscriptum Ludovici
N. Statuæ in hortulo simplicium Col-
legii Parisiensis S. J.

K

Vita-

(a) Fannius Cæpio proſcriptus, quòd in Au-
gustum conjurasset, cum fuſeretur percussores,
se ipſe interemit. Sic mori, vinci eſt, inquit
de illo Seneca. (b) In Heautontimorumenos.

Vitales inter succos, herbasque salubres
Quam bene stat populi vicia salusque sui.

§. IV. Genus & species, seu Forma.

Quid est Genus?

R. Genus apud Rhetores dicitur illud, quod est commune multis; & quod multa sub se complectitur; ut virtus sub se continet iusticiam, temperantiam, fortitudinem, prudentiam.

Facito, Jodes, argumentum à genere?

R. Præstest, Temperantia est virtus, ergo est amanda.

Qua potissimum ratione tractatur ille locus?

R. Tractatur in primis, cum à specie fit transitus ad genus, seu, ut vulgo loquuntur, cum hypothesis revocatur ad thesım. Hujusce loci faculentum habes exemplum in Oratioe pro Archia Poeta, ubi Cicero cum laudandum Archiam Magistrum suscepit et (quam est hypothesis) rem ad thesım revocavit, hoc est, Poetam. & studia humanitatis genere in, & universe laudavit, ut laudem orationi suæ campum aperiret. Adverte igitur, quò artificio ab hypothesis transit ad thesım.

Laus Archiæ Poetæ à genere.

Si igitur sanctum apud vos humanissimas
bonis.

homines hoc Pœ. & nomen, quod nulla unquam barbaries violavit, saxa, & solitudines voci respondent: b. stia sæpè immanes cant. flectimur, atque consistunt: nos instituti rebus optimis non fœderum voce movemur? (a) Homerum Colophonii civem esse dicunt juum, Cbii juum vendicant, Salaminii repetunt, Smyrnai vero juum esse confirmant. Itaque etiam delubrum ejus in oppido dedicaverunt. Iermuni alii preterea pugnant inter se, atque contendunt. Ergo i. li alienum, quia Poe a fuit, post mortem etiam expetunt; Nos hunc vivum, qui & voluntate, & legis noster est, repudiamus?

Quod vitium in genere tractando vitandum est?

R. Hic locò solent intemperantiùs abuti Tyrones, dum thesauri longius trahunt, quod nempe res sit communio, faciliorque, & multorum trita vestigia; v. gr: si de Justitia, vel de Ch. ritate sermone, illi se se in virtutis laudes universè, ac generatim effundent, & miseram cambem, ut ajunt, tædium affectu auribus, ac fastidium usque ad satietatem ingerent.

h2

Tu

(a) Homerus Pœtar. in Græcorum princeps, quem suum esse civem septem opp. de serialim ajerunt.

Tu igitur, si sapias, hoc vulgare vitium
fugies: (orbem (a))

Nec circa vile, patulumque moraberis
Ne in te jure cedat lepidum illud Mar-
tialis dictum: (li,

Jam dic, Posthume, (b) de tribus caper-
Ubinam præcipuè locum habet argumen-
tum à genere?

R. Locum habet præcipuum in orati-
onis et ordio, ubi præmitti solet aliquod
universale principium, a quo ad hypothe-
sim, hoc est ad singularem propositionem
descenditur.

Quid est species seu forma?

R. Ex his, quæ dicta sunt de genere,
facile intelliges speciem esse id, quod
minis latè patet; seu esse rem particula-
rem, quæ sub universali continetur.
Vocatur autem apud Rhetores: Hypothe-
sis; v. gr. Virtus est amanda, est Genus
sive Thesis: Temperantia hic & nunc est
in convivio servanda, est Species live Hy-
pothesis.

§. V. Similitudo, & Dissimilitudo.

Quid est Similitudo?

R. Similitudo est rerum cæteroqui
dispa-

(a) In Arte Poëtica. (b) Ineptus cau-
fidicus, qui ad alia omnia abibat, quàm cau-
sa postularet.

dispariam collatio atque convenientia in aliqua re: v. gr. est similitudo inter avarum, & hydropem; quia licet avarus, & hydrops sint duæ res longè diversissimæ, in eo tamen conveniunt, quod neuter satiari possit. Item homo iratus dicitur esse simili Leoni rugienti; quia homo iratus, & Leo rugiens sunt duæ res valde inter se se dispares, quæ tamen in aliqua re conveniunt, nempe in furore. Sic etiam umbra, & gloria sunt res diversissimæ: in hoc tamen conveniunt, quod umbra corpus, gloria virtutem comitetur. Unde ait Cicero: *Gloria est umbra virtutis.*

Quomodo fit argumentum à similitudine?

R. Facies in hunc fere modum cum Tullio: *Quidam morbo, aut sensus stupore, eibi suavi aem non sentiunt; sic libidinosi, avari, facinorosi, veræ laudis gratum non habent.* Sic etiam argumentari poteris à simili cum Ovidio: (a)

Scilicet ut fulvum spectatur in ignibus aurum,

Tempore sic duro est inspicienda fides.

Quid est discriminis inter similitudinem, & comparisonem?

R. Similitudinem propriè pertinere

K3

ad

(a) *Trist. lib. I.*

ad id, quod *qualitatem* vocant; comparationem verò pertinere ad *quantitatem*. Fit enim comparatio vel à pari, vel à majori ad minus, vel à minori ad majus, ut dicetur postea: in similitudine verò nulla fit mentio neque parisi, neque majoris, neque minoris.

Quomodo facile poterit inveniri argumentum à simili?

R. Quæres statim, quænam res sit similis cujusdam naturæ cum ea, quam explicandam sumis. Ità si agatur de constantia, quæres, quid vel maxime resistit, & occurrit tibi *rupes, adamas, di-* cescique cum Virgilio de rege Latino (a).

Ille, velut pelagi rupes imota, resistit. Vel ut idem Virgilius de Lidone lib. 6. Nec magis incepto vultus sermone movetur, (causes.

Quam si dura silex, aut stet Marpesia. *Quid est dissimilitudo?*

R. Est oratio, quæ ex re dissimili dissimile colligit; ut cum ait Tullius: Si barbarum est in diem vivere, nostra consilia sempiternam tempus spectare debent. Et lib. 2. de Oratore. Artes reliquæ ab eloquentia differunt, quod hæc non habeat definitam aliquam regionem, cujus terminis se-

pta

ptā tenatur, cetera vero suis se certis quibusdam finibus contineant. Hanc locum a nimili, lepidissime tractat Catullus, cum ait Carmine 5.

Sole occidere, & red re possunt:

Nobis, cum semel occidit brevis lux,

Nox est perpetua una dormienda.

A. hunc eundem locum pertinet hæc Horatiana sententia:

Damna tamen celeres reparant coelestia lunæ; Nos ubi decidimus:

Quo plus Æneas, quo ( ) Tullus dives, & Ancus,

Pulvis, & umbra sumus.

§. VI. Contraria, & r pugnancia.

Quid sunt Contraria, s' u opposita?

R. Sunt ea, quæ in eodem subiecto esse non possunt; vel. si fuerint in eo, necessarii inter se pugnant.

Quot sunt contrariarum genera?

R. Quatuor omni modo numerantur, nimirum Adversus, Relata, Privantia, & Contradictoria.

Quid sunt adversa?

R. Sunt ea, quæ in eodem plurimum inter se differunt, ut virtus, & vitium; bellum, & pax, sapientia, & stultitia. Ci-

K4

cero

(a) Tullus. cognomen Hostilius, tertius Romanorum Rex. Illi successit Ancus Marcius.

cero Philip. 2. Attende paulisper, cogitationemque fratris hominis, punctum temporis. suscipe . . . . Nego quidquam esse medium. Confiteor, eos, nisi literatores Populi Romæ, conservatoresque Reip: sint, plus quàm sicariis, plus quàm homicidas, plus etiam quàm parricidas esse: siquidem est atrocius Patria parentem, quàm suum occidere. Tu homo sapiens & considerate quid dicis? Sæ parricida, cur honoris causa à te sint, & in hoc ordine, & apud Populum Rom. sæper appellati? cur M. Brutus, te referente, legibus est solutus, si ab urbe plus, quàm decem dies absuisset? cur provincia Cassi, & Brutodate &c. Non igitur homicidæ. Sequitur at liberatores tuos iudiciis sint.

Quid sunt Relata?

R. Sunt eæ, quæ se invicem ita respectant, ut alterum sine altero esse non possit, ut Pater & filius; dux & miles; magister & discipulus; dominus & servus; qui dat, & qui accipit: ita Martialis lib. 1. ex hoc Relatorum loco facere jocatur in Sosibianum quemdam, qui suum patrem Dominum inepte omnino vocitabat:

E (a) servo scis te genitum, blandeque fateris,

Dum dicis dominum Sosibiane, patrem.

(a) Sosibianus ex abest. Sic autem Martiane cum servo nato, filius matrona una, 149 p. li. putabatur, dominum blande ac vocat. at

De Inventionē.

227

Ex hoc eodem loco Cæsarem ita laudat Cicero, in oratione pro Marcello: *Ex quo profecto intelligi debet, quanta in dāto beneficio sit laus, cū in accepto tanta sit gloria.* Huc denique pertinent hæc verba Veneris, arma pro filio suo Æneæ poscentis a Vulcano;

Arma rogo genitrix nato.

Quid sunt Privatio?

R. Sunt habitus, & ejus privatio: ut vita & mors, lux & tenebræ; scientia & insipientia; pauperies & divitiæ. Ex privationibus inge uole argumentatur Martialis in quemdam;

Ebrius es: nec enim faceres id sobrius unquam. (Poetæ lib. .

Hinc etiam ingeniosum illud ejusdem *Semper eris pauper, si pauper es, Æmilianæ;*

Dantur opes nullis nunc, nisi divitibus.

Quid sunt contradietia?

R. Sunt ea, quorum alterum negat, alterū affirmat iae a de eodem. ut *Milo insilius est Clodio, Milo non est insilius Clodio.*

§. VII. Adjuncta.

Quid sunt Adjuncta?

R. Sunt ea, quæ cum re, de qua agitur, non necessario, sed propter aliquam conjunctionem sunt.

15

228

Quot sunt adjunctorum genera?

R. Tria vulgo numerantur: 1. Adjuncta rei, ut *locus, tempus, &c.* 2. animi, ut *vitia, virtutes*, 3. Adjuncta corporis; ut *pulchritudo, deformitas, robur, vestis, habitus*: Unô verbô omnia, quæ rem quoquô modô circumstant, live præcedant, live conitentur, live consequantur, appellantur Adjuncta, seu res circumstantes. Unde liquet, quam longè, lateque pateat locus ille, & quam uberrimè dicendi segete Oratori suppeditet.

Quomodo sumi potest argumentum ab Adjunctis?

R. Cùm ex locô, tempore, facultate, aliisque id genus, quæ rem circumstant; persuadendi occasionem idoneam capiat Orator. Sic (3) Hannibal Italiam ingressus, militibus suis eloquenter admodum facit animos ex loco, unde iungere non liceat.

Oratio Hannibalis milites suos ad pugnam adhortantis. Liv. lib. 21.

Dextra, laevaquè duo maria claudunt. Nullam nè ad effugium quidem navem habemus. Circa lads amnis major, ac violentior Rhodanô: à tergo Alpes urgent, vix integris vobis,

---

(3) Hannibal Amilcaris filius, Carthaginiensis rex, qui sæpius Romanos vicit.

vobis, ac viventibus transire. Hic vobis vincendum, aut moriendum, Milites, est... Nihil usquam nobis relictum est, nisi quod armis vindicaverimus. Illis timidis, Et ignavis licet esse, qui receptum habent, quos ager suos, quos sua terra, per tula, ac pacata itinera fugientes, accipient. Vbis necesse est fortis viri esse; Et omnibus inter victoriam, mortemque certa desperare ne abruptis, aut vincere, aut si fortuna dubitabit, in praedio potius quam in fuga mortem optare. Si hoc bene fixum omnibus, deinde tanquam in animo est, iterum dicam: vicistis. Numquam incitamentum ad vincendum homini a Diis immortalibus acius datum est.

Cicero autem ab adjunctis Antonii levitatem ac turpiudinem exagitat: Sed hoc, quae robustioris improbitatis sunt, omittemus: loquamur potius de iniquissimo genere levitatis. Tu istis facibus, istis lateribus, ista gladiatoria toris corporis permitte, tantum viri in Hispania nupius exhauseras, ut tibi necesse esset. Tu Populi Rom. conspectu vomere postulae. O rem iam modo risu fandan, sed etiam auditu! Si inter canam, in tuis iuvanius illis oculis, hoc tibi accidisset, quis non turpe diceret? In catu vero Populi Rom. negotium publicum gerens, Magister equitum, cui rutila et turpe esset, is vomens, fructus fontantis vinum redolenti es

gremium suum, & totum tribunal implevit.

Porro memorie iuvandæ causa, præcipua octo Adjunctorum genera hoc vulgari versiculo suere comprehensa:

Quis, quid, ubi, per (a) quos, quoties, cur, quemodo, quando.

- *Quis* significat personam, & quæ ad illam pertinent, cujusmodi sunt: genus, educatio, indoles, ætas, sexus, patria, cognatio, fama, virtus, ingenium, &c.

Quis negotium designat, sive rem, de qua agitur: *Ubi* locum demonstrat: *Per* quos indicat adjuutores, & socios, quorum opera facta res est. *Quoties* docet, quam sæpe res facta fuerit, *Cur* causam, & finem designat. *Quomodo* modum, ac rationem ostendit rei gestæ. Denique *Quando* denotat tempus, quo gesta res est.

§. VIII. Antecedentia, & Consequentia:

Quid sunt antecedentia?

R. Sunt ea, quibus positis, necesse est alia consequi: ut Ortus est sol; ergo dies est. Tu natus es homo, ergo dubio procul morieris. Ille gravissimi sceleris reus, ergo gravissime pietetur a iusto iudice. 2. id

(a) *Alii dicunt, quibus auxiliis, sed minus commodè.*

Quid sunt Consequentiæ?

R. Sunt ea, quæ rem necessario consequuntur. Sic autem arguuntur duces a consequentibus: *Ex copia fructuum, ergo, & floram fuit. Cicadæ uirginitas, ergo plagam accepit. & uictrix, cum & finctus, plagam & flores consequuntur.* Quia vero locus ab Antecedentibus, & Consequentibus non maxime opere distat, ac Aquantis, ideo citius in illo numerari non est operæ pretium.

§. IX. Causæ.

Quid est Causa?

R. Est id, unde aliquid est, vel id, vi cuius aliquid sit, ut uolnus est causa mortis, cruditas est causa morbi, &c.

Quotplex est Causa?

R. Quadruplex numeratur à Philosophis, efficiens, materialis, formalis, & finalis.

Quid est Causa materialis?

R. Ea est, ex qua aliquid fit, aut componitur, ut marmor est materia, seu causa materialis statue, lapides sunt materia domus, corpus est hominis quæ materia.

Quid est Causa formalis?

R. Est ratio rei ac nota, per quam res est id, quod est, & à rebus aliis distincta.

gvitur; unde anima est forma hominis, quia per animam fit rationalis, & a cæteris animantibus distingvitur.

Quid est causa rains?

¶ Est id, cujus gratiâ aliquid fit; ut finis belli est victoria, & pax; cum propter victoriam, & pacem bellum suscipiatur. Beata in Coelo vita, est causa finalis hominis, quandoquidem homo agit omnia, vel agere debet certe quiddam, ut beatam in coelo vitam tandem aliquando consequatur.

Quomodo argumemari debemus à Causa
efficienti ?

Sic argumentaberis cum Tullio;
Intempe. a ma egzum corpus tradit sene-
ctui, ergo diuiter vitanda est. Ab hoc
loco sene autem contra vituperatores ita
descendit iacobi Tullius, Care. etuis;
ajet, extrat. que meps, & fr q. annus
puous: care. ego si n. mix, crud inare,
& m. im. m. ma. O. d. ius Agrythi au-
ultatum culpat a causa efficiente, rem-
pe ab orio.

Quæritur, (1) *Ægrius*, quare ne fa-
In promptu causa est, *conuoluit* erat.

sic.

(a) Egyptus Titytis filius, nupr. a
Cytemnegita, ejus m. r. un. ag. m. n. n. n.
interfecit. & ipse ad. v. r. e. m. n. n. n. fuit
occisus.

Sic etiam & felicem inter mortales vitam eleganter commendat Martialis lib. 10. à causis præcipuis, quæ illam efficiunt.

Vitam quæ faciunt beatiorē,
 Jucundissime Martialis, hæc sunt;
 Res non parta labore; sed relicta;
 Non ingratus ager; focus perennis;
 Lis nunquā; (a) toga rara; m's quieta.
 Vires ingenuæ: salubre corpus;
 Prædens simplicitas; pares amici;
 Convictus facilis; sine arte mensa;
 Nox non ebria, sed soluta curis,
 Non tristis thorax; attamen pudicus;
 Somnus qui faciat breves tenebras;
 Quod sis, esse velis, nihilque malis,
 Summum nec metuas diem; nec optes.

Quomodo argumentamur à materia?

R. Ita ferme dices: corpus hominis est mortale; ergo æquum est, ut illi dominetur animus immortalis. Ita Ovidius Solis regiam commendat à materia, Metamorph. lib. 2 (mnis, Regia solis erat sublimib' alta colu- Clara micante aure, flammæque imitante (b) Pyro, o. Cu-

(a) Rara urbana officina, salutationes, obsequia, ea quæ ob eundem regis utebantur. (b) Pyrobis non est gemma, aut carminculus, ut v. à mare creditur, sed æneus ætis dactylus, cuius utrumque, quædam pars dactylus.

Cujus ebur nitidum, iastigia fœmina tegebat.
Argenti bifores radiabant lumine valvæ,
Materiali superabat opus.

Quomodo sumitur argumentum à causa
formali?

R. Sic dicis: animus hominis est immortalis; ergo mors non est timenda.
Excellentens est animi natura; ergo voluptatibus servire non debet. Ita Cicero:
Si considerare vultis, quæ sit in hominis natura excellentia et dignitas, intelligemus, quam potest turpe differere luxuriam, et delicatam et ac moliter vivere; quamque consequi non parum, continentiam, severitatem, fortitudo.

Quomodo denique argumentandum est à
causa materiali?

R. Ita probabis eam Tullio, invidias
Miloni istum line Clodium, quod nempe
multas ex illius interitu tibi pollicetur
utilitates: Quam igitur factum proba-
ri potest, invidias Miloni fecisse Clodium?
Satis est quidem in via tam audaci, tu ne-
faria bellua, docere magnam incassum, ma-
gnam spem in Milonis morte perperam,
magnas utilitates fuisse. Itaque illud Cicer-
onem: Cui bono facit, a his per se non va-
leat, et si boni auctori momentum impetu-
tur in fraudem, improbi solum parvi. At qui
Milonem interfecit, et alius non assuebatur,
non modo ut Prius egeret, non eo Coniure,

quo sceleris nihil facere posset: sed etiam ut
his Consolatis præter esset, quibus si non ad-
juvantibus, at coniventibus certe, speraret
se posse rempublicam eludere in illis suis co-
gnatis furoribus, &c.

Denique, ex quatuor illis causis simul
junctis, commodare poteris celeberrimū
templum Iero olympitanum; Causa
efficientis erit S. Ioseph, sapientissimus
idem, atque cunctissimus: & alii peculiari-
um artifices, qui in illo laborant. Cau-
sa materialis, erunt pretiosi lapides, li-
gua cedrina, aureæ laminæ, &c. Causa
formalis erit ipsa structura, & pulchritu-
do templi. Finalis erit summi Dei cul-
tus, in cuius honorem fuit exstructum.

§. X. Efecta.

Quid sunt Effec^{ti}?

Questio. Effecta seu effectus sunt ea, quae oriuntur ex causis. Hunc locum minime tractat Tullius libro de Senectute, ubi funestos voluptatis effectus ita describit:

Accipite optimi adit semes vocem ora-
tionem (2) Archie & amari, magni in-
primis, & p. a. clari si i, que mihi tradi-
a. est.

(1) *Architas Philo, inbus Pythagoricus*,
vixit tempore Platonis.

et, cū egerem adulescens, (a) Tarenti cum
 Quirio Maximo, Nullam capitaliorem pe-
 nitentiam, quam ut in corpore, homini ne-
 cessaria esset, cuius voluptatis a-
 vada illi non solum, sed effuganda ad polli-
 undum incharentur.

Hinc paucis proditum, s. hinc rerum pu-
 blicarum everisiones, cum hostibus clau-
 destina colloquia, nasci dicebat; n. lum de-
 ni que scelus, nullam maiorem facinus esse, ad
 quod suscipiendum, non libi lo voluptatis im-
 pelleret. Supra vero, et ad iterum, et o-
 mne late flagitium, nullis aliis illecebris ex-
 citari, nisi voluptate. Cuique homini pro-
 natura, juve quis Deus, non mente prece-
 bitus dedisset; hunc deo unum, ac dono
 nihil tam esse inimicam, quam voluptatem.
 Nec enim libidine dominare, temperantia
 locum esse non habere, nec in voluptatis regno
 virtutem posse consistere . . . . Quocirca vi-
 bilis est eorum deus, tamque periferum,
 quam voluptatem.

§. XI. Comparatio.

Quid est Comparatio?

Res est (b) oratio, qua duo, vel plu-
 ra intertio aliquo conferuntur, quo illis
 commune est: ut, Catoni licuit sequi
 vel

(a) Tarentum urbs magna Græcia, à Ta-
 rente Neptuni filio condita. (b) Cic. in Topic.

*bellum civile; dicitur & Ciceroni licet in
Commune est enim ambobus, licet. Leti-
lum civile.*

Quot sunt Comparationum genera?

*R. Tria. Primum est a majori ad mi-
nus. Secundum est a minori ad majus.
Tertium est à pari.*

*Quomodo argumentamur à Comparatio-
ne majoris ad minus?*

*R. Cum contendimus, ut id, quod va-
let in majori, valeat etiam in minori; ut
cum ait Cicero in Antonium: Quid face-
res domi tuæ, cum aliena tam sis infolens?
Sic etiam Terentius: Quem ferret, si pa-
rentem non ferret suum?*

*Ex hoc eodem locô probat Ovidius
leniri posse Augustum, quod vel ipsi Di-
leniantur.*

*Cur ergo posse negé leniri Cæsaris iras,
Cum videam mines hostibus, esse Deos.*

*Quo modo fit argumentum à Comparatio-
ne minoris ad majus?*

*R. Quando contendimus, ut quod va-
let in minori, valeat etiam in majori,
ut Cicero pro Lege Manilia: Majores
nostri sapē, mercatoribus ac navigatoribus
injuriis ira factis, bella gerunt. vos
tot Civium Romanorum milites uno nuntio,
atque uno tempore necatis, quo tandem ani-
mo esse debetis? Huc pertinet etiam Ho-
ratianum illud Epist. 2. Ut*

Ut iugulent homines, surgunt de nocte
latrones:

Ut te ipsum servas; non exnergisceris?

Quomodo fit argumentum à comparatione parium?

R. Fit, cum contendimus id, quod valet in una re, valere etiam debere in alia pari. ut, iox est, qui occiderit patrem, infusus in curulem deijciatur in profluentem: ergo, & qui matrem occiderit, eodem supplicio dignus est. Ita fiero licere tibi Syllam defendere, qui fuerat ante ab mortuo defensus, probat orator pro L. Sylla: *Si conjuratio perfecta per me esset, & tunc palet Hortensio, quam mihi. Quem quam vitas honore hoc, auctoritate, virtute, consilio pradium non dubitasse, quin innocentem Syllam defenderet: quaro, cur, qui aditus ad causam Hortensio patuerit, mihi interclusus esse debuerit? Quaro illud etiam, si me, qui defendo, reprehendendum putas esse, quid tandem existimes de his summis viris, & clarissimis civibus, quorum studio, & dignitate celebrari hoc iudicium, & ornari, causamque defendi huius innocentis vides.*

C A P U T II.

De Locis extrinsecis, seu remotis.

Quidam sunt Loci extrinseci?

R.

R. Loci extrinseci, qui etiam vocantur
non i, & assumpti, sunt ii, qui nullo mo-
 dô pendunt ab arte, ingenioque Orato-
 ris, ut excogite tur, quique extra rem
 apf m positi sunt, quapropter ab Aristote-
 le recte vocantur. *Argumenta inartifi-*
cialia, seu arte carentia, non quo l artis o-
 mnis sint expertia: cūa potius illorum
 tractatio summum requirat artificium,
 sed quod non eruantur ex rebus i his, &
 ex cōfse vi cibus; qui pe quæ to is
 erant, & auctoritate tūm i antur, ita-
 que sunt inartificialia, quod adinet ad
 Inventionem; non vero quæ spectat ad
 iudicium, atque tractationem.

Quot sunt Loci extrinseci?

R. Sex assignantur à Quintiliano; Le-
 ges, seu Præjudicia, Fama, Tabulæ, Jus-
 jurandum, Forme tra, Testes.

*Quomodo argumentandum est à legibus,
 ac Præjudiciis?*

R. 1. Dices, præjudicia, ac leges esse
 vincula reipublicæ, regnorum funda-
 menta, justitiæ nervos, omnis æquitatis
 fontem, libertatis asilum, sapientiorum
 virorum oracula. 2. Commendabis eos,
 à quibus latæ sunt leges. 3. Recensēbis
 damna, quæ consequentor, si leges im-
 punē violantur, juvabit interdum affer-
 re ipsa legis verba, conceptamque, ac

solē.

solemnem formulam; v. gr. *Si quis homi-*
nam, dolo malo, morri (a) auit, parricida
esto.

Si lex tibi aduersetur, illam ita refu-
tabis, & infringes. Dices 1. Vel anti-
quatam fuisse legem, & amplius non va-
lere. Ita Cicero pro Rabirio: *Tunc mi-*
hi etiam legis (b) Portia mentionem faci-
es? 2. Vel legem legi oppones. 3. Vel
dices standum esse non legis litteræ, quæ
nimirum occidit, sed ipsius legislatoris
menti. 4. Dices majoris cuius, iam uti-
litatis gratia, licere interdum à legi-
bus discedere. Sic olim cum Virgilius
moriens, testamentò iussisset suum Poe-
ma comburi, supremæ huic illius volun-
tati (quanquam id leges jubent) noluit
tamen obtemperare Imperator Augu-
stus, ut ipsemet testatur hiisce versiculis:
frangatur potius legum veneranda
poestas (labores

Quam tot congestos noctesque diesque
Hauserit una dies.

Quid est Fama, seu Rumor?

1. Fama, ut hic accipitur, est sermo
vulgi, sine uno auctore, ac capite disser-
sus;

(a) *Lex* os solet pro det. (b) *Lex Porcia*
A. M. Porcio lata contra eos qui in Ro-
manum necabant, aut virgis cauebant.

ius; seu, ut ait Quintilianus, est *Sermo multitudinis, qui habet auctoritatem, nisi ir-
riferi malina, vel nimia quadam, ut sit,
credulitas.*

Quomodo tractandus est locus a Fama?

h. Si tibi, causæque tuæ faveat fama,
dices: magnam esse vim, atque auctori-
tatem famæ, cui optimus quisque tam
impense studet. Dices populi vocem,
esse quoddam quasi oraculum, quod vix
naquam fallere potuit. Usurpabis im-
primis auream illud Plinii dictum ad
Trajanum: *Singuli decipere, ac decipi pos-
sunt, nemo omnes, neminem omnes fefellerunt.*

Contra vero, si tibi, causæque tuæ ru-
mor adverteretur, erit amplificanda ver-
bis famæ levitas, atque inconstantia,
quæ sæpe viris integerrimis maculas a-
mat aspergere. Dices, ex opinione ma-
gis, quam ex veritate res aestimari sole-
re. Usurpabis auream Senecæ, opinor,
sententiam: *Pessimi argumentum turba est.*

Dices cum juvenali Sat. 1.

Dat veniam corvis, vexat cetera corvæ.

Addere denique poteris de fama cum
Virgilio *Eneid.* 4. & cum Terulliano
etiam, in Apologedico, quod nimirum ait:

*Tam ficti, pravique tenax, quam nun-
tia veri.*

Ita Tullius pro Plantio iudices obsecrat,

ne diffeminatis rumoribus fidem habeant: Illud nam vos magnopere oro, atque obsecro, cum hujus, quem defendo, cum communis periculi causâ, ne fictis auditionibus, ne diffeminando, disseminandoque sermoni fortunas incensuram sufficiendas putatis . . . .
 Nihil est tam voluere, quam maledictum mihi fieri: si enim hoc, nihil civis excipit, nulla res si querat.

Quid sunt Tabulae?

R. Nomen Tabularum intelliguntur omnia testimonia scripta, exarata, quibus pacta conventa, contractus, concilii, stipulationes, testamenta, & alia id genus continentur.

Quid est Iusjurandum?

R. Est affirmatio, vel negatio rei alicujus, ritu religioso facta, & Deo Optimo Maximo in testem appellatio. Sic olim Scipio apud Livium lib. 23. Si scieris falso, tu me Jupiter Opt. Max. donum, familiam, remque meam primo (a) loco afficias. Quod si forte juramenti fidem velis infirmare, dicis cum eloquentissimo illo (b) Maniliæ Sacerdote Salviano: Plures invenias, qui sapienter pejerent, quam

---

(a) Letho ita lapis antiqui. (b) Sal-
 dianus scriptor eloquentissimus Treviris
 natus, floruit Augusti saeculo quinto,

quam qui omnino non jurent. Et rursus idem Salvianus librò 4. Si pejeret Francus, quid novi facit? Qui perjurium ipsum, sermonis genus putat esse, non criminis.

Quid sunt Tormenta, sive questio?

R. Sunt cruciatus, vi quorum veritas extorquetur à reis. Valet autem plurimum locus ille ad faciendam fidem, si post questionem reus in facti confessione perseveret. Facit item maximopere ad probandam ejus, qui accusatur, innocentiam, si tormentis adduci non potuit, ut crimen fateretur.

Quomodo infirmari poterit locus ille?

R. Dices periculosam esse, fallacemque confessionem, quæ tormentorum vi exprimitur; quandoquidem compertum est, bene multos innocentes vi tormentorum, ac metu doloris, ad falsa dicenda perpèssè fuisse adactos; poterisque hoc loco usurpare scientissimam illam viri clarissimi Hugonis (a) Grotii sententiam MENTIETUR qui ferre poterit; MENTIETUR, qui ferre non poterit. Ita etiam Cicero pro Sylla:

Questiones, inquit, servorum, ac tormenta nobis accusator minitatur, in quibus

L

quam-

(a) Hugo Grotius Batavus, vir summe, & exquisitissima literatura, obiit anno 1645.

quamquam nihil periculi suspicamur, tamen illa tormenta gubernat dolor, moderatur natura cujusque cum animi tum corporis, regit quæstor, flectit libido, corrumpit spes, inpræmat metus, ut in tantis rerum angustiis, nihil veritati loci relinquatur.

Quid sunt Testes?

R. Sunt, qui de re, quæ vocatur in controversiam, voce, vel scripto testimonium ferunt. Accedit huic testificationi majus pondus, atque auctoritas: 1. Si testes sint oculati. 2. Si sint jurati. 3. Si viri probi, atque integerrimi. 4. Si sint viri illustres, ac primarii. 5. Si nulla nec spe, nec cupiditate impulsu testimonium dicant.

Porro Testimonium potest esse vel humanum, vel divinum. Humanum est illud, de quo supra dictum est. Ad divinum referebantur olim Oracula, seu voces Dei ipsius; Auspicia, seu Auguria, quæ erant testimonia ex avium vocato, cantu, pastuque accipi solita; Vaticinationes, quæ erant responsa Vatum: responsa denique Sacerdotum, & Haruspicum, qui vel interpretabantur somnia, vel ex extorum inspectione, futura conjiciebant; unde vocabantur *Conjectores*. Ad divinum, humanumque Testimonium spectat vulgaris illa, sed egregia Lucani

Sententia de Cæsare, ac Pompeio.

.... Quis iustius induit arma.
Scire nefas, magno se iudice quisque
tuetur. .... (toni.

Victrix causa Diis placuit; sed victa Ca-
Quomodo infirmatur locus à testibus?

R. Infirmabitur locus ille, si dicas,
Testes esse homines vel in fames, vel
leves, ac futiles, vel servos, domesticos,
amicos, aut quomodocumque suspectos.
2. Si ostendas illos non secum ipsis co-
hærere, sed pugnantia loqui. 3. Si gra-
viores Testes illis opponas. 4. Si con-
jecturis, & argumentis, illorum testimo-
nii inutilitatem demonstres. 5. Denique
si dicas, testes illos esse homines infimæ
sortis, atque egentissimos, qui facile sub-
ornari potuerint.

C A P U T III.

De secunda Inventionis parte, seu de
motibus excitandis.

ORatoris munus, ac partes sunt, pri-
mum ut perſuadeat, doceatque au-
dientium animos: deinde ut eisdem
moveat, inflammet ac flectat. Diximus
in prima huiusce libri parte de argu-
mentis ad docendum, & ad fidem faci-
endam idoneis. Postulat nunc instituti
nostri ratio, ut motuum, sive affectuum

concitandorum fontes aperiamus; dicamusque, qua ratione faces, ac stimuli sint auditorum animis subjiendi, quod est in Oratore præcipuum. Siquidem homines affectu magis, quam ratione ducuntur, & quod approbant bonum, non semper amplectuntur, exemplo Medæ illius Ovidiæ (a)

... Video meliora, proboque:
Deteriora sequor...

Sed antequam affectus omnes sigillatim persequamur, pauca quædam, ut sit, de illorum natura, numeroque præmitamus.

Quid est Affectus?

R. Est animi sentientis, ex opinione boni, vel mali na. a, commotio. Vel ut clarius dicam, est quidam animi impetus, quo impellimur vehementius ad aliquid vel appetendum, vel averſandam.

Quot sunt affectus?

R. Sunt, qui cum Stoicis, quatuor tantum statuunt affectus: duos circa bonum, nempe *spem*, & *gaudium*: & duos circa malum, scilicet *tristitiam* & *metum*. Quatuor hosce motus eleganter exprimit Virgilius *Æneid.* 6. cum ait: *Hinc metuntur, cupiuntque, dolent, gaudentque.*
Eol.

(a) *Metamor. lib. 7.*

Eosdem (a) Boëtius hisce quatuor versiculis est complexus:

Gaudia pelle,
Pelle timorem:
Spemque fugato:
Nec dolor adsit.

Philosophi verò longè plures statuunt affectus, de quibus ita dicemus, ut primò illorum definitionem afferamus, deinde, quomodo sint excitandi, quàm accuratissimè præcipiamus.

§. I. De Amore, & Odio.

Quid est Amor?

R. Est affectus, quò alicui bene volumus, eique benefacimus; non nostrâ, sed illius causâ. Ubi vides tres omnino esse germani amoris conditiones, ac doctes. 1. Est, ut ei, quem amamus, optemus bona, vel saltem, quæ bona esse arbitramur. 2. Conditio est, ut quæ bona judicamus, non optemus illi duntaxat, sed etiam pro vitili parte procuremus, ut enim ait Julius Scaliger: (Cum

Tu si animo fortè velis (b) cui benefac Addas operam: solus cadaver est volūtas.

L2

3. Con-

(a) Severinus Boëtius, ingenii, eruditione, & Poësi nobilis, capite truncatus à rege Theodorico annò 626. (b) Cui pro aliis.

3. Conditio est, ut ita simus animati, non propter propriam utilitatem, sed illius causâ, quem diligimus. Nam, ut ait Cicero, *si ad fructum nostrum referemus, non ad illius commoda, quem diligimus, non erit ista amicitia, sed mercatura quadam utilitatum suarum.*

Quô differt Amor ab Amicitia?

R. Differt, quod sit verus amor, et qui amat, non redametur; in amicitia verò requiritur amor mutuus. Unde Aristoteles rogatus, quid esset amicus, pulchre respondit: (a) *Anima una in duobus habitans corporibus:*

Quô pacto conciliandus est Amor?

R. Amoris conciliandi causæ, ac viæ præcipuæ sunt. 1. Excellens quædam, & rara virtus. Ita Ilioneus Trojanorum Orator, præclaram Æneæ virtutem collaudando, Didonem illi conciliare conatur. Æneid. 1.

Rex erat Æneas nobis, quo justior alter
Nec pietate fuit, nec bellô major, &
armis.

2. Utilitas, & collata beneficia. Ita Cicero Miloni benevolos mirifice facit iudices ab ejus in patriam beneficentia: *Hiccinè vir patriæ natus, usqu岸 nix in patriâ*

(a) *De Natura Deorum.*

tria morietur? Sic. Sic etiam ventorum
rex Æolus, commemoratis Junonis erga
se beneficiis suum erga illam gratum, ac
memorem animum testatur: (a)

Tu mihi quocumque hoc regni, tu sce-
ptræ Jovemque (vûm,
Conciliâs, tu das epulis accumbere Di-
Nimborumque facis, tempestatemque
potentem.

2. Nulla re magis comparatur amor,
quàm amore mutuo, ut monet pervulga-
ta illa Senecæ vox: *Si vis amari, ama.* 4.
Denique conciliatur amor, oris ac cor-
poris dignitate, si sit cum virtute con-
juncta: unde rex Evander apud Virgil.
lib. 8.

... Sed cunctis altior ibat.
Anchises. Mihi mens juvenili ardebat
amore (gere dextram,
Compellare virum, & dextræ conjun-
Quid est Odium?

R. Est affectus animi averſantis id,
quod malum eſſe putatur.

Quanam arte conciliandum erit Odium?

R. Ex iis, quæ de amore diximus, fa-
cile cuiſvis patebunt Odii fontes, quod
erit à contrariis capitibus excitandum,
nimirum ab inſignibus vitiis, ab impro-
bitate, ſuperbiaque, ab illatis injuriis.

¶ 4

Cu-

Cujus rei mirificum habes exemplum apud Cornelium Tacitum in Agricolæ vita, ubi magnanimus ille Galgacus suorum Brittannorum animos adversus Romanos hac eximia oratione irritare conatur.

Galgaci oratio contra Romanos apud Tacitum.

Raptores orbis, postquam cuncta vastantibus defuere terra, & mare scrutantur. Si locuples hostis est, avari: si pauper, ambitiosi, quos non Oriens, non Occidens satiaverit. Soli omnium opes, atque inopiam pari affectu concupiscunt. Auferre, trucidare, rapere, falsis nominibus Imperium: atque ubi solitudinem faciunt, Pacem appellant. Liberos cuique, ac propinquos suos naturæ charissimos esse volunt. Hi per delectum a libi servituri auferuntur. Conjuges, sororesque etsi hostilem libidinem effugiant; nomine amicorum, atque hospitum pelluntur. Bona, fortunasque in tributum egerunt, in annonam frumentum. Corpora ipsa, ac manus sylvis, ac paludibus emuniendis, verbera inter ac contumelias conterunt. Nata servituti mancipia semel veniunt, atque ultro a dominis aluntur. Britannia servitutem suam quotidie emit, quotidie pascit, &c.

§. II. De Metu, Spe, & Audacia.

Quid est Metus, sive Timor?

Q. Est perturbatio nata ex opinione mali imponentis.

Quanam sunt artes, & industria concitandi metus?

R. Tres sunt potissimum. Prima est, si denuntietur malum aliquod magnum, ac grave, ut bellum, pestilentia, pauperies, infamia, infelix æternitas. 2. Si ostendatur mali vicinitas, imminensque periculum: neque enim solent homines metuere vel ipsam mortem, si longè remotam arbitrentur; at illius horrore concutiantur, ubi urget morbus; pestilentia, vel naufragium; (a)

Præsentemque viris intentant omnia mortem.

Hac arte mirabiliter, suo more, utitur Tullius in 2. Catilin: ubi funesta Catilinæ consilia, & imponentes urbi calamitates ita describit: *Videor mihi hanc urbem vivere, lucem orbis terrarum, atque arcem omnium gentium, subito uno incendio concidentem. Certe animo sepultam patriam, miseros, atque insepultos acervos civium. Versatur mihi ante oculos aspectus* (b) *Cethegi in vestra cade bacchantis. Quapropter de summa salute vestra, Populiq;*

L5

R.

(a) *Æneid. 1.* (b) *Cethegus unus & principibus conjurationis Catilinariae.*

R. de vestris conjugibus ac liberis, de sanctis,
ac templis, de libertate, ac salute Italiae,
deque universa republica decernite diligen-
ter, ut instituis, ac fortiter.

Eadem arte Aeneas Anchisem patrem
humeris gestans, apud Virgilium lib. 2.
timorem suum sic exponit ab imminen-
tis calamitatis magnitudine:

Succedoque oneri: dextræ se parvus
julus (subis æquis
Implicuit, sequiturque patrem non pas-
Pone subit conjux. Ferimur per opaca
locorum (vebant
Et me, quem dudum non ulla injecta mo-
Tela, neque adverso glomerati ex agmi-
ne Graji, (omnes.
Nunc omnes terrent aures, sonus excitat
Suspensum; & pariter comitique, oneri-
que timentem.

3. Concirandi metus industria, & ars:
hæc est, si proponatur malum, non publi-
cum duntaxat, & commune, sed priva-
tum, & proprium. Solent enim non
privata multo magis tangere, & acriori
doloris sensu ferire, quam publica: et
homines vulgò videri malint publico
potius dolore moveri, quam suo.

Hoc probè intellexerat olim nobilis
ille Græcus histrio, nomine Polus, qui
Athenis acturus fabulam Sophoclis, cum
repræ-

representandus esset dolor Electrae gestantis cineres Orestis, clanculū eruit e sepulchro cineres, ossaque filii, quem amaverat unice, urnamque detulit in scenam, & cum lugere videretur aliena mala, desiebat sua. Ita A. Gellius lib. 7.

Qui est Spes?

R. Est gaudiū ex opinione imminētis boni.

Quanam sunt incitamenta, animum ad spem erigendi?

R. Hæc duo numerantur: 1. Honestas, & magnitudo boni: 2. Præsidia certa ad illud comparandum, qualia sunt opes, vires, industria; prudentia, amici, adversariorum inbecillitas, & favor divinus. Hinc Julius Romanos ad certam victoriæ spem excitat sane luculenter. 2. Catilinæ. *Marce nunc, Quirites, con-
suetas tam præclaras Catilinæ copias, ve-
stra præsidia, vestrosque exercitus; & pri-
mam Galliori illi confecto, & saucio, Con-
sulibus, Imperatoresque vestros opponite, dein-
de contra istam naufragorum electam, ac
debilitatam manum, florem totius Italiae &
vires educite.* Hinc etiam Æneas suo-
rum animos mirum in modum erigit,
& bene sperare jubet. *Æneid. 1.*

O! pauci graviora, dabit Deus his que-
que finem.

Vos, & (a) Scyllæam rabiem, penitus-
que sonantes (saxa

(b) Acceſtis scopulos, vos, & Cyclopeia
Experti, revoke animos, moeſtumque
timorem (juvabit;

Mittite; forſan, & hæc olim meminiffe
Per varios caſus, per tot diſcrimina re-
rum (quietas

Tendimus in Latium; ſedes ubi fata
Oſtendunt; illic fas regna reſurgere
Trojæ. (dis-

Durare, & voſmet rebus ſervato ſecun-
Ad ſpem pertinet Audacia, ſeu confi-
dentia, quæ eſt affectus quidam animi
adverſus futurum malum, quamvis ar-
duum ac difficile, quod tamen vinci poſ-
ſit, conſurgentis.

Quomodo concitatur audacia?

R. Iſdem ferme artibus, quibus Spes.
Ita magnanimus Hannibal, trajecto Rho-
danó, Italiam recta petens, ſuos milites
hortatur, apud Livium Decade. 3. Ut
obſtractarum nivibus Alpium difficulta-
tes ſuperent, Romanorumque vires
contemnunt: Quid aliud Alpes eſſe credi-
tis, quàm montium altitudines? Fingite al-
tiores Pireneis; An terras, aliquas cælum
con-

(a) Siciliam aut Æthnam. (b) Accē-
tis pro acceſtiſtis pro ſyncope.

contingere, & inexpugnabiles humano generi esse creditis? & aliò locò: Cum eo nimirum hoste res est vobis, qui nec bonam, nec malam ferre fortunam potest; seu vicis, ferociter instat victis; seu victus est, instaurat cum victis certamen.

Hac eadem ratione, audax Turnus suorum Latinorum animos ad pugnam accendit
Æneid. 10. (esto

In manibus Mars ipse, viri, nunc conjugis Quisque suæ, totique memor, nunc magna referto (ad undam;

Facta patrâ, laudesque ultro occurrant. Dum tropici egressisque labant vestigia AUDENTES fortuna juvat. (primæ

Multum etiam addit fiduciæ persuasio de favore divino. Hinc illa Tolumnii Auguris audacia, Æneid. 12.

Tum verò augurium Rutuli clamore salutant, (innitens augur, Expediuntque manus; primasque Tolumnius Hoc erat, hoc votis, inquit, quod sæpè petivi: (ferrum

Accipio, agnoscoque Deos; me me duco. Corripite, ô Rutuli. . . . .

§. III. De Misericordia.

Quid est Misericordia? Est dolor animi, & ægritudo quam ex malo alterius, præsertim immed-

ritò laborantis. In hoc excitando commiserationis affectu, triumphare solet magni Oratoris industria. Siquidem, ut vulgò dicitur: *Lacrymæ auditorum, sunt laus Oratoris vel maxima.*

Quanam sunt artes ad misericordiam excitandam idoneæ?

R. Variæ, ac multiplices sunt artes. Prima est; si qui malum patitur, eo plane indignus esse dicatur. Unde ad excitandam misericordiam valet hoc Virgilii (a)

*Nec te tua plurima Panthu, Exit
Labentis pietas, nec Apollinis insuta te-*

2. Est, si de patre, vel de nobis privatum bene meritis tuis ostendatur. Hæc artificiorum aliud est senior Horatius apud Ælium; ut filium, ob interfectam sororem, parricidii reum, ab imminente morte liberaret.

Oratio I. Horatii ad populum pro J. Iovis parricidii reo. Livius lib. I.

Huncine, quem modo decoratum, ovantemque victoria incidentem vidistis, Quiritis, eum sit furca victum, inter verberas & cruciatum videre potestis? Quod vix ab honorum oculi tam d'forme spectaculum ferre possent. I. Iutor, colligamur, qua parricidii reo ante

- lo ante armata imperium populo Romano pepererunt. I caput obnubere liberatoris hujus urb. s: auctori infelici suspende; verbera; vel intra Pomariam, modo inter illa pila, & spolia hostium; vel extra Pomarium modo inter sepulchra Curiatorum. Quo enim ducere hunc juvenem potestis, ubi non sua devora eum a tanta familiato supplicii vindicent.

3. Ars est, si calamitatis magnitudo, vel diuturnitas, ceteraque hujusmodi circumstantiæ luculenter exponantur.

4. Ars hæc est, si tristitia quædam recentis miseriæ signa, monumentaque, ob oculos auditorum ponantur; cruentæ vestes, vel ipsum mortui cadaver, aut imago. Nam, ut monet Horatius ad Pisones:

(aures.

Segnius irritant animos demissa per
Quam quæ sūt oculis subiecta fidelit...

Sic M. Antonius, qui postea Triumvir fuit, prolata Julii Cæsaris veste pugionibus, ac gladiis periorata, sanguineque cruentata, Romanam plebem ita accendit, ut ad conjuratorum ædes inflammandas e vestigio provolaverit. Sic Clotildis Clodovei filia dure, & inclementer habita a marito Almarico Visigothorum rege, cum sedarium, suo imbutum sanguine ad fratres suos Franco-

rum reges misisset, (a) immane illud bellum excitavit, quò res Visigothorum penitus attritæ, deletæque fuerunt. Sic olim summus ille orator Antonius, cum defenderet Aquiliam, in causa peroranda, tunicam ejus diloricavit, ac discidit e pectore, & adversas senis cicatrices judicibus ostendit.

Sic etiam Aneam fletere Dido conatur, apud Ovidium in Heroïdæ, hac lamentabili sui imagine, ac pictura.

Aspicias utinã, quæ sit scribentis imago?
Scribimus, & gremio Troicus ensis adest.
Perquæ genas lacrymæ strictum labuntur in ensen,

Qui jam, pro lacrimis, sanguine tinctus erit.

§ IV. De Ira, & Indignatione.

Quid est Ira?

Q. Dicere possum cum Horatio: *Ira brevis furor est.* Sed malo cum Aristotele, sic illam definire. *Ira est sui, propter contemptum, ulciscendi cupiditas cum dolore conjuncta.* Unde non maxime peccare differt ab odio, quod est *Ira quadam inveterata.*

Quomodo excitatur, & incenditur Ira?

h. Accenditur commemoratione illatæ

tæ

(a) Gregorius Turonensis, lib. 2. cap. 10.

tæ injuriæ, si præsertim injuria sit cum contemptu conjuncta; Hinc nimirum apud Virgilium *Æneidos. i.* tantopere effervesceit Junonis ira contra Trojanos, ob spretam à Paride Trojano formam suam, & Hebem filiam Ganymedi Trojano postpositam:

Manet alta mente repositum
Judicium Paridis, Ipretæque injuria
formæ; (honores.

Et genus invisum, & rapti Ganymedis
Et rursus in eodem libro suam iram sic
exsuscitat eadem Juno: —

Ast ego, quæ Divum incedo Regina, Jo-
visque (annos

Et soror, & conjux, una cum gente tot
Bella gero, Et quisquam numen Junonis
adoret (norem?

Præterea? aut supplex aris imponat ho-

Quò quis verò est gloriæ appetentior,
vel dignitate illustrier, hoc ob sui con-
temptum, vehementius solet irasci. Cu-
jus rei memorabile in primis est exem-
plum Narsetis Eunuchi, rei militaris
gloriâ præstantissimi. Is enim post res
fortiter gestas adversus Totilam Gotho-
rum regem, cum invidia quorundam à
Justino Imperatore Italie præfecturâ fû-
isset exutus, atque etiam ab Imperatrice
Sophia, impotentis animi fœmina, viru-

lea.

lentò hujusmodi fuisset impetitus *convitiò*: *Narserem eunuchum ad pensa, lanaeque cum feminis esse relegandum*: illud adeò acerbè tulit, ut se telam brevi orsurum dixerit, quam Imperator, & Coniux, dum viverent, nulla vi, industriaque retexere possent. Ac paulò post, evocatis in Italianam Longobardis, imperatori magnam Italiae partem ademitt.

Quid est indignatio?

R. Est dolor perceptus, ob secundas res, bonaque alterius, qui hac felicitate judicatur indignus; ut apud Maronem

Eclog. I.

Impius hæc tam culta novalis miles habebit?

Barbarus, has segetes?

Ejusmodi etiam illud *Eclogæ 8.*

Mopso Nisa datur: quid non speremus amantes? (quæ sequenti

Jungentur jam (a) gryphes equis, ævo- Cum canibus timidæ venient ad pocula damæ.

Quomodo ab invidia differt indignatio?

R. Hòc differt, quòd indignatio sit tantum in indignos, cò quòd fruantur bonò,

---

(a) *Gryphus* genus ferarum omnino fabulosum cum avis, & capite aquila, & reliquo corpore canino, vulgò *Griffo*.

bono, ut vel ex ipso nomine liquet. Unde indignatione præsertim suscipitur ab his, qui sunt viri probi, & honoris cupidi; quia boni ferunt indignè malos florere: & honoris studiosi indignantur, immerentes anteferri sibi. Invidia vero est erga bonos, & sua felicitate dignos.

Quomodo concitatur indignatio?

R. Excitatur duplici modò. 1. Si vitæ prioris sordes, & vilitas cum præsentis temporis opibus, potentia, & arrogantia præsertim conferantur. 2. Si hominis, in quem indignamur, vitia cum viri, cui antefertur, virtutibus comparentur. Ex primo capite Tullius indignationem ita movet in Vatinius: *Atque illud tenebrosissimum tempus ineuntis ætatis tuæ patior latere . . .* Deinde commemorat, ut homo vilis, & obscurus, paulatim ad honores accesserit; tandemque illa subjungit: *Te cognati respiciunt, (a) tribules execrantur, vicini metuant, affines erubescunt, struma denique ab ore improbo demigrarunt, & aliis jam se locis callocarunt.* Quasi nunc adeo ut impurus, ut vel ipse feruas, factum hominem averteretur.

Sa-

(a) Ex eadem tribu.

Similiter Horatius indignationem
concitat adversus Menam Pompeji ma-
gni libertum, in hac Oda cedrô notanda:

Licet superbus (a) ambules pecuniâ,

Fortuna non mutat genus.

Videsne, sacram (b) metienti te viam,

Cum bis ter ulnarum toga.

Ut ora vertat huc, & huc euntium.

Liberrima indignatio?

Señtus flagellis hic (c) triumviralibus,

Præconis ad fastidium;

Arat Falerni mille fundi jugera,

Et (d) Appiam mannîs terit:

Sedilibusque magnus in primis eques,

Othone contempto, sedet.

Ex secundo capite vehementer indi-
gnatur Ajax, apud Ovidium, quod U-
lysses secum aufit de Achilis armis con-
tendere:

.... Agimus, proch Jupiter, inquit,

An-

(a) Menas, cum ab hero Pompeji defecisset,
ad Augustum, ab illo Tribunus militum fuit
creatus. (b) Via sacra sic dicta, quod ad
Jovis templum & Capitolium recta duceret.
(c) Iudicia de servis, ac furibus exercebant
tres iudices, qui triumviri capitales diceban-
tur. (d) Via Appia Româ Brundisium us-
que pertingebat, nomen traxerat à Clandio
Appio Cæco, qui eam muniverat.

Ante rates causam, & mecum confertur

Ulysses!

(honorem

Præmia magna peti fateor: sed demit

Æmulus Ajaci. Non est tenuisse super-

bum,

(Ulysses.

(Sit licet hoc ingens) quidquid speravit

§. V. De Mansuetudine.

Quid est Mansuetudo?

R. Mansuetudo, seu lenitas, ac clementia: est motus oppositus iræ; neque aliter definitur, quam *ira remissio, atque mitigatio.*

Quenam est ars concilianda clementia?

R. Mitigabitur ira, & concilliabitur mansuetudo, primo ingenua quadam culpæ confessione, ac dolore. Ita Cicero, Cæsarem, iratissimum licet, tamen Ligario placavit: *Ad judicem sic agi solet; sed ego ad patrem loquor: erravi, tenere feci, pœnitet, ad clementiam tuam confugio; alicui veniam peto; ut ignoscas, oro; si nemo impetravit, arrogansem, si plurimi, tu idem per opem, qui spem dedi.*

2. Facit ad placandam iram humilitas, & supplicis animi demissio, præsertim apud hostem magnanimam: ut enim pulchre ait Ovidius lib. 3. Tristium.

Corpora magnanimo satis est prostraf-

se Leoni.

Pugna suum finem, dum jacet hostis,
habet. (Iud libri 6.

Addere poteris cum Virgilio tritum il-
..... Romane: memento.

Parcere subjectis, & debellare superbos.

3. Ad delinendam iram, maxime sunt
adhibendi, qui minus habent roboris, &
quos de vi inferenda cogitare, nulla est
suspicio, ejusmodi sunt pueri, foeminae,
senes, sacrorum antistites. Ita legimus,
in sacris paginis Davidis iram ab
Abigail, iram (a) Artaxerxis ab Esthere
fuisse repente mitigatam. Romana
quoque historia testatur, Sabinarum inter-
ventu, Romulum inter, & Tatium,
foedus iectum fuisse. Item Volturnia, &
Veturia Martium Coriolanum, patriae
funestum bellum inferentem, a noxio
proposito dimoverunt.

4. facit plurimum ad iram mollien-
dam, si scias, & captes, molles aditus, &
commoda facili tempora; quare est tem-
pus convivii, ludii, sausta anenjus suc-
cessus, victoriae, festivitatibus, ac letitiae
publicae; quo tempore solent homines
ad mansuetudinem esse propensiores.

5. si prudenter ostendas, quantum
prae-

(a) *Artaxerxes in sacris codicibus di-*
ctus Apyrus.

præstet mansuetudo cupiditati, vindictæ; ut recte monet Juvenalis hisce versibus aureis Sat. 13.

Quippe minuti.

(Voluptis

Semper & infirmi est animi; exiguique Ultio; continuo sic collige, quod vindicta Nemo magis gaudet, quam fœmina.

6. Denique valet plurimum ad clementiam, si dicas, qui peccavit; non dedisti opera, non dolô malô peccasse, nec id egisse, ut eum contemneret, quem habet iratum, sed vel incautum, vel errore humano deceptum, vel necessitate adactum, peccavisse. Vide, qua dexteritate locum hunc tractet Tullius, ad Cæsarem M. Marcello placandum: *Atque hoc C. Cæsaris iudicium P. C. quâ n latè pateat, a te relite. Omnes enim, qui ad illa arma facti, fuimus, nisi in quâ, Res publica missa, funestoque compulsi, et si aliquâ culpâ tenemur erroris humani, scelere certè liberati sumus. Nam cùm M. Marcellum, deprecantibus vobis, res publica conservavit, memet mihi, & item republica, nullo deprecante, reliquos amplissimos viros, & siti ipsis, & patriâ retinuit; quorum, & frequentiam, & dignitatem hoc ipso in crasse ju videtis. Non illos hostes induxit in curiam, sed iudicavit à plerisque ignoracione potius, & fœdo atque inani metu, quàm cupiditate,*

aut crudelitate, civile bellum esse susceptum.

§. VI. De Æmulatione.

Quid est Æmulatio?

R. Est dolor ex aliena felicitate susceptus; non quòd illi contigerit, sed quòd nos illà careamus. Hinc liquet Æmulationem esse in laude ponendam, & ad perdiscendum bonas artes, plurimum valere. Sunt enim Æmulationi obnoxia, quæ maxime præclara, ut virtus, honores, doctrina, gloria, &c.

Quid interest Æmulationem inter, & Invidiam?

R. Æmulationem bonam, esse laudabilem, & honestam, quia nos excitat, ut ipsi quoque bona consequamur; Contrà verò Invidia vitiosa est, turpisque, quia id agit, ne alter bonis potiatur, ut ait Horatius.

Invidus alterius rebus macrescit opimis.

Quomodo excitari potest Æmulatio?

R. Excitatur majorum exemplò, nominis gloria, & propositis illustrium virorum egregiis facinoribus. Ita Andromache Æneid. 3.

Quid puer Alcibiades? super tunc, & vespitur aurà?

Ecquid in antiquam virtutem; animosque viriles

Et

Et puer Aeneas, & avunculus excitat
Hector?

Ita magnus ille Alexander cum ad Achillis munusculum adstiteret, eius gloriam & felicitate aemulatus, *O fortuna* e, inquit, *adulescens, qui tua si iutis Homerum praecone inveniēris!* Et ille historico. um princeps Thucydides, adhuc adulescē- tulus, cum forte suam historiam Herodotus legeret, ita gloriæ stimulis agebatur, ut lacrymas tenere non posset. Quō animadversō, Herodotus ejus patri dixit: *Nō tu sanē beatus es, qui filium habeas sic avidum gloriæ, & laudis appetentem.*

Concluditur doctrina de Affectibus generali præcepto.

Hactenus de Affectibus dictum est; in quibus illud generatim est observandū, quod apud Ciceronem (a) monet Antonius: *Ut omnes morus, quos Orator adhibere volet judici, in ipso Oratore impressi, etque iusti esse videantur.* Neque enim facile est percipere, ut irascatur, cui tu velis, iudex, si tu ipse id lenē ferre videre. neque ut oderit eum, que tu velis, nisi teipsum flagrantem odio antē viderit: ad misericordiam adducetur, nisi ei tu signa doloris tui, verbis, sententiis, voce, vultu, comacyma-

M

tio

(a) Lib. 2. Orat.

tione denique offenderis. Ut enim nulla materies tam facilis ad exardescendum est, quæ nisi admoto igni, ignem concipere possit; sic nulla est mens, tam ad comprehendendam vim oratoris parata, quæ possit incendi, nisi inflammatus ipse ad eam & ardens accerseris.

Optime igitur monet Horatius in arte Poëtica:

..... Si vis me flere, dolendum est
Primum ipsi tibi: tunc tua me infortu-
nia lædent.

Finis Libri secundi.

*****

ARTIS RHETORICÆ LIBER TERTIUS

DE DISPOSITIONE.

Quid est Dispositio?

R. Dispositio definitur à Cicerone
Rerum inventarum in ordinem distributio.

Quenam est Dispositionis utilitas?

R. Non minus necessaria est dispositio

ad fidem faciendam, & ad motus exci-
tandos, quàm instructio exercitûs ad pu-
gnam, ac victoriam; quàm in humano
corpore conformatio membrorum, ad
gratiam, & venustatem; quàm in ædifi-
cio lapidum, cæmentiquè apta compo-
sitio, ad ædium opportunitatem, & ele-
gantiam. Unde meritò præcipit Hora-
tius in arte Poëtica;

Singula quæque locum teneant forti-
ta decenter.

Sane ordo nîhi adest, res audiuntur li-
bentius, sedita intelliguntur facilius, &
intellecta diutius inhærent. Si verò
negligatur dispositio, sit nimirum mon-
strum illud ex variis animantibus con-
stitutum, quod artis initiò scite pingit i-
dem Horatius. Sit, quod eodém locò
reprehenditur.

Velut ægri somnia, vanæ
Fingentur species, ut nec pes, nec caput
uni. Reddatur formæ. . . . .

Quis nullum nîhi videtur certius ar-
guere cum, cum ita incondita est oratio,
ita perturbata, nihil ut sit primum, nihil
secundum. Contrà verò nullum majus
iudiciûm artis, & industriæ, quam ordo.
Quamobrem cum hæc ius actum sit de
Elocutione, & de Inventionem, in quibus
opus est imprimis lepore, atque ingeniò;

deinceps videndum de Dispositione, in qua una magis elucet Oratoris iudicium, atque prudentia.

Quisnam ordo servandus est in orationis dispositione, seu quanam sunt orationis partes?

R. Orationis partes vulgò quatuor assignantur: Exordium, Narratio, Confirmatio, seu Contentio, & peroratio.

Hæc artificiosa dispositio videtur omninò naturæ consentanea. Satis enim novimus; vel ipsâ duce naturâ, ubi quicquam volumus impetrare. 1. Cuncti nos esse animos eorum, quibus sumus agimus, & hoc est Exordii munus: deinde exponendum esse illud, quod petimus, & hoc est Narrationis; 3. aliter nos esse rationes, quibus ostendatur illud concedendum nobis esse, & hoc efficit Confirmationem: denique preces addendas, aut alios motus adhibendos, quibus impelli vehementius auctoritatem accipi possint, & hoc Peroratione consequimur.

Sunt qui non quatuor duntaxat, sed sex omninò velint esse partes orationis; nempe Exordium, Divisionem Narrationem, Confirmationem, Consultationem, & Perorationem, quas etiam ajuat indicari pervagatim omnino isthæc vericulô.

Exoritur, narro, feco, sumo, resuto,
peroro.

ye-

Verum, si recte res aestimare velimus; Partitio cum Propositione revocatur ad Exordium: Confutatio verò redit ad Confirmationem. Unde liquet, quatuor tantum esse statuendas orationis partes, quarum quæ valent ad faciendam fidem, scilicet Narratio, & confirmatio: reliquæ verò faciunt ad motus excitandos, videlicet Exordium, & Peroratio. Nunc verò de partibus orationis singulatim videamus.

C A P U T I.

De Exordio.

Quid est exordium?

R. Exordium definitur à Tullio: *Pars orationis, auditorum animos idoneè comparans ad reliquam dictionem.* Unde quòd in humano corpore caput est, quòd in ædibus vestibulum, hoc est Exordium in oratione. Atque adeo præcipuam quandam curam; diligentique, præ cæteris orationis partibus, est elaborandum, naturæ ipsius instar, quæ in fingendo, atque orando capite, potissimum desudare consuevit. Unde etiam Exordium: *difficillima pars orationis* vocatur à Tullio.

Undenam sumpta est Exordii vox ?

R. Est Metaphora à textoribus sumpta, qui propriè telam ordiri dicuntur, cum certa quadam lege fila collocant, & ordine illa componunt.

§. I. De variis Exordiorum generibus.

Quotuplex est Exordium ?

R. Duplex. Aliud est iustum, ac legitimum, quod etiam temperatum appellatur: aliud est vehemens, & abruptum, sive ex abrupto.

Quid est Exordium iustum, ac legitimum ?

R. Illud est, quò auditorum animi artificiosa quadam verborum conciliatione præparantur.

Quid est Exordium ex abrupto ?

R. Illud est, quò Orator, quasi quodam abreptus impetu auditores repentino, & inopinato motu percussit. Tale est celebratissimum illud Ciceronis Exordium in Catilinam: *Quousque tandem abutere, Catilina, patientiâ nostrâ, &c.*

Quomodo fit Exordium ex abrupto ?

R. Fit primò per licentiam, seu per liberiores quendam loquendi modum. Sicut apud Livium lib. 23. Nicias Scævola deprehensus in Parlato caris, ita illum alloquitur ex abrupto

Romanus sum civis? C. Mucium vocant. Hostis hostem occidere volui; nec ad mortem minus animi est, quàm ad necem fuit. Et facere, & pati fortia, Romanum est. Nec unus ego in te hos animos gessi. Longus post me ordo est idem petentium decus. Proinde in hoc discrimen, si juvat, accingere, ut in singulas horas capite dimices tuo. Ferrum hostemque in vestibulo habes regia. Hoc tibi juvenus Romana bellum indicimus. Nullam aciem, nullum praelium timueris: uni tibi, & cum singulis res erit.

2. Fit per indignationem, & increpationem, ut cum apud Livium Lib. 2.c. 40. Veturia filium (a) Coriolanum sic alloquitur. Sine, priusquàm complexum accipio, sciam, ad hostem, an ad filium venerim; captiva, mater, ne in castris tuis sim? In hos me longa vita, & infelix senectus traxit, ut exulem te, deinde hostem viderem? Potuiſſi populari hanc terram, qua te genuit, atque aluit! Non tibi, quævis infestus animus, & minaci perveneras, ingredienti fines ira cecidi! non cum in compitu Roma fui, succurrit intra ipsa mea domus, ac penates mei sunt, mater, conjux, liberi? Ergo nisi peperissem, Roma non oppugnaretur!

M4

tur!

(a) Martius Coriolanus plebis odio in exilium actus, patriæ bellum intulit.

tur! nisi filium haberem, libera in libera patria mortua essem!

Quandonam usurpandum est Exordium ex abrupto?

R. Usurpatur potissimum, vel in summa aliqua gratulatione, & lætitia; vel in summa quapiam offensione, aut indignatione: quibus scilicet omnibus Orator extra se rapi videtur quodammodo.

§. II. De virtutibus, ac vitiis Exordii.

Quæ sunt Exordii dotes, ac virtutes?

R. Quatuor vulgò recensentur; *Proprietas, cura, verecundia, brevitās.*

In quo posita est proprietas Exordii?

R. In eo posita est, ut Exordium sit cum reliqua oratione conjunctum, tamquam caput cum corpore. 2. Ut sit ex re quasi natum, & ex ipsis causæ visceribus ita depromptum, ut ex illius natura quodammodo videatur efflorescere. Cōtra verò vitiosum erit, si sit vulgare, ac commune, hoc est, si causis aliis, & fortasse etiam contrariis, possit accommodari: cujus modi Exordia lepide comparantur Epheippo, quod equis benè multis accommodaretur, vel gladio Delphico, qui ad hunc modum factus fuit, ut eodem, & sacras mactarent victimas, & supplicio nocentes afficerent.

2. Vitiosum erit Exordium, si sit computabile, hoc est, si leviter mutatum, ab adversario possit usurpari. Si sit procul accersitum, longiusque petitum, vel si nihil ad rem pertineat. Quæ Exordia si militer se habent ac Humano capiti cervicem pictor equinum Jungere si velit.

Quale etiam fuit Exordium inepti illius caudici, qui de lite inter duos vicinos acturus, Exordium petivit ab Adamo, vinque ad diluvii tempora tandem pervenit.

In quo posita est Exordii cura?

R. In eo posita est, ut Exordium sit plenum dignitatis, sit accuratum, & acutum, sit aptum verbis, & instructum sententiis, & quod periti solent Architecti, vestibula, aditusque ad causam faciat illustres, inquit Iulius. Prima quippe Oratoris commendatio proficiscitur ab Exordio: quod si negligentius tractatum fuerit, reliqua omnia fastidiet, & nauseabit auditor. Ut enim optime monet Fabius, pessimus sane videtur gubernator ille, qui e portu solvens, statim ad scopulos navem appellit. Caveat tamen Orator, sine, quod sæpe contingit, Exordii nimis picti, & nimis artificiosi splendore, ac concinnitate, præstigiis, ac

fraudis suspicionem auditoribus præbeat.

In quo consistit exordii verecundia?

R. In eo consistit, quod Orator dicere incipiens, præ se ferat ingenuum illum pudorem, quem in Oratore summo L. Crassus tantopere laudabat Cicero: *Fuit enim, inquit, in L. Crasso pudor quidam, qui non modò non obesset ejus orationi, sed etiam probitatis commendatione prodesset.* Et ipse etiam L. Crassus de se sic confitetur lib. 1. de Oratore: *In principiis aicendi, tota mente, atque omnibus artubus conremisco.* Sciebat enim summus ille dicendi artifex, & doctor, offendi solere auditorum animos, si Orator velut exultans, sibi quæ præsidens, ad dicendum accedat.

In quo posita est brevitæ Exordii?

R. In eo posita est, ut Exordium reliquæ orationis magnitudini sit accommodatum, & ut inani verborum circuitione, non producat longius, quam præsit. Neque enim profectò cubitali Pygmæi corpori caput giganteum, aut humili tugurio valvæ prægrandes, ingenique vestibuli affigi debent. Quod si fiat, bellissimè sane quadrabit in exordia id genus promissa facerem illud

Diogenis dictum ad (a) Myndies, qui suo oppidulo grandes, & magnificas fores affixerant: *Viri Myndi, portas claudite, ne ur̃s exeat.*

Nolim tamen, orationi nullum jungatur Exordium, ut olim in Arcopago fieri solitum accepimus, ubi dicebant Oratores: *Sine Exordio, sine affectibus, sine epilogo,* inquit Julius Pollux: & ut etiam à Xenophonte factitatum legimus, qui sic exorditur: *Darius, & Parisatis duos habuere filios.*

Nolim etiam, orationi, cæteroqui longulæ, brevissimum, ut nonnulli solent, adligatur Exordium: neque enim ingentem Basilicam decent exiguæ fores; aut giganteo corpori, Pygmæi caput; vel ingenti colosso, globulus imponitur.

§. III. De variis Exordiorū fontibus.

Varii sunt fontes, unde derivari solet Exordium iustum, ac legitimum. Nos hic præciuos indicabimus.

i. Exordium recte ducitur ab adiunctis personæ, rei, loci, ac temporis; atque hic erat fontis novus, ac familiaris Tullio, qui hinc ferme solebat exordiri. In oratione pro M. Cælio exorditur à tem-

---

(a) *Mindius oppidulum Carre, ut vocatur.*

temporis insolentia: quippe die festo, contra, quam fieri soleret, causam dicere cogeantur. Exordium Milonianæ ducitur 1. à persona adversariorum, qui armati forum obsidebant: 2. à persona Pompeii judicis: 3. ab insolita iudicii forma, Pro Rege (a) Dejotaro, ducit exordium ab angustiis loci, in quo habita fuit hæc oratio: *Moveor etiam ipsius loci insolentiâ* (inquit Tullius) *quod iamam causam, quanta nulla unquam in disceptatione versata est, (b) dico intra domesticos parietes, dico extra conventum, & eam frequentiam, in qua oratorum studia niti solent, in tuis oculis, in tuo ore, vultuque acquiesco...* Hanc enim, C. Cesar, causam si in foro dicerem, eodem audiente, & disceptante te, quantam mihi alacritatem populi Rom. concursus afferret? Quis enim civis ei regi non faveret, cujus omnem aetatem in populi Rom. bellis consumptam esse meminisset? Spectarem curiam, intuerer forum, cælum denique testarer ipsum. . . . Quæ quoniam angustiora faciunt parietes, actioque causa maxi-
me

(a) Hæc oratio privatim habita in adibus Cesaris. (b) Dejotarus Gallogræciæ in bello civili Pompeii partes secutus, victorem Casarem cum excepisset hospitibus, fuit accusatus, quod ei struxisset insidias.

mè debilitatur locò, ruium est, Caesar, qui prae multis saepe dixisti, quid nunc mihi animi sit, ad te ipsam referre, quò facilius tua aequitas tua, tam audiendi diligentia, minuat hanc perturbationem meam.

2. Ducitur Exordium à rotunda, simplicique rei expositione, sine furo, & calamistris, & sine nullo in speciem artificio. Ita Cicero pro Ligario: *Novum crimen, C. Caesar, & ante hunc diem inauditum, propinquus meus ad te Q. Tubero detulit: Q. Ligarium in Africa fuisse.*

3. Ducitur Exordium à contrario; cum prima fronte ea videntur dicere, quæ causæ nostræ sint omnino contraria, & adversariis faveant, ut scilicet eos sensim in nostram sententiam nihil minùs cogitantes pertrahamus: in quo sanè est artis, & industris plurimum. Ità Alexander apud Curtium milites suos cohortaturus, ut secum audacter pergant ad extremas Indiae partes, primò videtur probare illorum studia, qui reditum in patriam cogitabant: *Magnitudinem rerum, inquit, quas gessistis, milites, intuentibus nobis, minimè mirum est, & desiderium quietis, & satietatem gloriae occurrere, &c.* Deinde mutata sensim velificatione, in contrariam sententiam callidissime descendit.

4. Ducitur Exordium ab insigni quopiam effato, & dicto, vel ab illustri exemplo. Ita Catilina suos conjuratos ad impium bellum adhortatur apud Sallustium hoc effato: *Compertum habeo, milites, verba virtutem non addere; neque ex ignavo sirenum, neque fortem exercitum imperatoris oratione fieri.* Ita etiam Cæsar, dum in Senatu pro Catilina loquitur, apud eundem Sallustium, ab insigni effato sic exorditur: *Omnes homines (P.C.) qui de rebus dubiis consulant, ab odio, amentia, ira, atque misericordia, vacuos esse decet.*

5. Duci potest Exordium ab insigni aliqua questione. Ita Tullius suum de Inventione Rhetorica librum auspiciatur: *Sæpe, & multum necum cogitavi, bonis an malis plus, attulerit hominibus, & civitatibus copia dicendi, ac summum eloquentiæ studium.*

Eodem ex fonte suum in (a) Rufinum carmen ducit Claudianus.

Sæpe mihi duces traxi secretia montis,
Curarem super i terra, an nulus ineret
Rex, & incerto daret mortalia casu.

.....

Ab-

(a) Rufinus Arcatii tutor, ageretur imperium, & à barbaris occiditur.

Abstulit hunc nobis Aulani poena tumu-
lum, *Crura*

Aboluitque Deos, jam ad culmina re-
Injustos crevisse queror. Tollantur in
Ut lapsu graviore ruant. *Caesum,*

6. Præclare admodum trahitur Exor-
dium à suspensione, quæ mirificè præ-
parat auditorum animos, magne alicujus
rei expectatione; & illos acuit vehe-
menti cupiditate sciendi, quid demum
sit illud, quod pollicentur Orator. Ita
Cicero Verrina 1. Quod erat optandum
maximè, iudices, & quod unum ad invidiam
velvi ordinis, infamiamque iudiciorum se-
dandum maximè pertinebat; id non humana
consilio, sed propè divinius datum, atq; o-
blatum vobis summo reip. tempore videtur.
Inveteravit enim jam opinio perniciose reip.
vobisque periculosa, quæ non modo Romæ,
sed, & apud exæteras nationes omnia ser-
mone perire vit, his iudiciis, per se cunctis,
PECCANTISSIMAM omnem, quævis, si ar-
dens, nullum posse damnari

Denique Exordium ab iis causæ vi-
sceribus, hoc est ab intimis causæ prin-
cipiis trahendum est, & in illo breviter
scienda sunt argum. totum, & delecta-
um omnia semina, quæ deinceps retracta-
ta sumus explicentur. Id vero non dif-
ficulter effacies, si ex rationi Qui utilitatem
præ-

præcepto, diligenter intuearis, apud quos, pro quibus, contra quos, quò locò, quo tempore, quo rerum statu dicendum sit tibi; quid auditores iudices sentire credibile sit, quisque sit orationis tuæ scopus; quid petas, quid consequi velis. Hæc omnia ubi perspecta mature fuerint tibi, ipsa te magistra natura facile docebit, unde sit tibi capiendum orationis Exordium.

§. IV. De officio, ac munere,

Exordii.

Quednam est officium, ac munus Exordii?
 R. Triplex; ut rempe reddat auditorem benevolum, attentum, & docilem.

Unde reddet auditorem benevolum?

R. Ex quadruplici capite: 1. à persona Oratoris ipsius. 2. à persona adversariorum. 3. à Persona auditorum, vel iudicum: 4. ab illius, pro quo dicitur, persona.

Quomodo reddet auditorem benevolum à persona Oratoris ipsius?

R. Si Orator modestiam, pudorem, probitatem & ingenium quendam candorem ore potius, & re ipsa præleferat, quam verbis ostendet. Poterit tamen interdum sua merita, suum officium, suas

vir-

virtutes, sed parcé omnino, ac siné arrogantia commendare: quòd mirifice facit Tullius in oratione pro Archia, suo quondam magistro: Si quid est in me ingenii, iudices, quòd semio, quàm sit exiguum; aut si qua exercitatio dicend., in qua me non inficior mediocriter esse versatum; aut si huiusce rei ratio aliqua ab optimarum artium studiis, ac disciplina profecta, à qua ego nullum confiteor etatis meae tempus abhorruisse, earum omnium rem vel in primis hic A. Licinius fructum à me repetere propè suo jure debet. Nam quò ad longissimè potest mens mea respicere spatium prateriti temporis, & pueritia memoriam recordari ultimam, inde usquè repetens, hunc video mihi principem, & ad suscipiendam, & ad ingrediendam rationem horum studiorum extitisse. Quòd si hæc vox laus hortat., præceptisque conformata nonnullis aliquando saluti fuit; à quo id accepimus, quò ceteris opitulari, & alios servare possimus, huic profectò ipsi, quantum est situm in nobis; & opem & salutem ferre debemus.

Quomodo colligetur benevolentia ab adversariorum personis? *Dis. Jag.*

R. 1. Si dicamus, nos nimiam illorū eloquentiam, aut gratiam revereri, unde illa rediatur adpecta iudiciis: quod pulchre admodum facit Cicero
pro

pro Quintio: *Qua res in civitate duæ plurimum possunt, ea contra nos ambe faciunt in hoc tempore, summa gratia, & eloquentia, quarum alteram, C. Aquili, vereor; alteram, metuo.*

2. Si illos in odium, & invidiam adducere, vitiorum, quibus laborant, commemoratione, concinam; ut pro Dejotaro: *Crudelem (a) Castorem, nè dicam sceleratam, & impium: qui nepos avum in discrimen capitis adduxerit, adolescentiaque sua terrorem intulerit ei, cujus sinecturem tueri, & regere debebat.*

Quod si adversarius sit vir bonus, notæque probitatis, ac fidei, Tullium imitaberis, qui cum pro Muræna diceret, Catonemque virum antiquæ virtutis haberet adversarium, non quidem in ejus vita, moribusque quidquam culpavit; sed tamen, ut illi quomodocumque fidem detraheret, sectam Stoicorum, cui se Cato totum addixerat, irridere coepit, idque tam falsè, tamque facete, ut judicium risu dissolveretur, & Cato ipse dixerit.

Quid (b) ridiculum habemus Consulenti?

Quomodo cavetur benevolentia à personis, vel a nationibus, vel judicantibus?

(a) Castor Dejotari nepos ex filia.

(b) Eutarchus in vita Catonis.

R. 1. Si eis confidere videatur Orator, ut pro Roscio Amerino. 1. Si suam causam cum eorum utilitate conjungat, ut paulim in Philippicis. 3. Si eorum justitiam, fidem, auctoritatem, & dotes cæteras modestè commendet, ut in Exordio Miloniane, ubi Tullius Pompeium laudat à sapientia, justitiaque, cum ait: *Sed me recreat, & reficit Cn. Pompeji sapientia, mi, & justissimi viri consilium, qui perfectò nec justitia sua putarat esse, quem rem semperis judicium tradidisset, eundem telis militum dedere: nec sapientia, temeritatem concitata multitudinis, auctoritate publica amare.*

Imò nè ipse quidem Paulus Apostolus hoc sibi negligendum putavit, cum pro se ipso diceret apud regem Agrippam, Actorum Capite. 25. *De his omnibus, quibus accusor à Judæis, Rex (a) Agrippa, asstimo me beatum, apud te cum sim defensurus me hodie, maxime te sciente omnibus, & que apud Judæos sunt consuetudines, & quaestiones, propter quod obsecro, patienter me audias.*

Quomodo paratur benevolentia à personæ agentis, sive illius, cujus cause agitur? R.

(a) Agrippa dicitur Judæorum Rex, & hic dicitur Thionis Agrippa, qui ad Arcto pertransiit.

¶ Si illius innocentiam, virtutemque commendes: si illius calamitatem, amicorum inopiam, & solitudinem conqueraris; ut Cicero pro Roscio Amerino.

Semperne laborandum est in exordio, ut capietur auditorum benevolentia?

R. De captanda benevolentia non valde laborandum esse in causis illis, quæ per se sunt honestæ, sed tantum in illis, quæ sunt vel paradoxæ, vel humiles. Quatuor enim causarum genera distingvit Divus Augustinus in eximio suo libro de Rhetoricæ principiis: *Honestas, incredibiles, dubias, & humiles*, quæ ab illo vocantur.

In humili quidem argumento se se maxima nonnunquam exercuerunt, & ostentârunt ingenia; ut olim Polycrates, qui murium panegyricum celebravit; & Lucianus, qui muscam, laudavit. Inter juniores verò Majoragius scripsit encomium luti. Calcagninus, post Psellum pusillam prædicavit. Caliger anserem, Pomeratius ipsum *nihil* laudandum suscepit. Umbra Janus Douza præconiò celebravit: & nostra ætate vir Cl. Daniel Heinsius asinam, pediculumque laudavit.

In his vero, aliisque id genus humilibus

bus causis, itemque in illis, quæ minùs gratæ sunt auditoribus, opus est insinuatione, seu exquisitiore quadam arte, quâ Orator subdole, & latenter in auditorum animos irreat.

§. V. De paranda attentione.

Undenam conciliatur attentio?

1. Conciliatur partim promissione, partim petitione: promissione quidem, si polliceamur nos esse dicturos de rebus vel novis, vel magnis, vel utilibus, vel jucundis. ita Horatius Od. 1. l. 3.

Carmina non prius

Audita, Musarum Sacerdos

Vicinis, puerisque cano.

Sic enim in primis Cicero pro Rabirio: *Sic enim existimare debetis, Quirites, post hominum memoriam, rem nullam magis periculosam, magis ab omni vobis providendam, nec à tribuno plebis, nec à consule defensam, neque ad populum, & deinde à hoc etiam egregie præstitit Maro, qui de de apibus dicturus, ita exiit 4. Georg.*

Plotinus à rii mellis coelestia dona
Exequar, danc etiam (a) Meccenas, a-
spice partem.

Ad-

(a) Meccenas apud Augustum gratiosissimus, & Poetarum patronus munificus.

Admiranda tibi levium spectacula rerū
Magnanimosque duces; totiusque ex or-
dine gentis

(dicam.

Mores, & studia, & populos, & prælia
In tenui labor, at tenuis non gloria . . . .

Notum tamen mōtes, ut ajunt, aureos
in ipso dicendi initio semper pollicea-
tur Orator: nec sic incipiat, ut (a) Mævi-
us ille, quem ridet Hōratiū;

Fortunam Priami cantabo, & nobile
bellum.

Multoque sanē cautiū mihi videtur
facere, qui cum Homero simplicitē, &
verecunde sic exorditur.

Dic mihi, Mūsā, virum captæ post
tempora Trojæ,

Qui mores hominum multorum vidit, &
urbes.

(Lucano:

Quam si magnificentius sic incipias cum
Bella per Lethæos pluiquam civilia
campos . . . .

Aut si tunicā illud, turgidāque imiteris
Claudianī proœmiū de raptu Proserpinæ.
Inferni raptis equos, atrataque currū
Sidera lænario, colligantēq; e prostrante
Junonis thalamos: audacia promere cæcis,
Mens congesta juber.

Quod

(a) Hic est ille Mævius, quem carpit
Virg. Qui Baviū non odit, amē tua
sacmina, Mævii.

Quod si satis appareat, rem, de qua agitur, esse abjectam, & exilem, plus efficiet Orator, si rotunde statim, & ingenue profiteatur, sese in re omnino tenui laborare, quàm si grandia nequidquam polliceatur; sed causæ tenuitatem æquitatē, vel necessitatē, vel aliunde compensare conabitur; ut Cic Philippicæ, 7. *Parois de rebus, sed fortasse necessariis consulimur, P. C. de Appia via & de (a) moneta.*

2. Conciliandæ attentionis ratio est, petitur; cum scilicet auditores rogamus, ut studiosè, ac diligenter velint attendere, ut Cicero pro Sexto Roscio: *Quapropter vos oro, atque obsecro iudices, attente, bonaquē cum venia v. r. b. mea audiaris.*

Quamvis autem sub ipsam Exordium postulati solet attentio, satius tamen erit intermedium, illam in ipso orationi decursu postulare, cum scilicet auditoris animus, inihi arrectus, & alacer, languescere incipit, & acutissime illius aures incipiunt peregrinari, ut solet. Hoc egregie præstitit Tullius Pro Cluentio, cum sic ait: *vos, quæso, ut adhuc me attentè audistis, item, quæ reliqua sunt, audi-*

(a) Vel de templo Junonis Moneta rescisciendo, vel de pecunia cudenaa.

audiatis. Profecto nihil à me dicetur, quod non dignum hoc conventu, Et silentiis, dignum vestris studiis, atque auribus esse videatur.

Quomodo comparabitur docilitas?

R. Tribus maxime rebus 1. Si brevem te fore premittas, stesque pro nissis. Ut enim eleganter, & ingeniose monet Tullius, multo satius est, ut Orator debeat, quam si deficiat; & Auditor cum desiderio, quam si cum fastidio, ac faticate recedat. Atque in Oratores nimis longos, belle omnino quadrant ultimæ hæc artis Poeticæ verba.

Indoctum, doctumque fugat recitator acerbus. (legendo;

Quem vero arripuit, tenet, occiditque
Non melle, nec lacte, nisi plena cruoris
(a) Hirudo.

2. Comparabitur docilitas, si breviter, dilucide, simpliciterque proponas, qua de te dicturus sis.

3. Fiet docilis auditor, si tuam orationem in duo, vel tria ad summum capita peripicue partiaris; ut, cum ait Tullius

---

(a) Hirudo, est pisciculus, qui in exigua foveolis, qui ad suscepiendam vim sunt sanguinem, cuti solum applicari, nec avelli, nisi sanguine oppletus, potest.

Tius Philippicâ 7. *Cur pacem nolo? quæ turpis est; quia periculosa, quia esse non potest: quæ tria dum explico, peto à vobis P. C. ut eadem benignitate, quâ soletis, verba mea audiat. Sed quoniam permagni interest ad eloquentiam, quemadmodum proponat, & orationem suam partiatur Orator; & quia hic locus est in tota Rhetorica longe difficillimus, tironibus præsertim; de utroque illo capite accuratius nobis esse disputandum arbitramur.*

§. VI. De Propositione.

Quænam sunt Propositionis virtutes, ac dotes?

R. Quinque vulgò assignantur propositionis dotes, 1. est, ut simplex sit, unaque, non verò multiplex, ex illius enim unitate, omnino pendet orationis unitas; semperque meminisse debet Orator eximii illius, nunquamque satis incalcandi Horatiani præcepti.

Denique sit quodvis simplex duntaxat & unum.

Quid est porro una, simplexque propositio?

R. Una simplexque dicitur illa propositio, quæ constat una, applicique sententia, v. gr. *Pax est concilianda, & hæc sunt condonanda, &c.*

N

2. Pro-

2. Propositionis dos est, ut sit ita clara, ut non modo nullo labore intelligatur, sed etiam ut non possit non intelligi, quemadmodum ista: *Otium est fugiendum*. 3. dos est, ut omnia totius orationis argumenta, partesque omnes in illam, velut in scopum, metamque colliment. 4. dos est, ut tractari copiose, & ornari facile possit, & amplam dicendi segetem suppeditet. Recte enim monet Horatius, ne jejunum dicendi fueris argumentum, & quæ desperas tractata nitescere possent, relinquas. 5. dos est, ut propositio vel ipsa novitate percellat, vel insigni aliqua utilitate placeat. quæ duo vel maxime conciliare solent attentionem, atque benevolentiam.

Quomodo novitatem habebit propositio?

It. Si argumentum ita proponatur, ut ex trito, vulgarique fiat inuitarum, & auditorum animos statim erigat, feriatque; v. gr. trita est, vulgarique hæc propositio: *Homo multorum sibi maiorem auctor est, nihilque admodum habet attentionis*. Fiet verò nova, & admirabilis, si dicas cum Chrysostomo. *Nemo laeditur, nisi à seipso; vel, Nemo miser, nisi qui velit*. Item vulgaris est propositio: *Mali aliquando sunt utiles virtuti; itemque ista: Mors minus dura accidit miseris, quam fel-*

felicibus. Fiet autem illico utraque nova, mirificaque, si dicas, *Virtutem, plus interdum improbis debere, quàm probis, Felicitatis genus esse, infelicem mori.*

Quomodo utilitatem habeat propositio?

R. Utilitatem habere solent propositiones illæ, quæ contemplativæ non sunt, sed activæ (si duabûs illis Senecæ vocibûs nobis uti fas est.) Contemplativæ porro dicuntur illæ, quæ in sola cognitione versantur, quemadmodum ista; *Sulcorum infinitus est numerus.* Activæ contra dicuntur propositiones illæ, quarum finis est aliquid efficere; ut: *Ferenda sunt amicorum vitia.*

§. VII. De Divisione.

Cur adhiberi solet in oratione Divisio, five Partitio?

R. Tribus potissimum de causis. 1. Quia lumen affert orationi. 2. Quia juvat memoriâ Oratoris, & auditorum. 3. Quia levat audiendi fastidium: recreatur enim animus admonitione singularum partium orationis: quemadmodum viatorem reficiunt spatia certis lapidibus, & intervallis distincta; ut ait (a) Rutilius in Itinerario. N2 In-

(a) Rutilius natione Gallus, floruit sæculô quartô. Scripsit Itinerarium versu supra hanc ætatem eleganti.

Intervalla viæ fessis præstare videtur,
Qui notat inscriptus millia multa lapis.

Quanam sunt leges Divisionis?

R. Quatuor. 1. est, ut Divisio sit plena: hoc est ut partes illius, live membra omnino complectantur, & adæquent propositionem, quæ dividitur. 2. est, ut membra illa sint opposita, neque unum in altero contineatur. 3. est, ut Divisio habeat partes duas, tresve ad summam, vix plures. Si enim nimium concisa sit, & ut loquitur Cælius, nimium articulosa, oñi per orationi tenebras, parietque obsecritatem illam, contra, quæ fuit industria. 4. dos est, ut sit plana, simplex & quasi obvia; non vero ad artus, & ingenii ostentatio, eam longius accerita.

De Narratione, quæ est secunda orationis pars, fatus, & ubi est dictum est in secundo capite Elementorum Rhetoricæ.

C A P I T U L U M II.

De Confirmatione.

Quid est Confirmatio?

R. Est pars orationis, in qua firmamenta, seu roborata adæ afferuntur.

Quot sunt partes Confirmationis?

R. Duæ. 1. Est Confirmatio proprie dicta

dicta, in qua ea, quæ pro nobis sunt, firmamus, ac stabilimus. 2 est Confutatio, in qua contrarias aduersariorum rationes refellimus. Hinc liquet; Confirmationem esse præcipuam, ac potissimam Orationis partem, quæ, quasi viscera, vitamque illius contineat, totamque persuadendi spem in ea maxime parte sita esse. Unde, *πισις*, seu *fides* jure nuncupatur ab Aristotele.

§. I De Cōfirmatione propriè dicta.

Quomodo tractanda est Confirmatio propriè dicta?

R. Per Argumenta, & per Argumentationes.

Quid est Argumentum?

R. Est probabile inventum ad faciendam fidem.

Quid est argumentatio?

Est argumenti fusior, & artificiosa dilatatio.

Quid differt inter Argumenta, & Argumentationes?

R. Hoc interest, quod Argumentatio sit: modus, siue ratio, in qua argumentum tractatur. Argumentum vero sit ipsa argumentationis materia. Unde argumenta ex se jejuna sunt, & imbecilla, nisi accedat artificiosa illorum explicatio.

N₃

Unde

Unde petuntur argumenta ad confirmandum idonea?

R. Petuntur à locis tum intrinsecis, tum extrinsecis, de quibus accurate dictum est à nobis lib. 2.

Quo ordine collocanda sunt argumenta in Confirmatione?

R. Firmiora partim in principio collocanda sunt, quia tunc vel maxime attendit auditor. partim in fine, quia quæ postremo dicuntur, altius inhaerent: imbecilliora verò collocanda sunt in medio, ubi magis latebit eorum infirmitas: quemadmodum imbecilliores milites, qui fugam, audita buccina, circumspiciunt, in medium agmen cogi solent, ut qui per se parum possunt, turbâ valeant. At si causa duobus tantum argumentis nitatur, quorum alterum validius sit, alterum inermius, tunc imbecillius subjicietur quidem validiori, sed mox ad validius recurretur.

Quot sunt argumentationum species; seu quot modis tractari possunt argumenta?

R. Quatuor sunt præcipuæ species argumentationis *Syllogismus*, seu *ratiocinatio*, *Entymema*, *Inductio*, & *Exemplum*. His adde *Soritem*, & *Epicherema*.

§. II. De Syllogismo.

Quid est Syllogismus?

R. Dicitur

R. Duplex distinguitur Syllogismus, seu ratiocinatio. Alius est Philolophicus, alius Oratorius. Syllogismus Philolophicus est argumentatio constans tribus propositionibus distinctis, & explicatis, quæ sic inter se connectuntur, ut concessis duabus primis, quarum altera *major*, altera *min r*, quia minus latè patet, appellatur; necessario concedenda sit tertia, quæ *consequentia* dicitur: v. gr.

Omnis ars honesta est amplectenda:

Rhetorica est ars honesta:

Ergo Rhetorica est amplectenda.

Syllogismus Oratorius est ratiocinatio constans quinque partibus, verò inter se ordine connexis; unde etiam vocatur, *Syllogismus perfectissimus.*

Quanam sunt partes Syllogismi Oratorii?

R. Quinque numerantur: 1. est: *Propositio*. 2. *Propositionis probatio*. 3. *Assumptio*. 4. *Propositionis probatio*. 5. *Conclusio*. Habes inigne quoddam Syllogismi Oratorii exemplum in libro 1. de Inventione, ubi luculenter demonstrat Cicero, Divinam providentiâ mundum gubernari. Sed quod exiliter, & jejune dixisset Philolophus in hunc ferme modum: *Illud Divina providentiâ administratur, quod optime administratur, sed mundus optime administratur, igitur mundus di-*

viri providentiâ administratur. Id ipsum Tullius oratio more ita pertractat.

Meliùs accurantur, quæ consiliis geruntur, quàm quæ sine consilio administrantur. Et hæc est Propositio.

Domus ea, quæ ratione regitur, omnibus instructior, est rebus, & apparatusior, quàm ea, quæ temere & nullis consilio administratur. Exercitus is, cui propositus est sapiens, & callidus Imperator, omnibus paribus commotius regitur, quàm is, qui stultitiâ, & temeritate alicujus administrator. Eadem navigii ratio est. Nam navis optime cursum sorpçit ea, quæ scientissimò gubernatore utitur. Et hæc propositionis probatio.

Nihil autem omnium rerum melius, quàm mundus administratur. Et hæc est assumptio.

Nam, & signorum ortus, & obitus, definitum quendam ordinem servant, & annuæ commutationes, non modo quædam ex necessitate semper eodem modo sunt, verùm ad utilitates quoque rerum omnium accommodata, & diurna, nocturnaque vicissitudines, nulla in re unquam mutata, quidquam nocuerunt. Et hæc est assumptionis probatio.

Quæ signa sunt omnia, non medicis quodam consilio, naturam mundi administrari. Quæ est Complexio, sive Conclusio.

Sem.

*Semperne constat quinque illis partibus
Syllogismus oratorius?*

R. Nequaquam. Si enim perspicua sit vel Propositio, vel Assumptio, tunc omittitur illius Probatio: & ita fit Syllogismus quadripartitus. Quod si etiam perspicua videatur utraque, tunc probatione nihil opus erit; & ita tripartitus fiet Syllogismus.

Quid vero intererit inter Rhetorem, & Philosophum, si uterque tripartitum Syllogismum ad se eat?

R. Hoc intererit, primo quod Philosophus ea maxime quærat argumenta, quæ possint scientiam, aut certam opinionem efficere: Rhetori vero sufficiant, ut plerumque, probabilia. Alterum discrimen est, in argumenti tractandi ratione positum. Philosophus enim tres propositiones ordine collocat, quem ordinem, *formam* appellat: Rhetoris vero industria in eo posita est, ut propositiones illas invertat, amplificet verbis, ornent, figuris illuminet, artem denique totam arce ter tegat. Hinc acute admodum aiebat Zeno Philosophus, *Logicam, seu dialecticam similem esse pugno, seu manui complicata; Rhetoricam vero palmæ, seu manui explicata, atque exporrecta similem esse.*

Nunquamné Logicus, & naturalis servatur ordo in Syllogismis oratoriis?

R. Servatur aliquando, non solum ab Oratoribus, verum etiam, quod mirum sane videatur, ab ipsis Poëtis, ut in iilo Persii exemplo, Satyrâ 5.

An quisquam est (a) alius liber, nisi ducere vitam.

Cui licet, ut voluit? Licet, ut volo, vñ vere, non sim

Liberior Brutô?

Qui profectô integer est Syllogismus, & ordinem eum plane servat, qui tradi solet à Logicis: Sic enim hoc locô dialecticum prorsus in morem, argumentatus Persius.

Nemo magis liber est, quàm is, cui licet ducere vitam, ut vult:

Atque mihi licet ducere vitam, ut volo:

Ergo liber sum, et ipso etiam Brutô liberior.

§. III. De Enthymemate.

Quid est Enthymema?

R. Est pars Syllogismi, seu Syllogismus imperfectus.

Quot partes habet Enthymema?

R. Duas: quarum prima vocatur à Logicis *Antecedens*, alia *Consequens*, v. gr. *Omnes artes sunt expetenda, Ergo eloquentia*

(a) *Perfectus in Poëta Syllogismus.*

De Dispositione.

tia est expetenda. Hinc est, quod Enthymema jure optimo *curtum* vocatur à Juvenali Sat. 6. in mulieres;

Non habeat matrona, ibi quæ juncta
recumbit, (rotato

(a) Dicendi genus, aut *curtum* sermone
Torqueat Enthymema, nec Historias sci-
at omnes.

Vocatur, inquam, *curtum*, quod sit
argumentatio quasi mutila; & una pro-
positione veluti truncata; quæ si adda-
tur, fiet integer Syllogismus.

Quomodo fit Enthymema?

R. Fit, omittendo vel propositionem,
vel assumptionem, seu, ut Logici loquun-
tur, omittendo *majorem*, vel *minorem*; v.
gr. *Clodius insidias struxit Miloni, ergo*
Clodius jure fuit occisus, vel: *Quicumque*
alteri struit insidias, jure ab illo occiditur
ergo Clodius jure fuit occisus à Milone.

Unde nomen suum traxit Enthymema?

R. A' po Tu *enthymesthai*, quod est, *men-*
te concipere, cogitare, quod scilicet tertia
propositio, quæ verbis non effertur, *men-*
te retineatur.

Quomodo est optimum Enthymematis ge-
nus?

R. II.

(a) Non loquatur ex arte, & secundum
præcepta antiqua.

7 R. Illud est, quod fit a contrariis, cuiusmodi est apud Sallustium illud (a) Micipsæ ad (b) Jugurtham: *Quem alienum pridum inventes, si tui hostis fueris?* Erit etiam acutius, ac validius Enthymema, si fiat per interrogationem. Tale est illud Medæ apud Senecam.

Servare potui. Perdere num possim, rogas?

Cur Enthymemate magis gaudere vulgè dicitur Orator, quàm Syllogismo?

R. Tribus de causis. 1. Ut occultet artificium, quod scilicet agitur, causæ magis obest, quam prodest. Hinc etiam cum utitur Syllogismo, partes ejus serè transponit. 2. Ne videatur auditorum ingeniis diffidere; quasi necesse sit omnes Syllogismi partes sigillatim exprimi. 3. Quia Enthymema validius percellit adversarios, illosque punctim, ut ajunt, cælimque ferit. Unde, *jaculum, ac telum Oratoris* vocari solet. Vide, quomodo Cælius Enthymemate feriat Antonium: *Pacem vult Antonius? arma ponat: quasi si diceret: Non arma ponit Antonius, ergo non vult pacem.*

§. VII.

(a) Micipsa patruus Jugurthæ, & Massinissæ filius. (b) Jugurthæ Numidarum rex & Pompejo victus.

§. VI. De Inductione.

Quid est Inductio?

Est argumentatio, quâ ex multis singularibus enumeratis, aliquod concluditur. Ita Seneca varias sui rerum enumeratione magnifica, concludit solum in homine virtutem esse laudandam. *Navis bona dicitur, non quæ pretiosis coloribus picta est, nec cui argentum, aut aurum rostrum est; sed quæ pæciliis est, prima, velox & consentiens vento. Quod bonum dives, non cui deauratus est baltheus, nec cui vagina gemmis adinguitur; sed cui ad secandum subitis est acies. Regula non quàm formosa, sed quàm recta sit, queritur. Ergo in homine quoque nihil aliud perinet quantum auri, aut quantum multis saluæ erit, sed quàm bonus sit.*

Inductio non solum Oratoribus per familiaris est, sed etiam Poetis, & in primis Ovidio, qui illa majorem in modum delectabatur. Unum hic exemplum afferemus exemplum, quò infelix ille Poeta, dum exularet in Scythia; uxori suæ doctorem consolatur, tritium lib. 4. probando per inductionem, asperas res gloriæ segetem, & materiam esse.

Materiamque tuis tristem victutibus imple:

Ardua per præcepta gloria vadit iter.

Hectora quis nosset, felix si Troja fuisset.
Publica virtutis per mala facta via est.

Ars tua (a) Tiphys, jacet, si non sit in æ-
quore fluctus: (jacet.

Si valeant homines, (b) ars tua, Phoebe,

Sic etiam apud Virgilium, Aeneas
probat per inductionem, viventi sibi i-
ter ad inferos nequaquam interclusum
esse debere:

Si potuit manes, arcescere conjugis Or-
pheus: (noris,

Threiciâ fretus citharâ, fidibusque ca-
Si fratrem Pollux alternamorte redemit,
Itque, reditque viam toties. Quid The-
sea, magnum

Quid memorem Alciden? & mi genus
ab Jove summo;

Quid observandum est in Inductione?

R. Duo diligenter cavenda sunt. 1. Ut
quæ sumuntur, certissima sint. 2. Ut id,
cujus confirmandi causâ sit inductio, iis
quæ sumuntur, simile sit.

J. V. De Exemplo.

Quid est Exemplum?

R. Est inductio imperfecta, quâ ab
uno simili argumentamur ad aliud, Cu-
jus-

(a) Tiphys Arconautarum navis in ex-
peditum Colchicæ abierat. (b) Apono
Quidam interpretatur.

jusmodi exemplum habes in Miloniana, ubi probat Tullius, non esse condemnandum Milonem, quod Clodium occiderit, cum nec Horatius ob sororem necatam fuerit condemnatus. Sed vide, quomodo exemplum illud illustret Cicero: *Negant iniuri lucem esse fas ei, qui à se hominem esse occisum fateatur.* In qua tandem urbe hoc homines stultissimi disputant? Nempe in ea, qua primum iudicium de capite vidit M. Horatii fortissimi viri, qui nondum libera civitate, tamen populi R. comitiis liberatus est, cum sua manu sororem esse interfectam fateretur. Similiter apud Virgilium Æn. 1. Juno furor percita concludit ab exemplo, licere sibi omnino in Æneam, & Trojanos, quod Palladii licuit in Ajacem, & Argivos:

Pallasne exurere classem
Argivum, atque ipsos potuit submergere
ponto,

Unius ob noxam, & furias Ajacis Oilci

Ast ego, quæ Divum incedo regina, Jo-
visque

Et soror, & conjux, una cum gente tot
Bella gero.

§. VI.

(a) Ob violatam Cassandram in Palæadis templo ab Ajace Oilci filio. Alter erat Ajax filius Telamonis. Uterque fortis, & furax.

C. VI. De Dilemmate

Quid est Dilemma ?

R. Est argumentum constans duobus paribus contrariis, quæ utrinque adversarii capiunt. Unde etiam Sillogismus cornutus appellatur, quod nempe inius cornua sint ita disposita, ut qui unum effugerit, in alterum incurrat. Sic Belle omnino probabis Dilemmate, quævis dolorem æquò a nimò esse tolerans. *Nam omnis dolor, aut est vehemens, aut levis: si levis, facile feretur: si vehemens, cerè brevis. futurus est.* Ita Cic. Philip. 5. probat hoc Dilemmate, non esse mittendos legatos ad Antonium. *Legatos d. cernitis: Si ut deprecantur, contemnet; si ut impetent, non audiet.*

Hoc eadem argumentandi modo, recte damnatur Lucretia illa, quæ a Sexto Tarquilio vi oppressa, sibi mortem intulit.

(ul er;

(a) Si fuit ille tibi i. Lucreti, gratus admerita e. merita præmia morte capis, Si potius est, vis est allata pudori, Quis furor est, hostis erit hoc velle mori? Intra igitur laudem capies, Lucretia, namque

Vel furiosa ruis, vel scelerata cadis.

Unde

(.) Renatus Laurentius in Comm. Terentio.

Unde nomen suum traxit Dilemma?

R. Ab adverbio Græco *dis*, *bis*, & à voce (a) *Lemma*, *sumptio*, *capio*, quod nimirum utrinque capiat adversarium.

Qua ratione solvi potest Dilemma?

R. Duplici. 1. Si univcrsum Dilemma torqueas in ipsum auctorem. cuiusmodi exemplum afert Aristoteles lib. 2. Rhetoricorum: *Sacerdos quidam maximepeie dissuadebat filio, ne ad populum verba faceret; nam si injusta fuisset, inquit, habebis Deos iratos: sin vero iusta, iratos habebis homines.* Hoc dilemma sic in matrem ipsam torsit ingeniosus adolescens: *Immo inquit, expedit ad populum verba facere. Nam si iusta dixerò, Dii me amant; si injusta, homines.*

Ejusmodi fuit etiam celeberrimum illud Dilemma, unde se expedire nunquam potuerunt (b) Arcopagiti, qui licet mortalium sapientissimi vulgò haberentur, ortam tamen ex illo Dilemmate litem, prorsus in iudicatum re iquerunt. Cum enim in Protagoræ Rhetoris disciplinam, se quidam adolescens tradidisset,

let,

(a) A verbo *Lambio* capio. (b) Arcopagiti iudices athenienses, & hoc re pti, qui Arcopagiti in templo Martis iudices erant causarum capitalium.

set, grâdemque pecuniæ summam, illi ex pactione fuisset pollicitus, ea lege. ut primam omnium, quam esset habiturus, litem oblineret; jam plene, ac perfectè præceptis intimæ artis eruditus, mercedem omnino negat. Litem intentat illi magister: *Et debes, inquit, omnino mercedem, quâ res cumquè vertat: Si enim vicerò, debes, ut conderiatus: si viceris, debes ex pacto.* Immo, inquit, versipellis discipulus, quod res cumque vertant, nihil habebis. *Si enim causam vicerò, ex judicium sententia nihil debeo, si vero causâ cado, jam tibi ex partis debeo nihil.*

2. Solvitur Dilemma, si alterutram illius partem infirmare possis, vel si ostendas, aliquid medium inter duas propositiones intercedere. Sic cum servus ab hero forte percussus. illum hoc repentino Dilemmate petisset: *Si sum improbus, cur meâ te is operat? si probus, cur aut quo, sum tandem me percutis?* Hoc Dilemma, ne in servum acute retorfit herus. *Non te percutio, quia probus es; sed ut ex improbo fias aliquando probus.*

§. VII. De Crocodillo, & de argumento insolubili.

Huc referri potest Crocodillus, de quo pauca sunt hoc locò delibanda.

Quid

Quid est Crocodillus?

1^a. Est argumentationis species capriosa, & fallax, quæ incautos, quibusdam quasi vinculis irretitos, inducit in fraudem. Vocatur autem *Crocodillus*, ob hanc, quam Pœtæ finxere, causam.

Crocodillus orantē mulierculæ, ut filium, dum fortè juxta flumen ambularet, abreptum; sibi redderet, respondit redditurum utique, si ad p^{ro}positā quæstionem verum diceret. Hæc autem fuit quæstio: *Filium reddam tibi, nec ne?* Ad hæc mulier anxia, fraudemque suspicata, respondit: *Non reddis; & ob eam causam reddi debere, quod nempè verum dixisset.* Mentiris, inquit, vaser Crocodillus; si enim reddidero, verum non eris locata. *Reddere ergo non possum, quin falsa dixeris.*

Huc etiam revocantur propositiones, quas vocant *mentientes*, sive *insolubiles*, quæ se omnino destrunt; ejusmodi est hæc Cretensis ejusdani Pœtæ: *Omnes autem unum Cretenses semper mentuntur.* Ergo non mentitur certè quidam Pœta Cretenis, dum illos semper mentiri asseverat: Unde non sunt omnes semper mendaces.

§. VIII. De Sorite, & Epicheremate.

Quid est Sorites?

R. Est argumentatio, quâ ex multis propositionibus gradatim, minutatim, & velut acervatim congestis aliquid insertur. Unde *Syllagismus acervatis* vocatur à Tullio. Hoc acervatim captiosaque argumentandi genere utebatur olim Themistocles, dum per risum, jocumque distulabat filium suum, licet nondum triennem, toti tamen terrarum orbi imperare. Sic enim lepide agebat: *Meus filius imperat matri, u. a. mihi, ego Atheniensibus, Athenienses Græcæ, Græci Europæ, Europa toti orbi. Ergo filius meus imperat toti terrarum orbi.*

In hoc disputandi genere frequentes erant (a) Stoici, & illorum princeps Zeno. Sed maxime omnium illo delectatus dici ur (b) Chrysippus, ut Socrates inducione, & Ironia. Sed hoc genus argumenti sæpe solet esse captiosum & fallax. Cùm enim seculum & minutatim multa coacervantur, facile est injicere respondeuti laqueos, & periculum illi telam texere. Retexere igitur oportet.

(a) Stoici Philosophi, qui summum bonum in virtute ponebant, sic dicti à suis: id est, porticus, in qua convenire solebant.
 (b) Chrysippus Stoicus Philosophus, Zenonis auditor.

portebit, & seorsim singula considerare, sicque facilius universa frangetur.

Cedo denique etymon illius vocis Sorites?

R. Habes germanidinum etymon in hac voce Græca: *sophos, cumulus, acervus*, unde, *sortis, sorites, argumentum acervale*.

Quid est Epicheirema?

R. Est Enthyméma contractum, cujus duæ propositiones in unam conferuntur: ut, *Sine causa dominus servus accusatus*. In hac enim una propositio continentur hæ duæ. *Non debet servus temere & sine causa dominum accusare, ergo servus, si medicus regis D. jurari non debet illum temere apud Cæsarem accusare*.

De his omnibus argumentationum generibus habes splendidam, atque uberem tractationem in Acroasis Cl. Viri Jacobi Facciolati.

C A P U T II.

De Confutatione.

Quid est Confutatio?

R. Est pars orationis, in qua orationes contra nos pugnantes refellimus.

Quomodo fit confutatio?

R. fit primò negatione mera, cum
sci-

scilicet rem allatam ab adversario, falsam omnino esse dicimus; aut illam absurdam, incredibilem, repugnantem esse demonstramus. Ita Cic. pro Quinctio, rem negat aperte. *Negamus te bona Quinctii, Sexte Navi, possedisse edito prætoris.* Sic etiam pro Roscio perspicue demonstrat, parricidii crimen, cujus insinuitur Roscius, ab illius vita, moribusque prorsus alienum esse, quem locum, quia longior est, omitto.

2. Est Confutatio, cum factum non negamus, sed excusamus, & jure factum fuisse contendimus. Sic Tullius pro Rabirio, (a) Saturnini mortem, quæ illi obiciebatur, adeo non expavescit ut scelus, ut potius illius auctorem exoptet fuisse Rabirium: *Arguis, occisum esse a C. Rabirio L. Saturninum, & id C. Rabirius multorum testimonio, Q. Hortensio copiosissime defendente, antea factum esse docuit. Ego autem, si mihi esset i reus, susceperem hoc crimen, agnoscerem, confiterer. Utinam hanc mihi facinorositatem causa concederet, ut possem hoc prædicare, C. Rabirii n. annu L. Saturninum hostem populi. R. interfectum.*

3. Est

(a) Saturninus Tribunus plebis seditionis, qui cum res novas moliretur, a servo occisus fuit in ipso Capitolio.

3. Fit Confutatio, cum adversarios pari, vel etiam majori re objecta, vicissim laessimus; ut periti duces solent, qui hostium vires distrahunt, & alio avertunt. Talis est apud Virgilium disputatio pastorum, in qua sic prior incipit Damoetas:

(a) Dic, quibus in terris, (& eris mihi magnus Apollo) (ulnas?)

Tres pateat coeli spatium, non amplius Mopsus impar respondendo, nova quaestione conatur irretire Damoeta (b)

Dic quibus in terris inscripti nomina regum (te.o.)

Nascantur flores: & Phyllida solus ha-

4. Confutatio fit per indignationem: atque contemptum; cum nempe generosa quadam fiducia, quæ nobis obijciuntur, spernere, ac dedignari videmur. Hujusmodi singulare omnino, nobileque in primis habes exemplum in 37. Livii libro, ubi magnus ille Scipio Africanus, post tot res præclare gestas, invidorum, ut

---

(a) Vide Interpretes: quorum nonnulli hæc ad Cælii cujusdam sepulchrum referunt. (b) Nummi Augusti, in quorum aversa parte erant flores, cum inscriptione L. Aquillius Flocus Ill. vir. Sunt qui de flore hyacinthi interpretantur cum vulgo.

ut sit, calumniis appetitus, & in jus ad
causam dicendam vocatus, *Silentiū factū*,
Hic, inquit, die (a) *Tribunplebis*, vos-
que *Quirites*, cum *Hannibale*, & *Carthagi-*
nensibus, signis collatis in *Africa*, bene ac
feliciter pugavi. itaque cum hodie *litibus*,
& jure iis supersederi aequum sit, ego hinc
exemplo in *Capitolium*, ad *Jovem* optimum
maximum, *Jupiteremque*, & *Minervam*, &
eterosque *Dios*, qui *Capitolio*, atque *Arce*
p.æsident, salutandos ibi; inique gratias a-
gam, quod mihi, & hoc ipso die, & ex aliis
gragie reipublice gerenda munera fa-
cultatemque dedistis. *Vestram* quoque,
quibus commodum est, ite meum *Quirites*,
& *carissime Dios*, u. mei similes *Principes* ha-
beatis.

Aliquando etiam valde utile erit in
confusione iocari, tales, & facias e-
tiam in rebus seriis adhibere, quæ si nec
in animis, nec in rebus essent, nec
in atrocibus maleficiis, nec in animi di-
cilitate, nisi nunquam attente proant,
& animos auditorum et hinc et.

Postremus de reque re vera non us-
sit per compensationem, ea in re, ne-
que factum negamus, neque iure in re

con

(a) *Tribunplebis* erant *Magistratus*,
Populi defensores, & *capitales*.

contendimus; sed alio quodam præclaro factò abundè compensari ostendimus. Sic Horatius, qui sororem interfecerat, iudiciò populi R. fuit absolutus, *magis admiratione virtutis, quam jure cause*, inquit Livius.

C A P U T IV.

De Peroratione.

Quid est Peroratio?

R. Peroratio, sive Epilogus, est ultima orationis pars, in qua id, quod tota oratione expetebat Orator, majori vehementia evincece, & obtinere contendit. Ita Quintilianus.

Quot partibus constat Peroratio?

R. Duabus: Enumeratione, & Motu, seu Affectum commotione.

§. I. De Enumeratione.

Quomodo fit enumeratio in Peroratione?

R. Fit, cum ea, quæ per totam orationem varie sparsa sunt, summam colligamus, & sub uno veluti aspectu ponimus, per Anacephalæosim, seu recapitulationem, quæ est rerum fusè dictarum brevis, & artificiosa repetitio.

Cedò illustre aliquod exemplum Enume-

rationis.

rationis per anacephalaoſim?

R. Exemplo eſſe poterit Epilogus iſte in Maniliana, qui tamen partis tantum eſt, non verò totius Orationis: Quare videte, num dubitandum vobis ſit, omni ſtudio ad id bellum incumbere, in quo gloria nominis veſtri, ſalus ſociorum, veſtigalia maxima, fortuna plurimorum civium cum republica defenduntur. Et ruruſus eadem Orat. Quare, cum bellum ita neceſſarium ſit, ut negligi non poſſit; ita magnum, ut accuratimè ſit adminiſtrandum; & cum ei Imperatorem præficere poſſitis, in quo ſit eximia belli ſcientia, ſingularis virtus, clariffima auctoritas, egregia fortuna: dubitabitis. Quirites, quin hoc tantum boni, quod à Diis immortalibus oblatum, & datum eſt, in rem publicam conſervandam, atque amplificandam conferatis?

Quid obſervandum eſt in Enumeratione, ſeu Anacephalaoſi?

R. Duo maximopere ſunt obſervanda:
1. Ut curſim, & raptim repetas ea dumtaxat, in quibus cauſa potillimum conſiſtit, & quæ maxime velis auditorum animis inhærerere. Si enim omnia minutim repetas, non erit Peroratio, ſed nova quedam oratio, inquit Fabius.

2. Quæ diſperſe, diſfuſeque dicta ſunt, ita ſummatim enumerabis, ut ea
cum

cum novo aliquo pondere dicantur, figurisque illuminentur, & ornentur sententiis: ne scilicet videatur (a) *crambe repetita*, inquit Satyricus, si nimis jejuna sit nudaque repetitio. Vide, quam sententiosa sit; quam referta rebûs & verbis Anacephalæosis illa, quâ Ajax apud Ovidium suam contra Ulysssem, & pro se orationem ita concludit.

Nec Clypeus vasti (b) coelatus imagine mundi
 (nistræ
 Conveniet timidæ, natæque ad furta si-
 Debilitaturum quid te petis, improbe-
 munus? (chivî,
 Quod tibi si populi donaverit error A-
 Cur spolieris, erit, non cur metuaris ab
 hoste. (vincis,
 Et fuga, quâ solâ cunctos, timidissime,
 Tarda futura tibi est, gestamina tanta
 trahenti, (passus,
 Adde quod iste tuus tam rarò prælia
 Integer est Clypeus; nostro, qui tela fe-
 rendo, (habendus.
 Mille patet plagis, novus est successor
 Denique quid verbis opus est? Specte-
 mur agendo:

O2

Arma

(a) *Spezie di cavolo.* (b) *Orbem terrarum in Achillis Clypeo fuisse coelatum narrat Homerus.*

Arma viri fortis medios mittantur in
hostes; (relatis.
Inde jubete peti, & referentem ornate

§. II. De Affectuum Comotione.

Altera Perorationis pars, munusque alterum, est affectuum concitatio: quod quidem ita proprium est illius, ut propterea Peroratio, *Sedes affectuum* à magistris artis appelletur: quod nempe in eo potissimum loco, debeat orator omnia orationis vela pandere, omnes eloquentiæ fontes aperire, & auditorum animis quasi faces stimulosque subicere.

Quomodo concitari possunt affectus in Peroratione?

R. Concitantur per amplificationem, quæ est gravior quædam, ac vehementior affirmatio, ad permovendum valde idonea. Vide quæ supra fuse præcipimus de Amplificatione.

Quinam præcipui motus dicendi sunt in Peroratione?

R. Varii, pro variis dicendi generibus. In Panegyrico, dicendi sunt motus amoris, admirationis, æmulationis, æmulationis. In vituperatione, excutandam est odium, contemptus. In deliberationibus. spem, confidentiam, timorem, commovebis. In judiciis vero, omnia con-

currunt, amor, odium, indignatio, misericordia.

In hac potissimum parte incredibilem quandam admirationem habuit eloquentia Ciceronis, qui dum peroraret, non intendebat modò judices, & auditores; sed ardere ipse quodammodo videbatur, ac præsertim quando concitata erat erga reos commiseratio; ita, ut non raro, quemadmodum ipse de se loquitur, plangore, & lamentatione forum perorando compleverit. Quapropter si forte aliquando plures Oratores pro eodem homine dicerent, Ciceroni Peroratio relinquere solebat, ut ipse ita testatur librò de Oratore: Quid go de miserationibus loquar? Quibùs eo sum usus pluribus, quod, etiamsi plures dicebamus, perorationem tamen mihi omnes relinquebant, in qua ut viderer excellere non ingenio, sed dolore assequer.

Satis hoc indicat Peroratio Miloniana, ubi sic ait: Sed finis sit, neque enim præ lacrymis jam loqui possum, & hic se lacrymis defendi vetat. . . Et in eadem oratione: Me quidem, judices, exanimant, & interimunt hæ voces Milonis, quas audio assidue, & quibus intersum quotidie. Itemque pro Rabirio (a) Postumo. Sed jam,

O3

quoni-

(a) Postumus sine aspiratione contra etymologiam, ita Aldus, & lapides antiqui.

quoniam, ut spero, fidem, quam potui, tibi præstiti, Postume, reddam etiam lacrymas, quas debeo . . . . Jam indicat tot hominum fletus, quàm sis charus tuis, & me dolor debilitat, includitque vocem.

Eadem concitandæ commiserationis arte perfidus ille Sinon *Æneid.* 2. suam ad Priamum, & Trojanos veteratoriam orationem ita concludit:

Quod te per superos, & conscia numina veri, (bus usquam
Per, si qua est, quæ restat adhuc, mortali-
Intemerata fides, oro: miserere laborum
Tantium, miserere animi non digna-
ferentis.

Vide etiam quàm plena sit affectuum, quamque, ut ita loquar, flexa anima apud Ovidium Ulyssis peroratio, quâ Achillis arma tandem impetravit, & Ajacem, doloris, ac repulsæ impatientem, ad mortem adegit:

At vos, o! proceres, vigili date præmia vestro, (egi,
Proque tot annorum curis, quos anxius
Hunc titulum meritis pensandum red-
dite nostris, (removi,
Jam labor in fine est, (a) obstantia fata.
Al-

(a) *Palladium, hoc est Palladis simulacrum, in arce Trojana capiendo.*

Altaque posse capi (a) faciendo Perga-
ma, cepi. (Troûm,

Per spes nunc socias, castraque moenia
Perq; Deos, oro, quos hosti nuper ademi;
Per, si quid superest, quod sit sapienter
agendum.

Este mei memores; aut si mihi non datis
arma. (nervæ.

Hûic date: & ostendit signum fatale Mi-
Quanam sunt precipuæ virtutes Perorati-
onis?

R. Duæ. 1. Ut sit vehemens ad per-
movendos animos. 2. Ut sit brevis; quia,
ut observat Tullius: *Lacrymæ citò are-*
fcunt, & animorum incendia celeriter re-
stinguuntur.

Finis Liber Tertii.

O4

AR.

(a) Dum feci, ut Troja capi posset, eam
consendas sum cepisse.

ARTIS RHETORICÆ LIBER QUARTUS

DE DIVERSIS ORATIONUM GENERIBUS.

TAmetsi quæ de Inventione, Dispositione, & Elocutione fufius disputata sunt à nobis hætenus, ad quodlibet argumenti genus facile possint accommodari; tamen quo res sit expeditior, & cuilibet magis in promptu, de variis Orationum generibus particulatim tradenda nobis esse præcepta judicavimus. Neque verò satis censuimus, generatim, atque universè indicare fontes, unde manat omnis oratio, nisi etiam singula itinera, singulasque vias indicare sigillatim aggredieremur.

Omnes itaque, quæ haberi possint orationes, ad tria dicendi genera revocantur: nempe ad demonstrativum, deliberativum, & judiciale. Ad genus demonstrativum pertinent. 1. Oratio Panegyrica. 2. Oratio natalitia, seu Ge-

ue-

nethliacou; 3. Epithalamium, seu Oratio nuptialis; 4. Oratio funebris: 5. Gratiarum actio, 6. Epiniciu, & & Oratio gratulatoria. Ad genus deliberativum revocantur svasio, dissvasio, hortatio, commendatio; de duobus hisce orationum generibus enucleatè videamus: nam Judiciale minus est nostrâ ætate usitatum.

C A P U T I.

De Orationibus, quæ pertinent ad genus demonstrativum.

§. I. De oratione Panegyrica.

UNdenam nomen suum traxit Panegyricas?

R. Panegyricæ orationes propriè dicebantur illæ, quæ magno apparatu habebantur olim in panegyri (a) hoc est in publico solemni què Græcorum undique convolantium cætu, sive ad ludos faciendos, sive ad sacra, nundinasvè in aliquo emporio celebrandas. Harum parò orationum initium quo splendidius esset, sumi solebat à laude Numinis illius, quod ludis præesse credebatur, ut

Os.

Oym-

(a) Agyris, cætus, panegyris, cætus universalis.

Olympii Jovis in ludis Olympicis, Apollinis in certamine Pythico. Deinde sequebatur laus gentis, vel urbis, ubi ludi celebrabantur. Denique Principes, vel Magistratus, qui certamini præerant; pugiles, qui decertaverant, ac præsertim victores, qui præmia tulerant, plenâ manu laudabantur.

Hæc erat ratio veterum illarum orationum, quæ habebantur in panegyricis. Sed posterioribus temporibus non illæ solum vocatæ sunt Panegyricæ, quæ solemnibus in ludis dicerentur; sed illæ etiam, quæ in nobili quopiam consensu, qualis est Senatus, in Principum laudē habebantur.

§. II. De inventionibus & fontibus Panegyrici.

Quamnam series servari solet in Panegyrico?

R. Duplex; artificialis nempe, & naturalis: Servatur series artificialis, cum indiscriminatim confuso temporis ordine, omnia ad certa quædam capita ex arte revocantur: v. gr. si quis veteris, seu majoris Catonis laudes ad tria hæc referat capita, quod fuerit optimus Senator, optimus Orator, optimus Imperator. Simili ratione Tullius in Mani-

liana

liana, Pompeii laudes refert ad scientiam rei militaris, ad virtutem, ad auctoritatem, & ad felicitatem. Sic etiam Q. Curtius Alexandrum M. laudat ex hoc duplici capite, virute scilicet, & fortuna. *Fatendum est;* inquit, *cum plurimum virtuti debuerit, plus debuisse fortune, quam solus omnium mortalium in potestate habuit.* Hic porro artificialis ordo longe plus habet artis, & ingenii, quam ordo naturalis.

Quenam est series naturalis?

R. Series naturalis ea dicitur, in qua historiae, ac temporis ordo servatur. Hæc autem series dividitur in tria tempora; illud, quod vitam antecessit, illud, quod quis vixit; & si naturæ concesserit, illud, quod mortem est consecutum.

Hunc per sæpe adhibuerunt Isocrates, & Tullius. Hunc sermone usurpavit Plinius in nobili illo Trojani Panegyrico. Nam illius laudatio rem orditur ab adoptione, temporis ordinem fere servans, & ad terram, atque conolatum perducit. Unam vero series habita fuisset pulcherrima illa laudatio, ut reliquam etiam optimi Imperatoris vitam haberemus! Cum enim in tertio, ut diximus, Trojani Consulatatu incipit Plinius, nihil

prorsus in illo legas de (a) Decebalò vī-
cto, unde Dacici nomen retulit Traja-
nus, quod quarto Consulatū contigit; ni-
hil de tot aliis rebus præclare ab eo ge-
stis. Quæ verò Plinius refert, etiamsi
non magnum belli ducem ostendat Tra-
janum, quia nondum ejus ductu bellum
fuerat gestum; tamen signa sunt, ex qui-
bus magnum olim belli ducem fore li-
quido conjici poterat. Verum qua par-
te nos destituit Plinius, alii Panegyristæ,
sed aliis in Imperatoribus, exemplo esse
poterunt: ut e Latinis Mamerrinus, alii-
que, qui cum eo pariter solent excudi.
Nec plane aspernandus Ennodii (b).
Ticinensis Episcopi Panegyricus, dictus
Theodorico Gothorum regi.

E. Græcis adeundus Julianus, oratio-
nibus duabus in laudem Constantii Im-
per. Juvabunt quoque plurimum Lati-
norum Poëtarum Panegyrici; ut ille Ti-
bullii ad Messallam librò 4. item seu
Ovidii, seu Lucani ad Calpurnium Pi-
sonem. Quibus adde Panegyricos Clau-
diani, Sinodii, & aliorum.

Hinc Naturalis ordo perfacilis est,
sed

(a) Decebalus fortis, & industrius Dacorum
rex, qui diu fuit Romanorum terror. (b)
di. Pav.

sed vulgaris, ac plerumque languidus, nisi verborum sententiarumque floribus aspergatur & acutius excutitur sententia: uti factum à Plinio in suo illo eximio Panegyrico, in quem, tamquam in eximium exemplar, intueri poterimus.

§. III. De tempore, quod ortum anteceffit.

Quid laudare poterit Orator in illo primo tempore?

R. Tria, nempe genus, patriam, & auguria, si qua sorte pueri natalem horam præcefferint.

Quomodo laudari quis poterit à genere?

R. Si genus sit illustre, laudabis à splendore natalium, majorumque rebus gestis, quæ sunt quædam virtutis qualis semina, in nobilium animis insita. Dices, majorum virtutem in eum, quem laudas, cum sanguine pariter fuisse transmissam, juxta decantatum illud Horatii verbum: *Fortes creantur fortibus.* Dices, filios impressis majorum vestigiis insistere solere. Hinc illud Claudiani.

.... Nobilitas cunctis exordia pandit
Laudibus, atque omnes redeunt in semina causæ.

(Æn. 12:

Hinc Mare magnifice laudat Camertem.

Cui

Cui genus à proavis ingens, clarumque
paternæ (armis.

Nomen erat virtutis, & ipse acerrimus
Quid factū est opus, si is, qui laudatur,
obscurō genere natus sit?

12. Locum habere poterit illud Mi-
nucii Felicis in Octavio. Omnes parī
sorte nascimur, sola virtute distinguimur.
Vel illud Velleji Paterculi: Optimus
quisque, nobilissimus. Dices quoque cum
Seneca: Non facit nobilem atrium plenum
fumosis imaginibus. Nemo in nostram glo-
riam vixit; nec quod ante nos fuit, nostrum
est. Animus facit nobilem, cui ex quacun-
que conditione, supra conditionem licet sur-
gere. Usurpabis tritum illud alterius
Senecæ. Qui genus laudat suum, aliena
laudat. Nihil etiam magis pervulgatum,
quàm effatum illud Ulyssis, in certami-
ne cum Ajace: (a)

Et genus, & proavos, & quæ non feci-
mus ipsi.

Vix ea nostra voco: (venalis, Sat. 8.
Cui plane simillimum est, quod ait Ju-
Malo, pater tibi sit (b) Thersites, dum-
modo tu sis.

(a)

(2) Metam 13. (b) Thersites, omni-
um, qui ad obsequium regis nati, averant,
animo, & corpore deformissimus.

(a) *Æacidae* similis, *Vulcaniaque* arma
capessas (chilles,

Quam te *Thersitæ* similem producat A-
Majorum primus quisquis fuit ille tuo-
rum, (nolo,

Aût pascor fuit, aût illud, quod dicere

Denique ne generis humilitas quid-
quam de laudibus deferat, erunt in
promptu communia hæc exempla. 1. Au-
gustinum patre avoque argentariô natum
esse, ut nonnulli voluerint: prorsum verò
fuisse libertinum: avum autem maternū
fuisse piscatorem *Arictis*, quod illi non se-
mel exprobravit Antonius, teste Sveto-
nio. 2. *Agathoclem* *Siciliæ* regem pa-
tre figulo natum teste *Iuliano*. 3. *Ptole-*
mæum primum *Ægypti* regem, à quo
successores omnes dicti sunt, *Ptolemæi*,
è gregatio milite, nomine. *Logo* fuisse
progenitum.

4. Magnum illum *Arfacem*, primum
Parthorum regem, unde item *Arfacida*
dicti sunt, obscuris omnino natalibus
ortum fuisse.

2. *Demosthenis* patrem, gladiatorum
fabrum fuisse.

Quò alludit *Juvenalis*, cum ait *Saty-*
râ 10.

Dis

(a) *Achillis*, qui fuit. *Ea* i n pos, et qu ar sis
• *Vulcano* fabricatis *mina* *causis*, *facinoræ*

Dis ille (a) adversis genitus, fatôque
sinistrô. (pus

Quam pater ardentis massæ fuligine lip-
A carbone, & forcipibus, gladioque
parante. (misit.

Incude, & (b) luteo Vulcano ad rethora

Erit etiam in promptu magnifica il-
la Tullii vox, cum contemptim *novus*
Arpinas appellaretur. Ego, inquit, *meis*
majoribus virtute mea praluxi. Denique
poterit usurpari quoque ingeniosum il-
lud dictum Iphicratis, qui ex sutoris fi-
lio, ob summam rei militaris peritiam,
factus Atheniensium exercitus Impera-
tor, invidè cuidam generis ignobilita-
tem exprobranti falsè respondit:

Meum genus à me incipit: tuum in te desinit.

Meorum primus ego sum; tu tuorum ultimus.

Quomodo ducitur laus à Patria?

R. Si ea illustris fuerit, virisque in-
signibus nobilitata, hoc ipsum in laude
poni solet. Hunc laudationis fontem,
non ignoravit Virgilius, cum ait de Di-
done:

Multa (c) viri virtus animò, multusque
recurrat, Gentis honos. Quid

(a) *Demosthenes*, qui sibi venenò mortem
inferre coactus est, nè in hostium manus inci-
deret. (b) *A lutosà, & fuliginosa fabri*
officina. (c) *Æner*.

Punica origo illi; sed qui virtute probaret

Non ob stare locum. dum valet ingenium:

*Quomodo laudari quis poterit ab auguriis,
& signis, quæ illius ortum antecesserunt?*

R. Si quid fortè singulare contigerit, quò pueri futura claritas, & amplitudo quomodocunque portendi videatur, id solerter in laude ponendum erit. Huiusmodi est fax illa, quam Hecuba prægnans uterò gestare se somniavit. Eiusmodi est etiam vitis illa, quam in somnio vidit Astyages, quæ palmitibus Asiæ am obumbraret; unde Cyri magnitudinem præfagiri ab ariolis responsum est. Id genus est etiam illud examen apum, quod in nascentis vel vagientis Ambrosii labris confedisse dicitur. His adde, quod de mirabili S. Joannis Baptistæ ortu narrant Sacræ Paginæ. Nec omit-tenda est orbicularis illa flamma, quæ nascente Joanne Pico Mirandulano, qui postea eruditionis quoddam portentum fuit, supra caput matris parientis visa est, & mox evanuit.

§. IV. De iis, quæ in vita ipsa laudari possunt.

Quamnam in hominis vita laudem præcipuam mereantur?

R. Tria hæc in primis, virtutes, scientiæ, & artes.

Quanam virtutes sunt vel maxime celebranda?

R. Primum, ut par est, locum obtinet religio, pietasque in Deum, in Parentes, & Patriam. Ex hoc capite suam ipsius commendationem exorditur Æneas, 1. Æn. (Pénates.

Sum pius Æneas, raptos qui ex hoste Classe veho mecum.

Secundum locum sibi jure vendicant clementia, moderatio, atque justitia. Ex primo capite Cæsarem mirifice commendat Tullius pro Marcello: *Animum vincere, iracundiam cohibere, victoriam temperare, adversarium nobilitate, ingenio, virtute, præstantem, non modo extollere jacentem, sed etiam amplificare ejus præstam dignitatem; hæc qui faciat, non eum summis viris comparo, sed simillimum Deo judico.* De hac eadem clementia sic Antonius Imperator ad Faustina conjugem: *Non enim quidquam est, quod Imperatorem Romanum melius commendet gentibus, quam clementia. Hæc Cæsarem Deum fecit: Hæc consecravit Augustum.*

5. Laudabitur liberalitas, atque beneficentia, quâ nimirum unâ reges, ac principes propius ad Deum possunt accedere.

cedere. Commendabitur aurea illa Scytharum legati ad Alexandrum vox. (a) *Si Deus es, tribuere hominibus beneficia debes, non sua eripere.* Celebrari quoque poterit facilitas, ac liberalitas Imperatoris Titi, qui nihil cuiquam, quod concedi fas esset, abnuebat; *negans*, inquit Svetonius, *oportere quemquam à Principe tristem discere.* Cum verò aliquando, inter cœnandum, diem illum beneficiò vacuum abiisse meminisset, conversus ad amicos, *amici*, inquit, *diem perdiidi.* Adeo scilicet Principibus vitam, ad bene merendum de mortalibus, datam existimabat proindeque summis æque, ac infimis charus adeo fuit, ut *humani generis delicia* meritò diceretur.

Usurpari etiam poterit aurea illa Virgilii sententia, *Æneid* 5. sepositum quendam Elysiis esse locum iis omnibus, qui erga alios fuere beneficii:

Quique sui memores alios fecere merendo.

Denique celebrabitur fortitudo in arduis periculis, & in laboribus iuvendis; magnitudo animi excelsi, & invicti nihil eximescemi; constantia, fidesque in prociis; prudentia, celeritas

---

(a) Q. Curtius lib. 7.

tas in exequendis; in adversis verò æquanimittas, & robur mentis semper imperterritæ.

Quomodo laudari quis potest à scientia, & artibus?

ly. Ex duplici capite. 1. Si liberalium artium disciplinis sit instructus is, qui laudatur. 2. Si saltem literis, & artibus faveat, & patrocinetur. Ex hoc posteriori capite Imperatorem Trajanū magnificè celebrat Juvenalis Satyrâ 7.

Et Spes, & ratio studiorum in Cæsare tantum.

Solus enim tristes hac tempestate Cæsarepexit.

§. V. De corporis, & fortunæ laudibus.

Quanam res laudantur in corpore?

ly. Laudetur in corpore pulchritudo, robur, & sanitas. & his inania. Qui hoc habuerit, laudabitur, quod bene sit illi usus. Qui non habuerit, quod sapienter caruerit. Qui amittit, amittit moderate.

Cui caduca lætæ, & pleuræ que etiam noxia corporis bona laudantur in nomine?

ly. Laudantur. 1. Quia, licet in se veram laudem non habeant, quæ debetur uni virtuti: tamē virtus in eorum usu,

fu, atque moderatione vel maximè cernitur. 2. Quia formæ dignitas est optimæ mentis indicium, & simulacrum quoddam, ac flos quodammodò virtutis. Unde non inſcite dictum eſt ab Eumenio in Panegyrico Constantini M. *Naturam i-
pſam magnis mentibus domicilia magna me-
tiri, & ex vultu hominis, decoreque mem-
brorum colligi poſſe, quantus cœleſtis ſpiri-
tus intravit habitator.*

3. Quia corporis decor eſt muta quædam commendatio, & ut eleganter agebat Carceades, *Regnum abſque ſatelitio.*

Gratior, & pulchro veniens in corpore virtus,

Adjuvat. . . .

inquit Maro. Hinc eſt, quod olim populi bene multi, & in primis Æthiopes, Indique, in dandis Imperiis proceritatem, ac pulchritudinem ſpectare ſolebant, ut narrat Ariſtoteles, graviterque mulcratus fuit olim à Lacedæmoniis Archidamus rex, quod exiguam duxiſſet uxorem. Querebantur enim *non reges, ſed regulos* ex hoc conjugio procreatum iri. 4. Quia pulchritudo eſt veritatis non ſolum indicium, ſed etiam adju-
mentum. 5. Denique, cum vel in ipſis ſacris literis prædicetur: David ut *pul-
cher aspectu & facie decora:* quid ſane
mi-

mirum, si à Cornelio Nepote laudetur Alcibiades, ut *etatis suæ formosissimus*? Si ex hoc eodem capite commendetur à Plutarcho Scipio Africanus, & si de Theodosio M. dixerit Pacatus: *Virtus tua meruit Imperium: sed virtuti addixit forma suffragium. Illa præstitit, ut eporteret te Principem fieri hac, ut deceret.*

Quod si subturpiculus forte fuerit vel deformis is, qui laudatur, tunc sanè corporis vitium egregiis animi dotibus solerter compensabis.

Confuges ad illud Ovidianum.

(a) Si mihi difficilis formam natura negavit;

Ingeniò formæ damna rependo meæ,
Dices deformem sinit Socratem, cæcū
Homerum; Coclitem; seu alterò oculò
captum (temquē
Philippum Alexandri magni patrem, i-
Hannibalem. Unde Juvenalis:

(b) Cum Getula Dacem portaret bellua
luscum.

Fluxam, & caducam formæ fragilitatem, quæ propèdie a deflorescit, verbis exaggerabis, unde Socrates ingeniose agebat, illam esse *brevem tyrannidem*. Neque

---

(a) Sapho ad Phaonem. (b) Elephas à Getulia Libya parte.

que fragilem modo dices, sed etiam rem
plerumque perniciosam, præcipientem, lu-
bricam, & periculosaæ alexæ plenam do-
cebis. Unde festivè Petrarcha vocat
illam *velum oculis, pedibus laqueum, viscerum*
alis. Postremò addere poteris cum Pe-
tronio. *Raram facit mixturam cum sapi-*
entia forma; & cum Ovidio, primò fa-
storum. (pertia formæ:

Fastus inest pulchris, sequiturque su-
Cum Martiali, lasciviam esse per sepe
illius comitem.

Insignis formæ, nequitiaque puer.
Cum vanissimo illo milite apud Plautū.

Nimia est miseria pulchrum esse hominem
nimis

Sed in primis dices cū Juvenali Sat. 10.

Sed vetat optari faciem, Lucretia qualē

Ipsa habuit; cuperet Rutilæ (a) Virgi-

nia gibbum (autem

Accipere, atque suam Rutilæ dare. ciliis

Corporis egregiū, miseros, trepidosque

parentes: (formæ:

Semper habet: rara est adeo concordia

Atque pudicitia.

Quoniam sunt Fortune bona?

Et. Honores, & divitiæ.

Quæ-

(a) Virginia virgo formosissima, & in
potestatem veniret Appi. Claudi Decemviri,
& patre suis interempta.

Quomodo commendari quis poterit ab honoribus?

R. Bisariam, si nempe illos promeritus fuerit, beneque illis fuerit usus. Hinc acutè omnino suum Trajanum laudat Plinius, quòd meruerit honores, antequam fuisset illos adeptus: *Soli, inquit, contigit tibi, ut pater patriæ esses, antequam fieres.* 2. Si & meruerit simul, & spreverit, quemadmodum magnanimus ille Frontinus, quem Rufo ita comparat Plinius in Epistolis: *Uterque, inquit, ad gloriam pari cupiditate, diverso itinere contendit. Alter (Rufus) cum expetit debitos titulos, alter (Frontinus,) cum mavult videri contempsisse.*

Quomodo commendari quis potest à divitiis?

R. 1. Si possideat, non possideatur. 2. si sint honestis laboribus partæ. 3. Si iis utatur non ad perfruendas voluptates, sed vel ad usus vitæ honestos, vel ad juvandos amicos, vel ad egenorum inopiam sublevandam, ut Trajanus; de quo ita Plinius: *Nihil magis tuum credis, quàm quod per amicos habes.* Non verò, quemadmodum aut luxuriosi, perditique nepotes, aut avari.

Aut qui divitiis soli incubuere reper-

tis,

Nec

Nec partem posuere suis: quæ maxima turba est, (a)

Quod si fortunæ bonis caruerit is, quem laudas, confugies ad tritos illos, communisque locos, blandientis fortunæ munera potius esse in malis, quam in bonis numeranda; caduca semper hæc esse, non virtutis, & ingenii, sed incertæ sortis, & temporum munera. infelicitatis genus esse, semper esse felicem. Usurpabis aureum illud verbum: *Nescio, quomodo bona mentis soror est paupertas*; (b) Amplificabis Horatianum i lud: *Aurum irreperitum, & sic melius situm, cum terra celat*. Dices denique cum Iuvenali.

Si fortuna volet, fies de Rhetore Cōsul. Si volet hæc eadem, fies de Cōsule Rhetor.

§. VI. De tempore illo, quod mortem subsequitur.

Superest nunc tempus ultimum, cuius in primis habenda est ratio. Ut enim docet D. Ambrosius: *Ante mortem nulla est perfecta laudatio; neque quisquam in hac vita potest definitio præconio prædicari; cum posteriora ejus incerta sint*.

Quanam res in ultimo tempore laudari possunt?

By.

(a) *Æn.* 6. (b) *Petron.*

R. Duæ. 1. Quæ in ipsa morte; 2. Quæ sub ipsum mortis tempus contingere.

Quid in ipsa morte considerare potissimum debet Orator?

R. Duæ: genus nimirum, & causam mortis: Genus, si quis piè ac fortiter obierit, ut sapientem, ac probum decet: Causa verò laudabitur, si nempe vel pro patria pugnans occubuerit. *Dulce enim, ac decorum est pro patria mori*, inquit Horatius; vel pro tuenda religione mortem occubuerit, ut Christi Martyres sanctissimi: vel denique si honestis animi, corporisve laboribus & curis, sibi ipse mortem acceleraverit.

Quenam post mortem consideranda sunt?

R. Tria hæc spectari solent. 1. Pompa funebris, & honores habiti mortuo; ut quod Aristoteli statua fuerit erecta cum inscriptione hujusmodi: *Aristoteles Philosophorum optimus*; vel quod uni Demetrio Phalereo statuae trecentæ & sexaginta, fuerint Athenis positæ, vel quod Gorgiæ Leontino, non aurata, ut cæteris, sed aurea statua fuerit erecta. 2. Spectatur bonorum moeror, & luctus. Quod refer illa Mopsi apud Maronem Eccl. 5.

Non ulli pascuis illis egere diebus
Frigida, Daphni, boves ad flumina; nulla
neque amnem

Libavit quadrupes, nec graminis attigit
herbam, (leones
Daphni, tum Poenos etiam ingemuisse
Interitum, montesque feri, (a) silvæque
loquuntur.

Sed nihil in hoc genere comparandum cum incredibili, insolitoque omnium ordinum luctu, & acerbissima militum comploratione post Alexandri mortem; quod eloquentissime ita describit Curtius lib. 10. *Suprema hac vox regis fuit, & pauld post extinguitur. Ac prima ploratu, lamentisque, & planctibus tota regia personabat; mox velut in vasta solitudine omnia tristi silentis muta torpebant, ad cogitationes quid deinde futurum esset, dolore converso. Nobiles pueri custodia corporis ejus ajueti, nec doloris magnitudinem capere, nec se ipsas intra vestibulum regia retinere potuerunt; vagisque, ac furentibus similes totam urbem luctu, ac maxore compleverant, nullis questibus omittis, quos in tantis casibus dolor suggerit. . . . Nec poterant victi a victoribus in communi dolore discerni. Persa justissimum, ac missimum dominam, Macedones optimum, ac fortissimum regem invocantes, certamen quoddam maroris edebant.*

(a) Silva cum I. non cum P. ita veteres omnes lapides, & libri,

bant. Nec maestorum solum, sed etiam indignarum voces exaudiebantur; tam viridem & in flore ætatis (a) fortunæque, invidiâ Deorum ereptum esse rebus humanis. Vigor ejus, & vultus educentis in prælium milites, obsidentis urbes, evadentis in muros; fortes viros pro concione donantis, occurrebant oculis.

Perse, comis more suo detonsis, in lugubri veste cum conjugibus, ac liberis non ut victorem, & modò hostem, sed ut gentis suæ justissimum regem, verò desiderio lugebant. . . Ad Darii quoque (b) matrem celeriter fama perlata est. Abscissa ergo veste, quâ induta erat, lugubrem sumpsit; laceratisque crinibus, humi corpus abjecit. . . . ad ultimum dolori succumbit, obvolutoque capite, accidentes genibus suis neptem, nepotemque aversata, cibò pariter abstinuit, & luce; quinto, postquam mori statuerat, die extinguitur.

3. Denique spectantur filii superstitēs, relictī, unde levāri mortis mæron, damnumque aliquo pactō sarciri possit. Itā D. Ambrosius in funere (c) Theodosii magni, Ergo, inquit, tantus Imperator à nobis; sed non totus recessit. Reliquit enim

P3

nim

(a) Anno ætatis 33. (b) Sisygambini

(c) Obiit an: Christi 395.

*nim liberos; in quibus eum debemus agnosce-
re, & in quibus eum cernimus, & tenemus.*
Intelligit autem Honorium, & Arcadi-
um, qui patri in Imperio successere.

§. VII Animadversiones quedam
circa personarū laudationem.

*Quænam observanda sunt in personarum
laudatione?*

R. Triæ hæc. 1. Nè ad ementitas, fi-
ctitiasque laudes recurramus, quæ scili-
cet non splendorem afferunt orationi,
sed in veris etiam fidem omnino dero-
gare solent; ut olim contigit impruden-
tibus hîc Pœtis: qui versibus celebra-
re veriti non sunt hyacinthinas (a) Stra-
tonices comas, quam non deformem mo-
dò, sed calvum prorsus esse nemo non
sciebat. Hoc etiam illustrare poteris e-
xemplò Lipii, qui Alexandrum sapien-
ter effinxit hastam manu tenentem. Ap-
pellem reprehendens, quod eundem
fulminantem depinxisset, & ita spolia-
set veris, ac propriis insignibûs, ut or-
naret falsis, quæ nullam apud posteros
fidem essent habitura.

2. Cavendum est, nè, in meliorum
copia, res conficiemur viles, & tanta
levio-

(a) *Stratonice Seleuci Syria regis uxor.*

leviora. Ut enim scite agebat (a) Phavorinus, turpius est exigue frigideque laudari, quam graviter vituperari. In magnis tamen viris aliquando etiam res minutulas commendare operæ pretium est. Fecit hoc olim Damis in Apollonio suo Tyanæo: eoque nomine reprehensus; argute respondit: *De mensis Decorum*. (b) *analecta quoque colligi sedulo debere, nè de illo.um ambrosia, quidquam depereat.*

3. Denique erit hoc observandum diligenter, ut non communes, ac pervagatas, sed proprias cujusque vel saltem cum paucis communes laudes præcipue confectemur. Quapropter planè, ac perspecta perfecte tibi esse debent, quæ propria sunt illius, de quo agitur.

De personarum laudatione satis superque dictum à nobis hætenus. Unde intelligi facile potest, quomodo debeat institui vituperatio, quippe tibi omnia prorsus debent inverti.

(a) *Phavorinus insignis Philosophus, Arelate in Gallia natus tempore Hadriani, qui fuit infortissimus.* (b) *Analecta, Conarum quisquilia sub mensam cadentes.*

§. VIII. De oratione natalitia, seu
Genethliaca.

Quid est oratio Genethliaca?

R. Oratio Genethliaca, quæ etiam Genethliacum, vel Genethliacus appellatur, est oratio, quâ aliqujus dies natalis celebratur.

Quas partes, seu capita continet Genethliaca?

R. Quatuor. 1. Continet laudēs parentum, atque majorum, quæ jure quædam hæreditario pertinere videntur ad prolem. 2. Spem, quam præbet puer, vitæ aliquando cum laude peragenda. 3. Lætitiā, & gratulationē de prole feliciter parentibus nata. 4. Vota, & preces ad Deum O. M. ut infanti fauente, feliciter, prosperequē eveniant omnia, utquē in patriæ decus, & ornamentum adolescat. Hujusmodi vota pro Domitiani filio, licet nondum nato, facit Martialis l. 6.

Nascere Dardaniō promissū nomen Julo,
Vera Deūm soboles, nascere magne puer,
Cūi pater æternas, post sæcula, tradat
hâbenas,

Quippe regas orbem cum seniore senex
Undenam excitari potest spes illa, atque expectatio de futura prolis virtute, ac gloria?

R.

De diversis Orationum generibus. 34

R. Ex variis circumstantiis; 1. ex genere; 2. ex facie; 3. ex futura educatione; 4. ex signis, ex portentis, ex victoriis, prosperisque aliis eventis; si qua forté id genus pueri ortum vel antecesserint, vel comitata fuerint, aut subsequuta, qualia de Augusto narrantur, itemque de Pyrrho rege, qui maternis uberibus appensis dixit: *Lomai, volo, quæ vox transit in omen futuræ audaciæ*. Si quis parentum enixe efflagitantium precibus, ac votis concessus a Deo fuerit, habebis uberem bonæ augurandi campam, ut de Scipione memorat A. Gallius, & ut Ludovico Magno contigisse vidit ætas nostra.

Quanam est dispositio Genethliacii

R. Exordium erit lætitiæ, & gratulationis plenum, & ductum ab aliqua temporis, loci, vel personæ circumstantia. Ita Maro eximium illud (a) Salomini, seu alterius Genethliacum, exorditur ab apostrophe, quæ gemitentem quandam lætitiâ exprimit.

Sicelides Musæ, paulo majora canam.

Confirmatio continebit parentum læt-

P3

des,

(a) Salomius sic vocatus, quod natus fuerit, quô anno pater Asinius Pollio Salomonem Dalmatiam civitatem expugnavit.

des, & varias causas, quæ læta omnia de
infante sperare jubeant. Vide, quàm
magnificè locum hunc tractet Virgilius,
quantaquæ non vereatur augurari de pu-
cro, ex patris virtute notissima.

Ille Deum vitam accipiet, Divisque
videbit

Permistos heroas; & ipse videbitur illis.
Pacatumquæ reget patriis virtutibus or-
bem.

At simul heroum laudes, & facta parētis,
Jam legere, & quæ sit, poteris cognosce-
re, virtus;

Molli paulatim flavesceat càmpus arista.

Peroratio denique vota, precesquæ pro
filii, & parentum incolumitate contine-
bit. Ità Statius Sylvarum librò 4.

Magnus te manet ordo sæculorum,
Natis longior, abnepotibùsquæ,
Annos perpetuâ gerens juventâ,
Quos fertur placidos obisse Nestor,
Quos (a) Tithonia cõputat senectus.
Et quantos ego Delium poposci.

Quid est oratio Lustrica?

R. Ea est, quæ à veteribus nonnullis
hæbebatur; quando infanti nomen impo-
neba-

(a) Tithonus Laomedontis filius, Mem-
nonis Pater: p. st. longissimam vitam, ab Au-
rora conjuge versus in cicadam.

De diversis Orationum generibus. 348
nebatur. Vocabatur autem *Lustrica oratio*, quod dies ille *Lustricus*, seu *lustralis* vulgo diceretur. Verum quoniam illud orationis genus penitus apud nos videtur obsolevisse, in illo tractando operam, & oleum perdemus.

§. IV. De oratione nuptiali sive Epithalamio.

Quid est Epithalamium. seu oratio nuptialis?

R. Epithalamium, ut vox ipsa satis indicat, est oratio, quæ alicujus nuptiæ celebrantur. Sic autem appellatur à voce Græca *Thalamos*, quæ cubiculum nuptiale significat.

Quot sunt partes Epithalamii?

R. Quatuor. 1. Dicitur generatim, & universè de nuptiarum laudibus, & de bonis matrimonii, quò scilicet hominum societas primum coepit, urbes conditæ sunt, genus humanum propagatur, vitæ levantur incommoda, & mutua charitas, atque benevolentia cognationibus, & affinitatibus serpit, atque dinundatur.

2. Pars, quæ præcipuam quandam curam, diligentiamque desiderat, continet laudes utriusque conjugis. Ducuntur autem laudes illæ à Parentibus, à Pa-

trina,

tria, ab honoribus, fortunisque, à corporis, animique dotibus, & à cæteris illis capitibus, unde laudari homines solent, de quibus fusè diximus supra. Ita (a) Mariam Imperatoris Honorii novam conjugem laudibus in Cælum tollit Claudianus Epithal.

Salve fidereæ proles augusta (b) Serenæ.
Magnorum soboles regum, parituraque reges.

Quæ propior sceptris facies, quis dignior aulâ

Vultus erit? Non labra rosæ, non colla pruinae,

Non crines æquant violæ, non lumina flammæ.

Auroræ vincis digitos, humerosq; Dianæ.

Tertiô locò laudatur nuptiarum apparatus, atque celebritas, popularium; & afficiunt prædicatur lætitia, & aliqua etiam laude solent aspergi, qui ad nuptias conveniunt. 4. Denique præcipuis, & faustis ominibus clauditur oratio, & vota Deo Superisque pro felici liberorum ortu, mutuaque conjugum concordia nuncupantur. Ita Statius in Epithal. Stellæ & Violantillæ: Eja

---

(a) *Maria Stiliconis filia nupsit Imperatori Honorio.* (b) *Serena filia fratris Theodosii magni, uxor Stiliconis.*

Eja age, præclaros Latio properate nepotes,

Qui leges, qui castra legant, qui carmina ludant.

Acceleret partu decimum bona(a) Cynthia mensem;

Sed parcat Lucina, precor, tuque ipse Parenti

Parce puer; ne mollem uterum, ne stantia lædas

Pectora: cumque tuos tacito natura recessu

Formavit vultus, multum de matre decoris,

Plus de patre feras.

Pro mutua conjugum concordia sic vota nuncupat Martialis in Epith. Prudentis, & Claudia l. 4.

Diligat illa senem quondam: sed & ipsa marito.

Tunc quoque cum fuerit, non videatur anus.

§. X. De laudatione Funebri.

Quid est oratio Funebris?

R. Ea est, quæ habetur vel in ipso funere, vel in anniversario funeris die, cu-

---

(a) *Cynthia nomen Dianæ à Cynthio monte in Delo insula, ubi nata est.*

eujusmodi erant orationes illæ, quas ad Mausoli sepulchrum quædam haberi iussit Artemisia; itemque quæ Athenis habebantur in laudem eorum, qui in bello pro patria cecidissent, qualis est oratio Periclis apud Thucydidem.

Quænam est origo hujusmodi Funebrium orationum?

R. Illarum inventor apud Græcos fuit Solon, unus è septem Sapiensibus: apud Romanos verò Valerius Publicola, qui collegam suum Junium Brutum, in pugna contra Tarquinius cæsum, funebri oratione prosecutus est, tantoque id populi applausu fecit, ut exinde mos ille obtinuerit, publicè laudandi Duces eos, qui in bello cecidissent, & à Romanis mos ille ad cæteras gentes, & ad ipsos etiam Christianos manaverit. Hujusmodi porrò laudationibus mendosam factam esse historiam, auctor est Tullius, & post illum Livius, quòd nempe supra modum res in illis augeri solerent, & benè multa assentatorie magis, quam vere dicerentur, ut fere fit.

Quot parti bus constet oratio Funebris?

R. Orationem funebrem tribus omnino partibus constare debere: nimirum laude, consolatione, & parænesi, sive adhortatione: Laude mortui; consolatione

Pa-

Parentum, & affinium; Parenti vero, ſeu adhortatione ad ſuperſtites, ut in mortui vitam, atque virtutes, tamquam in exemplis intueantur.

De artificio funebris orationis.

Quodnam eſſe debet, & undenam ducendam eſt illius Exordium?

1. Magnam quandam mæroris, luctulque ſignificationẽ præſeferre omnino debet. Duci autem poterit. 1. ab exclamatione. Tale eſt Exordium brevis illius, ſed perelegantis orationis Tullianæ in morte Crani Oratoris clarissimi: *O fallacem noſtram ſpem, fragilemque fortunam, & inanes noſtras contentiones, quæ in medio ſpatio ſæpè franguntur, & corrunt, & antè in ipſo curſu obruantur, quam portum conſpicere potuerim!*

2. Duci poteſt Exordium à deſcriptione funebris apparatus, vel à mæſto audientium ſilentio, quæ res utraque lacrum quemdam horrorem audiencibus inentiat. Ità nos olim ſumus exorâ funebrem laudationem Il. Eccleſiæ Principis Camilli de Naulville Archiepiſcopi, & Proregis Lugd. *Quid triſti ſilentio, tacitâque mæſtitiâ deſexus, & rerum à me dicendarum expectatione ſuſpenſos eſſe vos videam (Audiores) argui nunc quidem dolorem veſtrum, cujus vim acceſſivam in*
veſtris

vestris animis altius ins. diſſe ſaris intelligo.
*At hic vester moror, hac expectatio tanta,
 nē mihi, vobisque fraudi sit, est omnino, quod
 verear Habent hoc nempe magni dolores, ut
 superbissimum sit illorum sensus, delicatissi-
 mumque fastidium: Habent hoc, ut refrigan-
 do facile recrudescant, neque se, nisi tantū
 admodum, ac molliter interpellari patiantur.
 Verūm oprimar antē licet officii pondere,
 quā illud deferam.*

3. Duci poterit Exordium à gravi ali-
 quo apopthegmate, de fragili, caduca-
 quē rerum humanarum sorte, quæ nobis,
 ut cum maximē, ante oculos obversatur.

4. Duci poterit ab adjunctis, quæ for-
 tē laudandi mortem circumstetere. Hinc
 Imperatoris Theodosii M. laudationem
 funebrem orditur D. Ambrosius: *Hoc no-
 lis motus terrarum graves, hoc juges pluvie
 minabantur, & ultra solitum caligo tenebra-
 sior denuntiabat, quod clementissimus Impe-
 rator Theodosius recessurus esset ē terris. I-
 psa igitur recessum ejus, elementa marebant,
 Cælum tenebris obductum, aër perpetua hor-
 rens caligine, terra quatiebatur motibꝫ,
 replebatur aquarum alluvionibus. Quia
 mundus ipse deferret eum principem, conti-
 nuū esse rapiendum, per quem dura mundi i-
 stius temperari so. erent?*

5. Denique abruptum exordium ad

movendam cōmiserationem longè aptius esse videtur, quàm teraperatum; ac lenè. Vide quomodo M. Antonius Murætus in funere (2) Caroli noni Galliarum Regis exordiatur ex abrupto: *Hoc igitur restabat unum afflictis, ac pendè profratris infelicis Galliarum, ut Carolus Rex, quò se illa recreabat, ac solabatur unò; de quo cogitans, in quem intuens, omnium, quas exceperit, acerbissimam memoriam deponeret; eùm honorum animos, ad aliquam spem quietis erigere capisset, in ipso inuasis adolescentia flere, acerba, atq. e immatura morte raperetur. O falaces hominum spes! O incerta vota! O lubrica & ancipitia humane vite curricula!*

Quid factò opus est in confirmatione?

R. Tribùs illis, quæ supra memoratæ sunt, partibùs constabit Confirmatio; laude nimirum, consolatione, atque Parænesi; laude mortui, consolatione propinquorum, ac amicorum, & Parænesi ad adstantes. Quod attinet ad mortui laudes, vide, quæ diximus de P. negyrico, à quo nimirum hoc tantum differt oratio funebris. quòd audientiam voluptatem sequatur, & capet Panegyricus; funebris verò laudatio nihil, nisi mœrori servi-

---

(2) Carolus IX. obiit annò 1574.

serviat, atque tristitiæ: unde vitandum
erit diligenter, quidquid lætitiæ, gau-
diamque possit animi ingenerare. Hoc
ar. isciū observare poteris in illo
raii Carmine, ubi (a) Quintili amici,
& affinis sui mortem lamentatur.

Ergo Quintilium perpetuu. soror
Urget? cui pudor, & justitiæ soror
Incorrupta fides, nudaque veritas,
Quando ullum invenient parem?

Mærentium dolorem utcumque con-
solabitur. 1. Vitæ ab amico lauda-
biliter actæ felix recordatio. 2. Hono-
res viventis, mortuæque habitus, & omnia,
quæ virtutem illius testantur, tam pu-
blica, tum privata monumenta. 3. Spes
minime dubia de immortalis ævo, quo
ille inter felices animas in cœlo perfru-
itur, vel aliquando fruiturus est. 4. Fi-
lii, nepotesque superstites, ad quos pa-
ternæ virtutis hæreditas transit.

Quod si forte pro patria pugnans oc-
cubuerit is, qui laudatur, tunc enim verò
poteris vagari liberius in hoc uberri-
mo dicendi campo, quem tibi aperit

Tul-

(a) *Quintilius Poeta non contemnendus, Gre-
gorius dicitur à Patria, diversus ab illo
Quintilio Varo, qui Legiones amisit in Ger-
mania.*

Tullius, cum Martiam Legionem, quæ in (a) Prælio Murinensi fortiter pugnans cecidit, magnificentissime laudat Philippica. 13. *Illi impii, quos cecidistis, etiam apud inferos penas pariter idii luent: vos vero, qui extremum spiritum in victoria effudistis, piecum estis sedem, et locum consecuti. Brevis autem vobis vita data est, at memoria bene redat et vita sempiterna, quæ si non esset longior, quàm hæc vita, quæ esset tam æuens, qui maximis laboribus, et periculis ad summam laudem, gloriamque contenderet? Et post pauca: Sed quoniam, Patres Conscripti, gloriæ munus optimis, et fortissimis civilis, monumenti honore persolvitur, consolemur eorum proximos: quibus optima hæc est quidem consolatio, parentibus, quod tanta Reip. præsidia genuerunt: liberis, quod habebunt domesticæ exempla virtutis, conjugibus, quod vris carebunt, quos laudare, quàm iugere præstabit; fratribus, quod in se, ut corporum, sic virtutum similitudinem esse confident.*

Denique adstantibus, earum, quæ celebrasti, virtutum recordatione stimulos admoveo conlabaris.

Quodnam esse debet. Peroratiois artificium?

(a) In bello contra M. Antonium, in quo Hirtius, et Pansa Consulibus cecidit.

R. Hæ sunt Perorationis partes. 1. *Æternam* apud Superos felicitatem appreciari mortuo. 2. *Sempiternam* eidem apud Posteror exoptare, ac polliceri memoriam. 3. *Summum* illius desiderium in auditorum animis excitare, his vel similibus Horatii verbis de eodem Quintilio:

Quis desiderio sit pudor, aut modus
Tam chari capitis? Præcipe lugubres
Cantus, Melpomene, &c.

6. XI. De oratione Eucharistica.

Quid est oratio Eucharistica, seu Eucharisticum?

R. Oratio Eucharistica dicitur ea, quæ ob acceptum insigne aliquod beneficium, gratias agimus alicui; cuiusmodi est luculenta illa oratio, quæ Ausonius orator, & Poëta Gallus Imperatori Gratiano discipulo quondam suo, grarias egit pro Consulatu ab illo accepto. Traxit autem tum illud *Eucharistici* nomen à voce Græca *Eucharistein* gratias agere.

Quot sunt præcepta partes Eucharistici?

R. Tres. 1. Significamus lætitiâ obertam ex accepto beneficio. 2. Accepti beneficii magnitudinem amplificamus. 3. Gratum, & memorem animum pollicemur.

Quædam

Quodnam esse debet exordium orationis Eucharistica?

R. Exordium versari debet in aperto quodam, candidoque dicendi genere, et magnam grati animi, soras quodammodo erumpere gessientis significationem continere. Duci autem poterit. 1. A beneficii magnitudine, cui, pro eo ac par est, verbis exorando, te imparem profiteri. Sic Tullius in oratione post reditum habita in Senatu: *Si, Patres conscripti, pro vestris immortalibus in me, fratremque meum, lierosque nostros meritis, parum volis cumulatè gratias egero; quaso, obtestorque, ne mea natura potius, quàm magnitudini beneficii mei, id tribuendum, putetis. Quae enim tanta potest existere ueritas ingenii, quae tanta dicendi copia, quod tam diuinum, atque incredibile genus orationis, quo quisquam possit vestra in nos uersa promerita, non dicam complecti orando, sed percensere numerando?*

2. Duci poterit Exordium ab excusatione diuturni silentii post acceptum beneficium. Hoc pacto Tullius exorditur suum illud eximium Eucharisticum ad Caesarem pro impetrato M. Marcelli reditu: *Diuturni silentii, P. C. quo eram his temporibus usus, non timore aliquo, sed parum dolore, parum verecundiâ, finem hodie*

rnus dies atque; i. emque initium, quæ vellem, quæque sentirem, nunc pristino more dicendi.

Quid factum est opus in Eucharistici confirmatione?

R. 1. Amplificanda est, & in bono lumine collocanda beneficii magnitudo. 2. Laudanda est persona, a qua profectum est beneficium.

Quomodo amplificanda est beneficii magnitudo?

R. Amplificabitur quadrifariam. 1. A persona, quæ gratificabitur si rex, si in amplissimo dignitatis gradu collocata. Hinc enim augetur beneficii magnitudo. 2. A persona cui gratificatur, si beneficium sit egenti collatum, si imbecilli, si ad plures pertineat. 3. A re, quæ gratificatur, si honesta, si opportuna, si exoptata, si difficilis. 4. A ratione, & modo; si non ægre, sed libenti animo; si non rogatu alieo, sed sponte, si non redditum sit, sed datum beneficium; si non tarde, sed cito, & opinione citius. Ut enim est in veteri Proverbio, *Bis dat, qui cito dat*: & interdum etiam beneficii loco dicitur, si cito negetur. Unde in laudatissimo Epigrammate (a) auctoris incer-

---

(a) *Apud Colomensem, & apud Bartholinum in Adversariis.*

incerti, sed veneris:

Cæsaris ad valvas sedeo, sto nocte,
dieque.

Nec datur ingressus, quô mea facta lo-
te. Deæ faciles, & vestro rumine saltem
Dicite divini Cæsaris ante pedes:

Si nequeo placidas affari Cæsaris aures,
Saltē aliquis veniat, qui mihi dicat: Abi.

Quidnam in Peroratione servandum est?

R. Accepti beneficii memoriam nun-
quam interituram, & trabali, ut ita lo-
quar, clavo figendam esse polliceberis.
Ita Aufonius ait, ubique sibi occurrere
beneficia Gratiani, *in templo, in foro, in
curia, in Palatio, ac mi.* Sic etiam Ma-
mertinus ad Imperatorem Julianum: *In
referenda gratia hoc tibi polliceor, semper-
que p. astabo, mihi, nec in suggerendis consi-
liis veritatem, nec in audiendis periculis a-
nimum, nec in laboribus perferendis indu-
striam defuturam.* Sed nullum, quod sci-
am, illustrius exemplum afferri potest,
quàm Eucharisticum Ænææ ad Dido-
nem, Æneid. 1.

O! sola infandos Trojæ miserata la-
bores,

Quæ nos reliquias Danaum, terræque
marisque,

Omniûs exhaustos jam casibûs, omni-
um egenos,

Urbe

Urbe; domo socias. Grates persolvere
dignas

Non opis est nostræ, Dido; nec quidquid
ubique est

Genis Dardaniæ, magnum quæ sparsa
per orbem.

Di tibi (si qua pios respectant numina,
siquid

Usquam iustitiæ est, & mens sibi con-
scia recti)

Premia digna ferant.

Vide etiam apud Livium lib. 23. orationem Saguntinorum gratias agentium Senatus Rom. quod eorum causâ bellum adversus Hannibalem suscepisset. Vide in Bello Jugurthino orationem Bocchi regis ad Syllam. Habes quoque lectissimam illam epistolam, quâ Tullius agit gratias Marcello ob supplicationem tibi ejus operâ decretam.

§. XII. De Epinicio, & Gratulatione.

Quid est Epiniciu?

R. Est gratulatio ob reportatam victoriam. Sic autem nuncupatur à voce Græca Nike, victoria.

Quodnam esse debet illius artificium, & dispositio?

R. Exordium, si unquam aliâs, erit splendidum, floridumque, & hilaritatis ple-

plenum, ac lætitiæ. Videtur autem abruptum magis esse debere, quam temperatum.

In confirmatione amplificabitur. 1. Belli necessitas. 2. Belli difficultas. 3. Æquitas in suscipiendo, diligentia in apparando, virtus in gerendo, celeritas in conficiendo. 4. Enumerabuntur commoda, & utilitates victoriæ, quæ timore populos, direptione urbes vastitate Provincias liberaverit. Laudabuntur fortissimi viri, qui in bello strenuè pugnantes cecidere. Ita Virgilius Euryalum Nisumque laudibûs in Coelum extollit *Æneid.* 9.

Fortunati ambo: si quid mea carmina possunt,

Nulla dies unquam memori vos eximet ævò.

Dum domus Ænæ Capitoli immobile saxum

Accoler, imperiumque pater Romanus habebit.

Sua etiam laus tribuetur præfectis, ducibusque præcipuis, qui in victoriæ partem aliquam venere, Ita Ruæus (a) hisce inscriptionibûs, Augusti sæculò dignis, consecravit nomen illorum, qui
Q bellum

(a) *P. Carolus de la Rue S. J.*

bellum Batavicum unâ cum Ludovico Magno administraverant.

LUDOVICO PRINCIPI CONDEO
Tribus ad Senefum Exercitibus Fractis.
HENRICO PRINCIPI TURRENIO
Servatis Regni finibus, pulsas ultra Rhe-
num

Germanis, eorum exercitu quater cælo.

FRANCISCO MARESC. CREQUIO,
deletis incruenta victoria Germanorum
copiis, &c.

Peroratio vota continebit pro victo-
ris incolumitate, gloria, felicitate, post-
quam Deo O. M. victoriarum largitori,
& bonorum omnium fonti, grates fue-
runt, ut par est, rite persolutæ.

Quod si non pro victoria, sed pro a-
depto insigni quopiam honoris, ac di-
gnitatis gradu, fiat alicui gratulatio; si-
gnificabis. 1. Quantam conceperis ani-
mò voluntatem ex illius nova dignitate.
2. Quanta sit etiam publica hilaritas, &
lætitia. 3. Honoris, & gradus amplitu-
dinem verbis extolles. 4. Non casu, non
prehensatione, & ambiru, non precibus,
muneribusque, sed meritis, rebusque ge-
stis fuisse comparatum hunc honorem,
quem multi ambierint, perpauci obti-
nerint.

Pertinent etiam ad demonstrativum

De diversis Orationum generibus. 359
genus Soteria, Propempticon, Apobaterion, & Epibaterion.

Quid est Soteria?

R. Soteriam vocamus orationis genus quoddam, quô restitutam alicui sanitatem gratulamur, & pro illius incolumitate, & salute grates agimus Superis.

Quid est Propempticon?

R. Est Oratio, quâ discedentem aliquem faustis omnibus, votisque prosequimur, cujusmodi luculentum habes exemplum in egregio Horatii Propemptico, ad Virgilium, Athenas proficiscentem:

Sic te Diva potens Cypri,

Sic(a) fratres Helenæ lucida sidera,
Ventorumque regat pater:

Obstrictis aliis, præter (b) Japyga,

Navis, quæ tibi creditum

Debes Virgilium, finibus Atticis

Reddas incolumem, precor,

Et serves animæ dimidium meæ.

Quid est Apobaterion?

R. Est oratio, quam habemus discentes ex patria, vel ex alio quodam loco, ubi cum singulari benevolentiae significatione sumus excepti.

Q2

Hu-

(a) Castor, & Pollux. (b) Japyx ventus
Ææus, ab Apulia, quæ olim Japygia docebatur.

Hujus generis est Æncæ discedentis oratio ad (a) Helenum, & Andromachen, Æneid. 3.

Hos ego digrediens lacrimis affabar
obortis: (Et

Vivite felices, quibus est fortuna per-
Jam sua: nos alia ex aliis in fata voca-
mur.

Vobis parta quies: nullum maris æquor
arandum. (retrô

Arva neque Ausoniæ semper cedentia
Quærenda. Effigiem Xanthi, Trojam-
quæ videtis;

Quam vestræ fecere manus: melioribus
opto

Auspiciis, & quæ fuerit minus obvia
Grajis.

Quid est Epibaterion?

R. Est oratio, quæ habetur ab illo,
qui post longam peregrinationem, do-
mum incolumis rediit. Vide Scaliger-
rum lib. 3. Poëtices.

C A P U T II.

De orationibus, quæ pertinent ad genus
deliberativum.

Quanam est materia generis deliberativi?

R.

(a) *Helenus Priami filius, vaticinio clarus,
ex captivo factus Epiri Rex ab ipso Pyrrho.*

De diversis Orationum generibus. 361

R. Illius materia sunt res omnes in manu, & arbitrio nostro positæ: Ut enim ait (a) Tullius, *Tollitur omnis deliberatio, si intelligatur quidquam fieri non posse, aut imponatur necessitas. Neque enim quisquam deliberat, qua ratione perpetuo victurus sit, quoniam intelligit sibi moriendi necessitatem incumbere: neque quisquam deliberat, quomodo volare possit, scit enim sibi alas non adesse.*

Quisnam est finis generis deliberativi?

R. Honestas, & utilitas.

Quanam orationes spectant ad genus deliberativum?

R. Pertinent ad genus deliberativum suasio, dissuasio, hortatio, dehortatio, conciliatio, concitatio, commendatio, petitio, & consolatio.

§. I. De Suatione, & Dissuatione.

Quæ est Suasio?

R. Est oratio deliberativa, quæ ostenditur, quid faciendum sit. Dissuasionem verò contrarium suadetur.

Undenam ducuntur argumenta Suationi, vel Dissuationi propria?

R. Ducuntur ab honesto, ab utili, à necessario, à facili, à jucundo, cum ali-

Q3

quid

(a) *In Partitionibus.*

quid suadendum est; & è contrariis capitibus, cùm est aliquid dissuadendum.

Quid est Honestum?

R. Honestum id intelligimus, inquit Cicero, quod tale est, ut detracta omni utilitate, per se ipsum laudabile sit, & expetendum; v. gr. si quempiam hortemur, ut M. Attilii Reguli exemplò, malit ad mortem vel ad vincula reverti, quàm datam hostibus fidem fallere. Ità Tullius in Maniliana, probat suscipiendum esse bellum Mithridaticum, ut deleatur ignominia, quam Populo R. Mithridates inussit, cùm unâ horâ tot civium Romanorum millia jussit occidi. Ex hoc eodem loco Cato apud Lucanum lib. 9. animos militum accendit sola gloriæ commendatione, ad aggrediendum iter periculosum, ac difficile.

O! quibus una salus placuit mea castra secutis

Indomita cervice mori, componite mentes,

Ad magnum virtutis opus, summosque labores:

Quam orationem claudit pulchrâ illâ sententiâ:

... Serpens, sitis, ardor, arena,
Dulcia virtuti gaudet patientia duris:
Lætius est, quoties magnò sibi constat
honestum.

Quid

Quid vocas Utile?

R. Utile est, quod propter commodum expetitur; siue adjunctam habeat honestatem, ut gloria, honor, dignitas; siue non habeat, ut divitiæ, valetudo, tranquillitas, malorum depulsio, &c. Ex his locis Catilina conjuratos hortatur, apud Sallustium, ad nefarium facinus, quod ille maximum, atque pulcherrimum vocat: *Nobis, inquit, est domi inopia, foris as alienum; mala res, spes multò asperior: Denique quid reliqui habemus, præter miseram animam? Quin igitur expergiscimini? en illa, quam saepe optastis, libertas; præterea divitiæ, decus, gloria, in oculis sita sunt. Fortuna ea omnia victoribus præmia posuit.*

Curio (a) similiter, apud Lucanum lib. 1. specie utilitatis, Julium Cæsarem ad bellum civile, sic hortatur:

*Bellantē geminis tenuit te Gallia lustris,
Pars quota terrarum! Facili si prælia
pauca*

Gesseris eventu, tibi Roma subegerit orbem.

Quid vocas necessarium?

R. Necessarium dicitur id omne, sine

Q4

quo

(a) Curio homo lingue venalis, ut se ære alieno liberaret, Cæsarem ad civile bellum impulit.

quo salus, aut dignitas stare non potest. Seu mavis cum Scaligero: necessarium dicitur, quod ita utile est, ut sine eo res **NEC ESSE** possit, unde, & nomen derivatum est. Hujusce porro loci, magna vis est. Multi enim sunt animis adeo segnibus, ut tum quoque, cum aliquid honestum & utile esse nōrunt, tamen, si res sit cum magno labore conjuncta, facile terreantur: Apud tales, ratio necessitatis est compendiosa via ad persuadendum. Ejusmodi est Cicero-
nis argumentum in 4. Philipp. *Agitur enim, non qua conditione victuri, sed victuri-
ne finis, an cum supplicio, ignominiaque perituri?* Ab hoc potissimum loco, item-
que ab honesto Æneam Hector ad fugi-
endum hortatur; Æneid. 2.

Heu! fuge nate Dea, teque his, ait, e-
ripe flammis.

Hostis habet muros, ruit alto à culmine
Troja.

Sat Patriæ, Priamoque datum; si Perga-
ma dextrâ

Defendi possent, etiam hæc defensa fu-
issent.

Quid vocas facile?

12. Facile illud est, quod sine magno
labore, sumptu, aut molestia, brevi
tempore fieri potest: quæ tunc omnia
ma-

De diversis Orationum generibus. 3

maximo sunt ad persuadendum momento. Frustra enim si vadetur illud, quod vix, aut ægre admodum fieri posse creditur. Ac propterea, si quis hac de re sculpulus hæreat auditoribus, is ante omnia ex illorum animis omnino erit eximendus. Ita Venerem in suam sententiam conatur allicere astuta Juno, *Æneid.* 4.

Mecum erit iste labor: nunc qua ratione, quod instat,

(a) Conferri possit, paucis, adverte, docebo.

Quid vocis Jucundum?

R. Jucundum dicitur, quod honestam habet voluptatem vel animi, vel corporis; sic nuncupatum, inquit Tullius, *2* *juvando*, quod nempe juvet vel utrumque, vel alterutrum. Hinc ducitur illud argumentum Tullii. *Hoc, velim, tibi persuadeas, si rationibus meis à te provisum esse intellexero, magnam te ex eo & perpetuam voluptatem esse capturum.*

Quanam in suadendo, vel dissuadendo præcipue spectanda sunt?

R. *Tria.* 1. Quid sit, de quo deliberetur. 2. Qui sint, qui deliberent. 3.

Q5

Quis

(a) Conferri, pro confici, vox parum
usitata.

Quis sit, qui svadeat, vel dissvadeat.

Quid spectandum est in re, de qua deliberatur?

R. Quinque illa, de quibus egimus enucleate: An sit honesta, an utilis, an necessaria, an facilis, an jucunda.

Quid spectandum est iis, qui deliberant?

R. Caput artis est, nosse penitus animos eorum, qui deliberant, eorumque voluntates, ac naturas festinè odorari, ut possis ambitiosis splendida, avaris utilia, voluptuosis jucunda proponere, & suò, quod ajunt, hamò quemque piscari.

Prudentia ergo Oratoris erit, videre, an agat cum regibus, aut viris principibus, apud quos, ut ajebat Parisatis illa, verbis bysiniis opus est; an cum nobilibus, quos honesta, ac laudabilia tangunt; an cum plebe, bellua multorum capitum, apud quam negotium tractare, longè difficillimum est. Neque verò satis est, dignitatem spectare: sed habeenda est etiam ingenii, morum, & ætatis ratio, ut rem facilius possis ad exitus optatos perducere. Jure igitur merito de variis variarum ætatum, conditionum, & gentium moribus hic agi solet ab artis Magistris, & in primis ab Aristotele.

§. II De variis variarum ætatum moribus.

Quænam sunt juvenum, virorum, ac senum mores?

R. Ætatis cujusque mores, graphicè admodum ita pingit Horatius in Arte Poëtica:

Imberbis Juvenis tandem, custode remoto,

Gaudet equis, canibûsque, & aprici gramine campi.

Cereꝝ in vitium flecti, monitoribꝫ asper
Utiliû tardus provisor, prodigus æris;
Sublimis, enpidusque, & amata relinquere pernix.

Conversis studiis, ætas, animusque virilis

Quærit opes, & amicitias, inservit ho-
Commisisse cavet, quod mox mutare labore-
ret.

Multa senem circum veniunt incommo-
da; vel quod

Quærit, & inventis miser abstinet, ac
timet uti;

Vel quod res omnes timide, gelideque
ministrat;

Dilator (a) spe longus, iners, avidusque
Diffi-

(a) Tardus ad bene sperandum, ob is-
midiam.

Difficilis, quocumque, laudator temporis asti
Se puerō censor, castigatōque minorem.

Juvenes igitur flagrant cupiditatibus;
facile, & vehementer excandescunt; tri-
de adolescentia, quidam quasi rationis
æstus appellatur; honestum utili præfe-
runt, aperti sunt, candidi, & misericor-
des, suā enim innocentia cæteros meti-
antur. Prodigii sunt, & in sumptus ef-
fusi: nondum enim egestatem sunt ex-
perti: ad risum, & dicacitatem sunt pro-
pensi.

At dispar omnino est senum ratio. Fa-
cile succensent illi quidem, sed non æ-
que parent iræ; quia, ut scite Horatius:
*Lenit albescens animos capillus, litium, &
rixa cupidos protervæ.* Parum sperant,
quia diu vixerunt; pauca moliantur,
præteritis gaudent, facetos, ac ridiculos
odere, solliciti sunt officiorum exactores,
ad rem attentī, lentī, difficīles, suspici-
osī: sæpe enim aut se, aut alios delusos
meminerunt. Præterea queruli sunt,
morosique, ut ait Tullius: *in fragili cor-
pore, odiosa est omnis offensio.*

Denique verbosi sunt, & loquaces;
quia dicere amant. Unde non in scite
Cornelius Gallius, seu potius Maximia-
nus:

Deficit auditor, non deficit ipse lo-
quendo. O sola

O sola fortes garrulitate senes!

Sed facile hoc illorum ætati condonandum, ob egregias virtutes, quibus hoc vitium abunde compensant.

Virilis ætas senectutem inter, & adolescentiam interjecta, ac in quodam quasi confinio posita, uniusque virtutum, vitiorumque particeps est, & utriusque indolem, velut ex vicinia, trahit. Juventus fortis est, sed intemperans; senectus est temperans, sed timida; virilis ætas fortis est; sobriaque. Juventus nimis credula est; senectus nimis suspiciosa; virilis ætas, pro rerum natura, vel confidit, vel diffidit. Juventus querit honestum, potius quam utile; senectus utile magis, quam honestum; virilis ætas, & honestum simul, & utile.

Puerilis denique ætas effervesceat facile; mutatur in horas; magnam habet indolem ad virtutem; gloriæ, honorique mirum in modum velificatur. Audi Tullium lib. 5. de Finibus. *Quanta sunt puerorum decertantium studia? ut illi efferrantur lætitiæ, cum vicerint! ut se accusari nolint! quæ cupiunt laudari! quos illi labores non perferunt, ut equalium principes sint!*

§. III. De moribus Nobilium, Di-

vitum, & Plebeiorum.

Quam sunt Nobilium mores?

R. Nobiles sunt honoris, ac gloriæ vel maxime studiosi, & si Apuleiana voce uti fas est, sunt in primis *honoripeta*. Solent autem non solum ignobiles aspernari, sed etiam homines novos, qui ex sua gente sunt honores consecuti.

Ita Metellus contemnebat C. Marium
illique

Consulatum invidebat. Unde sic de eo
Sallustius:

Inerat contemptor animus, Et superbia, commune nobilitatis malum

Quam sunt Divitum Mores?

R. Divites, si præsertim divitias sunt auperime consecuti, contumeliosi, ferme sunt, ac superbi. Nempe facile sibi persuadent præstare se cæteris, quia divitias possident, quibus, venalia sunt omnia. Præterea solent mollitia, luxuque dissuere, ut notat Juvenalis Sat. 6.

Prima peregrinos obscoena pecunia
mores

Intulit, & turpi fregerunt sæcula luxu
Divitiæ molles.

Hanc, quam memoravimus, novorum divitum arrogantiam, scite tangit Cicero, cum de T. Roscio ait: *Qui in sua ro
fuisse*

De diversis Orationum generibus. 371
fuisse egentissimus, erat, ut fit, insolens in
aliena, & Maro, cum ait de Nuniano.

Vociferans, tumidosque novô præ-
cordia regnô.

Qui sunt denique Plebeiorem mores ?

R. Germanos plebis mores suis colo-
ribus scite pingunt, Sallustius, Horati-
us, Tacitus, & Seneca, dum ajunt: ple-
bem esse beluam multorum capitum, pluma,
& vento mobiliorem esse . . . . opinione duci
magis, quam veritate . . . . ire, quò itur,
non quo eundem est . . . . privatis commodis
servire potius, quam publica vel honestati,
vel cupiditati . . . . cupidam esse rerum no-
varum. . . . Denique pessimi argumentum tur-
bam esse.

De variis Reipublicæ formis.

Neque verò in deliberatione satis est
ætatis, conditionis cujusque indolem, ac
studia diligenter spectare. Spectandi
præterea sunt Reipublicæ mores, qui
scilicet, pro varia (a) politiæ forma,
solent maximopere variare. Aliter igi-
tur agendum apud Gallos, Hispanosque,
& Lusitanos, quibus Rex unus, summo
cum imperio præest: aliter apud Helve-
tios, Batavosque, ac Venetos, apud quos
vel plebs, vel Optimates dominantur.

Quid

(a) Reipublicæ.

Quid est Monarchia?

R. Est unius dominatus, communem utilitatem spectans.

Quid est Aristocrasia?

R. Est optimatum imperium, cuiusmodi est apud Venetos. Quod si optimates illi, pauci sint, & propriæ non verò publicæ terviant utilitati, vocabitur. *Oligarchia.*

Quid est Democratia?

R. Est imperium populi, cuiusmodi formæ, est apud Helverios. Quod si plebs infirma dominetur, vocabitur (a) *Ochlocratia.* Addi potest *Anarchia*, quæ solet ex turbulentissimis temporibus exurgere, cum sine rege, cæterisque magistratibus, fluctuat labefactatum imperium.

De variis variarum gentium moribus.

Varios præterea gentium mores, ingeniumque accuratè cognosces, & illorum germanam indolem perspicillimā habebis, ut possis ad illam, sermonem accommodare, ut monet Horatius.

Intererit multum (b) Davusne loquatur, an heros,
Colchus, an Assyrius, Thebis nutritus,
an Argis. *Qua?*

(a) Turba, & dominor. (b) Davas
personæ comica, & nomen servi.

Quenam igitur est variarum Europa Gentium indoies?

R. Galli sunt humani, hospitales, candidi, urbani, lauti, audaces, bellicosi, mobiles, præcipites, longæ ipei impatientes, faciles ad obliviscendas injurias, æquæ ac benefacta: acerbis iniuriis, injurioso sine, & ut ait Florus, de veteribus Gallis, primo impetu, plusquam viri, secundo non item; magni peregrinatores: unde jure dictum est: *Nullum bellum sine milite Gallo.*

Germani sunt simplices, aperti, fortes, animarum prodigi, veri, amici, verique hostes, inquit Scaliger, Belgæ, Batavique medium ferme tenent Gallos inter, atque Germanos. Hispani sunt constantes, sedati, lenti in consiliis, laboris ac disciplinæ tolerantes: vile ministerium, etiamsi spes magna affulgeat, averfantes. Itali sunt cunctatores, ingeniosi, sapientes, mentis excellæ, ac reconditæ, & ad regendum omnino nati, ut ait Virgilius.

Tu regere imperiô populos, Romane memento.

Hæ tibi erunt artes,

Poloni sunt feroces, bellicosi, & quos arte magis, quam vi potius tenerage; Moscovius contra fraudulentus &c. Longum enot

esset cætera persequi. Plura qui volet, adeat, quæ ingeniosè, & eleganter de præcipuis gentibus differuit Joannes Barclaius in icone mimorum cap. 3. & sex proxime sequentibus. Adeat item (a) Calvidii Læti Callipediam, ubi versibus elegantissimis, diversarum Europæ gentium, mores, & ingenium diligenter exprestit.

Quid denique spectandum est in illo, qui suadet, vel dissuadet ?

R. Tria maximè in illo spectanda sunt, prudentia, probitas, & benevolentia. Prudentia quidem, quia iis fidem habere solemus, inquit Tullius librò de Officiis, quos plus intelligere, ac videre, quàm nos, arbitramur. 2. Probitas, quia quò quis versutior, & callidior, hòc invisor, & suspectior detracta opinione probitatis, ait idem Tullius: & si quem, licet peritum, ac prudentem ceteroqui, fallacem tamen, & sui potiùs amantem credamus, quàm nostri, ejus consilium penitus averſabimur.

3. Spectatur in ſvadente benevolentia, quia ut vel maximè prudens, & probus quis credatur, tamen si odisse nos, vel alteri parti melius velle existimetur,

---

(a) *Verum nomen. Claudius Quilletus Medicus Gallus, vixit sæculò proximè elapso.*

tur, nequaquam nobis bene consulere velle judicabitur. Tria hæc complexus videtur Cicero, cum lib. 2. ad Atticum ait: *Nunc mihi, & consiliis opus est tuis, & amore, & fide. Quare advola, expedita erunt omnia, si te habebo.* Nam consilium ad prudentiam pertinet, fides ad virtutem, amor ad benevolentiam.

§. IV. De Hortatione, & Dehortatione.

Quid differt Hortatio à Svasione?
R. Hic differt, quod svadeamus ratione, & consiliò; hortemur verò motu, atque impulsu. Unde svasio, propriè pertinet ad intellectum: Adhortatio vero pertinet ad affectum. Svasio docet, eoque plus habet argumentorum; Adhortatio verò inflammat, ac propterea plus habet caloris. Svasio facit, ut scias, quid factò sit opus; Hortatio facit, ut velis, & ausis; illiusque partes sunt, facies, ac stimulos veluti subjicere auditorum animis; illosque ad rem bene gerendam inflammare. Denique Svasio pertinet ad confirmationem; Exhortatio verò conclusioni reservatur.

Quinam affectus sunt in hortatione concitandi?

R.

R. Excitabis. 1. Spem, & fiduciam.
 2. Amorem, & desiderium rei, quæ sva-
 detur. 3. Æmulationem alienæ gloriæ,
 quæ est potentissimum ad feriendos ani-
 mos telum. 4. Laudabis virtutem illo-
 rum, quos hortatis, illosque hortatu ne-
 quaquam indigere cices: Ut enim ob-
 servat Tullius, in excitando, & in acu-
 endo, plurimum valet, si laudes eum,
 quem cohortaris. Itâ locios recordatio-
 ne virtutis inflammat Mnestheus apud
 Virg. Æn. 5.

At media socios incedem nave per ipsos
 Hortatur Mnestheus. Nunc nunc insur-
 gite remis

Hæstoræi socii, Trojæ quos sorte supre-
 ma

(res,
 Delegi comites; nunc illas promite vi-
 Nunc animos, quibus in Gætulis fyrti-
 bus usi,

Jonioque mari, (a) Maleæque sequaci-
 bus undis.

Non jam prima peto Mnestheus neque
 vincere certo,

(Quaquam oh!) sed superent, quibus
 hoc, Neptune, dedisti. (cives,

Extremos pudeat rediisse. Hoc vincite
 Et prohibete nefas. . . . . Flu-

(a) Maleæ promontorium in mare procur-
 rens, quod periculosam reddit navigationem.

Illustre adhortationis exemplum habes apud Curtium, lib. 7. ubi Alexander trecentos juvenes adhortatur, ut invadant præruptam illam, & undique abscissam Sogdianorum petram, quæ triginta stadiorum altitudinem eminebat, & quam Arimazes, cum triginta armatorum milibus obtinebat.

Alexandri hortatio ad trecentos milites.

Vobiscum, o juvenes & mei aequales, urbium invictarum ante munimenta superavi, montium juga perenni nive obruta emensus sum: angustias Cilicia intravi; India sine latitudine, vim frigoris sum perpejus, & mei documenta vobis dedi, & vestri habeo. Petra, quam videtis, unum aditum habet, quem barbari obsident, cætera negligunt, nulla vigilia sunt, nisi quæ castra nostra spectant. Invenietis viam, si solerter rimati fueritis aditus ferentes ad cacumen. NIHIL tam altè natura constituit, quod virtus non possit eniti. Experiendo, quæ cate i desperaverunt, Asiam habemus in potestate. Evadite in cacumen, quod cum ceperitis, candidis velis, signum mihi dabitis. Ego copiis admotis, hostem in nos à vobis convertam. Premium erit ei, qui primus occupaverit verticem, (a) talenta decem uno minus ac-

(a) Talentum Atticum respondet Reatibus seu julis Romanis 6000,

cipiet, qui proximus ei venerit, eademque ad decem homines servabitur proportio. Certum autem habeo, vos, non tam liberalitatem insueri meam, quam voluntatem.

Dehortationis verò luculentissimum exemplum habes, apud Livium. lib. 23. in oratione Calavii civis Campani, quā filium suum Perollam, ab Hannibalis crēde hortatur.

Dehortatio.

Per, ego te, fili, quacunque iura liberos jungunt parentibus, precor, quæsoquē, nè ante oculos patris facere, & pati omnia infanda velis. Pauca hora sunt, intra quas jurantes per quidquid Deorum est, dexteras dextra jungentes fidem obstrinximus, ut sacratis de Mensis (a) essemus. Digressi à colloquio, extemplo in eum armamur. Surgis ab hospitali mensa, ad quam tertius Campanorum adhibitus ab Hannibale es; eam ipsam mensam cruentare vis hospitis sanguine? Hannibalem modo pater filio meo potui placare; filium Hannibali non possum? Unus aggressus es Hannibalem? Quid illa turba tot (b) libertorum, servorumque? Quid in unum intenti omnium oculi? quid tot dextrae? torpescuntne in amentia illa? Vultum ipsius
Han-

(a) Ita genuina lectio, pro ederemus. (b) Melius quàm liberorum, ut vulgo legitur.

Hannibalis, quem armati exercitus tremunt, quem horret populus R., tu sustinebis? Et si auxilia desint, me ipsum ferire, corpus meum opponentem pro corpore Hannibalis, sustinebis? Atqui per meum pectus petendus ille tibi, transfigendusque est. Deterreri hic sine te potius, quam illic vinci. Valeant preces apud te mea, sicut pro te hodie valuerunt.

§. V. De Concitatione & Conciliatione

Quid est Concitatio?

R. Est virulentum quoddam orationis genus, quò multitudinis, præsertim animi, veluti quodam seditionis flabellò concitantur. Exemplum unum afferam ex Tacito, lib. 1. Annalium, ubi ait fuisse in castris Parcennium quemdam gregarium militem, hominem turbulentum, & procacem, qui commilitonum seditionem conflare conatus est hæc artificiosissima concione. *Cur paucis centurionibus, paucioribus Tribunis, in modum servorum obedirent; quando ausuros exposcere remedia, nisi novum, & nutantem adhuc principem precibus, vel armis adirent? Satis per tot annos ignavia peractum, quod tricena, aut quadragena stipendia senes, & plerique truncare ex vulneribus corpore tollerent. Nè dimissis quidem finem esse militia,*

sed apud vexillum relictos, alio vocabulo eosdem labores perferre; & paulò post: Denique in diem afflatus animam, & corpus æstimari. Hinc vestem, arma, tentoria, hinc sacritiam centurionum, & vacationes munerum redimi: ac Hercule verba, & vulnera duram hyemem, exercitas æstates, bellum atrox, aut sterilem pacem sempiternam.

Concitatiōi opponitur conciliatio, quā vel nobis amorem alicujus, vel dissidentes partes in concordiam, gratiamque reducere conamur. Sic olim Germanicus Cæsar tumultuantes legiones prudenti oratione sedavit; & Julius Cæsar exercitum compefcuit: Quirites appellando, pro militibus, quā una voce obortam seditionem repente compreffit.

§. VI. De Commendatione.

Quot sunt præcipua Commendationis capita?

R. Tria. I. Causas Commendationis exponemus, idque modeste, & verecunde; ut quod bene quis de nobis, aut de nostris meritis sit: quod simus cum illo vel sanguine, vel affinitate, vel amicitia conjuncti: quod perspicuissima nobis sit illius humanitas, fides, eruditio, virtus, &c. Addere poterimus, scire nos Horatianum illud Epist. lib. 1.

Qua-

Qualem commendes, etiam atque etiam aspice: ne mox.

Incutiant aliena tibi peccata pudorem.

Sed viri integritatem, & præclaras animi dotes nobis exploratissimas esse. 2. Exponemus negotium, cujus causâ commendatur a nobis quispiam. 3. Orabimus, atque obtestamur, vel dicemus, nos pluribus nolle contendere; ne de ejus, quem rogamus, humanitate diffidere videamur. 4. Denique tum nostro, tum ejus, quem commendamus, nomine, omne grati, ac memoris animi officium pollicebimur.

Est, & obliquæ commendationis genus, quò simulamus nos commendare nolle, quem interim vel maxime commendamus, ut si dicas non quidem commendare te alteri Sextium, velle; sed orare solum, ut propius hominem noscere ne gravetur. Sperare enim futurum, ut, cum gratias agere soleant, qui commendarunt; alter tibi gratias agat, per quem viri tanti notitiam sit consecutus.

§. VII. De Petitione.

Quid est Petitio?

R. Petitio est oratio, quâ aliquid postulamus vel pro nobis, vel pro alio. Posterior hæc vocatur intercessio. Utrius-

B

que

que artificium paucis complexus est Ser-
vius; ubi Junonis ad Æolum orationem
enarrat.

Rhetorum, inquit, est in omni petiti-
one hoc observare. 1. Ut facile præstari
possit, quod petitur. 2. Ut sit justa pe-
titio. 3. Ut habeat modum, & adhibea-
tur in illa moderatio. Hoc est, ut si ma-
jora dari non possint, minoribus certè
contenti videamur. 4. Ut sequatur ex-
pedita remuneratio. Quatuor hæc ob-
servare licet in Junonis petitione. 1. E-
nim docet rem facili negotiò fieri
posse.

Æole (namque tibi Divum Pater, at-
que hominum Rex

Et mulcere dedit fluctus, & tollere
ventos.)

2. Justam esse petitionem ostendit, dum
inimicam gentem insectatur;

Gens inimica mihi Tyrrenum navigat
æquor.

3. Adhibet moderationem; dum alteru-
trò contenta est:

Incute vim ventis, submersasque obrue
puppes:

Aut age diversas, & disjice corpora
pontò.

4. Beneficii præmium pollicetur.

Sunt mihi bis septem præstanti corpore

Nymphæ,

Quarum, quæ formâ pulcherrima, De-
jopeiam

Connubiô jungam stabili, propriamquæ
dicabo.

Quàm plurima etiam petitionum e-
xempla suppeditabunt epistolæ Ciceroni-
nis: quas inter, fideris instar, elucet e-
legantissima illa ad Lucejum, quæ est
12. libri 5. ad familiares, quâ Lucejum
enixe rogat, ut quæ in Consulatu suo
gesserat Tullius, ea literis quàm pri-
mum velit consignare. Eam autem sic
orditur: *Coram me tecum . . . . .*

§. VIII. De Consolatione.

Consolator, vel minor est, vel æqua-
lis, vel major. Minori cautius, &
mollius erit agendum: Amorem suum in
primis testabitur: & nè de suo, plùs al-
terô sapere velle videatur, ea, quæ di-
ctu opus erunt, ex quopiam Philosopho,
vel alio summæ prudentiæ viro se ali-
quando audisse, profitebitur. Æqualis pro
communis amicitiae jure facere se dicet.
Major ager liberius, adeò, ut, si quis
immoderatus dolorem fert, audeat eti-
am increpitare, sed leniter, & amicè.

R2

Scite

Scitè omnino argumentum illud tractat Scaliger, librò 3. de Arte Poëtica, cap. 123. *Consolator, inquit, aut est major, aut equalis. Magnitudinem intelligo aut imperiò, aut dignitate, aut opibùs, aut scientiâ, aut etate. Aliter enim consolabitur Nasonem Livia; aliter Liviam Naso. Hoc spectat ad Imperium. Dignitas autem etiam sine Imperio esse potest. Veluti si pater filium, Ciceronem Pompejus. Opibùs, ut si è plebe quempiam clientem suum Crassus. Scientiâ, quemadmodum Polybium, aut matrem Seneca. De etate, opus est exemplis. Major interponet auctoritatem; etiam objurgabit. Sapiens opponet etiam disputationem, Sententia huic crebriores. Minor ostendet affectum, sese id à sapientibus accepisse. Equalis testabitur amicitiam, jus commune benevolentia.*

Si mæreatis dolor sit adeo gravis, & adeo recens, ut medicinam videatur respuere, bipartita erit oratio. Priore parte affirmabimus parùm idoneos esse nos, qui solemur alium, cum vel ipsi quoque consolatione plurimùm egeamus: simulque privati nostri doloris causas afferemus. Addemus non nos modò, sed omnes etiam bonos dolore, quod ipsum tamen qualecunque mærenti solatium debet anerre: quia scilicet,

(a) *Levius communia tangunt.*

Alterā verò parte afferemus, quæ leniendo dolori sunt idonea; qualia sunt tria hæc, & pervulgata. 1. Vitæ communis conditio, quæ multis malis sit obnoxia. 2. Ejus quem consolamur, doctrina, virtus, animi magnitudo. 3. Inutilitas, & damnum. unde dolor augeatur, non corrigatur. 4. Patientiæ vis, quæ mitiget omnia, juxta illud *Venuſini Poëtæ*.

Durum; sed levius sit patientiā,

Quidquid corrigere est nefas.

5. Quam sit honestum in altissimo divinæ voluntatis consilio semper acquiescere. 6. Quam sit sapiente dignum, quamque laudabile sit, oratione, consilio. quæ mitigare dolorem illum, qui die ipsa, ac tempore tandem aliquando defervescet.

Ad genus judiciale, quod *bellum togatum* jure vocare possumus, pertinent quæ orationum species; accusatio nimirum, arque defensio; quæ non alia præcepta desiderant, quam quæ sunt hæcenus à nobis allata, cum præsertim veterum judiciorum ratio fuerit prorsus immutata.

Finis Libri Quarti.

R₃

ARTIS

---

(2) *Claudimus.*

A R T I S R H E T O R I C Æ L I B E R   Q U I N T U S

DE PRONUNTIATIONE.

Superest Pronuntiatio, five actio; p̄strema quidem oratoriæ facultatis pars, si ordinem in tractando consideres: sed tanti tamen momenti; ut primas, secundas, & tertias ei Demosthenes meritò, & jure tribuerit.

Quid est Pronuntiatio?

R. Est vocis, gestuumque, pro rerum, verborumque varietate, apta conformatio. Quanta porro sit illius vis, & utilitas, docet Tullius, cum ait, infantes, & indifertos homines, actionis dignitate, eloquentiæ sæpè fructum, palmamque tulisse: disertos verò pene multos, actionis deformitate, infantes fuisse judicatos. Hinc Pronuntiatio recte vocatur ab eodem Tullio. *Quædam corporis eloquentia; & alibi, (a) Sermo corporis*

(a) *Ad Brutum,*

ab

ab eodem etiam appellatur.

Quot res sunt ad rectè pronuntiandum necessariae?

R. Tres, memoria, vox, & gestus. Est enim memoria quasi fundamentum actionis, de cuius vi, gratiaque multum depereat necesse est, si memoriter non pronuntietur oratio, & si orator non possit à commentariis oculos, & vultum avertere:

Vir istamen principibus, & in publicâ re vehementer occupatis vitio verti nequit, si recitent è commentario; ut olim Augustus, qui, nè memoriæ subiret aleam, vel in ediscendo sibi tempus abiret; ferè de scripto dicebat; ut auctores sunt Svetonius, & Dio. Itemque Patrum nostrorum memoriâ Carolus V. ad Belgii Proceres orationem è scripto recitavit, cum sese regnò Bruxellis abdicaret, illudque Philippo filio traderet. Datur quoque eadem venia ægrotis, senibusque; aliis verò nequaquam.

§. I. De Memoria.

Quid est Memoria?

R. Memoria, ut est eloquentiæ pars; definitur à Tullio, *Firma rerum, ac verborum recordatio*. Est autem duplex memoriæ genus. Alia est artificialis, a-

lia naturalis.

R4.

Quid

Quid est artificialis memoria ?

R. Artificium memoriæ à veteribus traditum, constat locis, & imaginibus. Loci se habent instar chartæ, imagines verò instar Scripturæ. Hanc artem primus apud veteres prodidisse: apud recentiores Raymundus Lullus illustrasse traditur. Ea verò iis, qui memoriâ valent, minime necessaria est, qui non valent, prorsus inutilis. Tu illam modò exerceto, ediscendis ad verbum, ut ait L. Crassus apud Cic: lib. i. de orat. quamplurimis & tuis, & alienis; quod facilius fortasse præstabis, si, antequam cubitum eas, attente ea, quæ mane voles ediscere, semel, aut iterum legas. Nisi te hæc exercitatio juverit, nihil sane in arte, quò pollis juvari, reperi.

§. II. De Voce.

AD Actionis usum, ac laudem, maximam sine dubio partem vox obtrinet, inquit Tullius de Oratore: neque tam refert, qualia sunt, quæ dicas; quàm, quomodo dicantur.

Quenam igitur circa vocem sunt observanda ?

R. Tres hæcè petissimam leges diligenter observabis. Prima lex hæc est, ut dilucide, articulatum, & sincere pro-

qua-

nunciatur; ita ut integra verba, syllabæque omnes proferantur. Nolim tamen syllabatim sic pronunties, quasi si literas computando annumerares; quod effect molestum ac putidum.

Ad eandem legem pertinet etiam, ne volubili quadam, præcipitiquè celeritate dicendi incitate feratur oratio. sed vox respiratione recreetur, & spiritus inter dicendum suspendatur identidem, & auditoribus spatium aliquod cogitandi relinquatur.

Secunda lex hæc esto, ut pro argumenti, motuumque præsertim varietate, vox etiam opportune varietur; & utcumque se affectum videri volet Orator, & audientium animos moveri, ita etiam certum vocis sonum adhibeat. Iracundia postulat vocis genus acutum, incitatum, crebrò incidens: miseratio, & mæror, flexibile, plenum, flebile, interruptum: voluptas effusum, lene, tenerum, hilaratum: metus, demissum, hæsitans, abjectum, &c.

Præterea mutanda tibi vox erit variis orationis partibus. Aliam enim vocem flagitat Exordium, aliam Narratio, aliam Confirmatio, aliam Peroratio.

In Exordio, nisi forte indignatione

constet, voce utendum submissa, ac verrecunda. Nec debet Orator, simul ac dicturus prodit, perfricare frontem, & in verba statim erumpere: Cæteroqui futurum est, ut feroculum Oratorem iurare omnes averfentur: Sed oportet, ut paululum cogitatione quasi defixus moreretur: Idque tum, quod auditores hæc Oratoris cura deleat, tum ut interea ipse se colligat, & ad dicendum componat. Ita Ulysses apud Nasonem paulisper consistit, oculis in terram defixis, priusquam suam eloquentiam torrentis instar effundat: (a)

. . . . . Oculos paulum tellure moratos
Sustulit ad proceres; expectatôque resolvit

Ora sonô, neque abest facundis gratia dictis.

Ab Exordio paulatim insurgit vox ac in narrando quidem, voce utimur aperta, simplici quæ, qualis fere est in sermone familiari. In Confirmatione, & in argumentatione præsertim, voce utimur acriori. In Peroratione demum, quasi partâ victoriâ, vox solet esse excitatior, ut ita ostēdat Orator se niti bonitate causæ, magnamque fiduciam in auditorum

pro-

(a) *Metamor lib. 13.*

probitate, prudentiaque collocare.

§. III. De monotonia, & cantu.

GRatæ huic varietati opponitur è di-
 Gametro unus ille, insulsusque vocis
 tenor; quem Græci *monotonia*n vocant,
 & qui non modo dicentem enecat, sed
 etiam audientes exanimat, & unde o-
 mnis orationis decor, ac venustas de-
 florescit:

. . . . Ut citharædus. . . .
 Ridetur, chordâ qui semper oberrat eâ-
 dem, inquit Horatius.

Huic, quam tantopere commendamus,
 varietati opponitur etiam cantus, qui
 nihil aliud est, si quæris, quam clamorosa
 quædam, & uno ferme tenore subsul-
 tans nœnia.

Quæ ratione huic vitio poterit occurri?

R. Huic incommodo remedium ad-
 hibebitur. 1. Si pueri rebus humilibus,
 ac quotidianis æquabiliter, & rotundè
 pronuntiandis asuescant; neque verò
 statim ad tragicam granditatem procur-
 rant. 2. Si eorum, quæ pronuntiant,
 germanum sensum penitus animadver-
 tant. 3. Si interdum vernaculâ, non in-
 flata, tragicaque, sed simplicia, & quo-
 tidiana pronuntient.

4. Exerceantur aliquandiu in orationibus illis; quæ varios motus, ac vocis inflexiones efflagitent: ut videant, quid submisſe, ac leniter; quid festivo, quid atrociter, quid ſedatè, quid concitatiùs dicendum ſit. 5. Denique ubi illa pronuntiationis quaſi tyrocinia poſuerint, poterunt citra periculum in rebus grandioribus, tragicisquè verſari.

Tertia circa vocem lex hæc eſt, ut ea pro amplitudine loci, & auditorum multitudine, vel intendatur, vel remittatur; ſed tamen nec aſcendat ad ſupremum, nec ad extremum deſcendat. Nam vox ſi ima ſit, vim non habet; ſi verò nimium acuta ſit, contentaque, delicatas, ac teretes urbanorum hominum aures offendet.

Scio equidem hoc eſſe plebeculæ rudioris ingenium, ut vocaliſſimum quemque, & valeantiſſimum lateribùs ita optimum oratorem iudicet, nullamquè putet egregiam, niſi quæ (a) *ponen indignetur*, actionem, in qua ſcilicet, & clamoſæ fauces, & vox ululans, & rigidi vultûs torvitas, & pedum ſupploſiones, & brachiorum remigatio, & totius corporis diſſoluta quædam, intemperansque

---

(a) *Pontem indignatus Araxes. Virg.*

qué jactatio, & illa denique inflata rumpantur.

Ciceroni verò longè alia mens erat. Aiebat enim venustissimè clamosos hujusmodi *narratores* verius quàm oratores, similes esse claudotum, qui cum ambulare non possint, ad equum confugiunt. Ita illi, in illa (a) Stentorea voce tanquam in jumento, suam omnem apud imperitos fiduciam reponunt; nec magis hoc nomine possunt Oratores dici, quàm bajulus possit dici citharædus.

§. IV. De Gestu.

Vocem subsequi debent Gestus, & varios animi sensus cum illa simul aperire. Qua de re colligemus ex veteribus ea tantum, quæ sæculi nostri moribus sunt accommodata. Multa siquidem ex antiquorum gesticulatione prorsus obsolevisse videmus.

Quid est Gestus?

R. Gestus, inquit Valla, est actio quædam, & quasi pronuntiatio corporis; seu

---

(a) Stentor quinquaginta hominum clamorem magnitudinis vocis adequabat. Unde ab Homero vocatus vocem aream habens.

sed mavis cum Quintiliano, *Gestus est, totius corporis motus, & conformatio.*

Quid in gestu generatim, & universè cavendum est?

R. 1. Nihil in illo sit effæminatum, & molle; nihilominus exquisitum, aut elegans; nihil, quod affectatam quamdam diligentiam, artemque redoleat. Monet enim Fabius actionem non esse deliciis, nimiaque curâ molliendam; & comptis illis, delicatisque Oratoribus sæpenumero solet evenire, quod olim Sybaritarum equitatu contigit. Cum enim gens effæminata; & chorearum ad infaniam avida, suos etiam, equos ad numerum, symphoniamque saltare docuisset, cum deinde ex umbraculis in solem, ac pulverem contra Crotoniatis hostes fuit illis prodeundum, histriones illi equi, turbarum, & martis ignari, motibus compositis, saltibusque numerosis repente lascivientes, se, & exercitum totum miserè perdidērunt. Ita umbratiles illi Oratores ab imis unguiculis ad verticem usque vultus, quando ex domestica exercitatione, in medium agmen, in pulverem, in clamorem, in castra, atque aciem forensam prodierunt, & se, & causas suas in ma-

gnum,

gnum quoddam discrimen conjiciunt.

2. Nihil in gestu sit durum, aut agreste, nè dum mollitiem fugimus, in contrarium rusticitatis vitium videamur incidere. Quamquam, si in alterutro peccandum esset, facilius excusaretur rustica quædam simplicitas, quam putidiuscula gestûs, vocis, & habitûs affectatio.

Quid de totius corporis motu præcipiendum?

R. Præcipitur. Ut status corporis sit celsus, & erectus, truncò magis totò, virilique quadam laterum inflexione se se Orator moderetur. 2. Nè in morem obrigescat, quasi si veru deglutisset, ut facetè agebat Epictetus. 3. Ne crebris, & in compositis corporis commotionibus vehementius agitetur, more furentis Sibyllæ:

... Cui pectus anhelum
Et rabie fera corda tument . . . . .

Vitiosum quippe est: huc illuc cursitare, quod olim exprobratum fuit Domitio Afro, qui *non agere, sed satagere*, non illepide dicebatur. Et cum alius quidam non minus actuosus Orator multum concursisset in dicendo, facetè rogavit eum adversarius Virginii: Quot

de-

demum paginam millia deciamasset: Cassius quoque Severus adversus circumcursitantes hujusmodi Oratores solebat pōicere lineam, quæ immodicas illorum excursions prohiberet.

Quid in capitis, & oris totius conformatione servandum est?

R. Vitiosa est frequentior capitis jactatio, mænādum instar, de quibus Catullus; carmine de Berecynthia, & Athi: Capita Mænādes vī jaciunt haderigere aut instar famosæ illius Messalinæ, de qua Tacitus II. Annalium: *Ipsa crine fluxo, Thyrsū quatens, juxtaque Silius? hederā vinctus gerere coturnos, jacere caput.* Non tamen dedecet aliquando, vel annuendo confirmare, vel abnuendo negare: vel capitis in latus inclinatione languorem, & aversionem indignationem; aut alio simili motu, dubitationem, & ejusmodi affectus designare. Sed neque capite erimus immobili, rigidoque, quod semibarbarum est; nī olim Rufus ille Rhetor, de quo ita Ausonius Epigrammate 50.

Rhetoris hæc Rufi statua est, si faxea,
Rufus

Cur id ait? semper saxeus ipse fuit.

3. Capite utemur non demisso, & ob-

sti-

stipo, vel in cervicem reflexo; sed recto
potius colloquē: quamquam hic quoque
modus servandus est, ne audaciæ, ac ar-
rogantiæ videatur; & capitis demissio
potest aliquando tristitiam, luctum, mæ-
rorem, penitentiam, & iræ divinæ
placandæ studium perbellè significare.

Sed in ore, vultuquē, & oculis sunt
indices, Quapropter pro rerum natura,
vultum indues, modò hilarem, modò
mæstum, nunc blandum, nunc minacem.
Ita Horatius;

Tristia mæstum
Vultum verba decent: iratum plena mi-
narum;

Ludentem lascivæ: severum seria dictu.

Frons exporrecta, diffusaque, hilari-
tatis indicium est: contra verò severi-
tas indicatur fronte corrugata, capera-
taquē, & superciliis vel contractis, vel
etiam inæqualibās. Unde Tullius in
Pisonem: *Alterò ad frontem sublatò al-
terò ad mentum depressò superciliò respon-
dit . . . . .* & pro Sexto: *Tanta erat
gravitas in oculo, tanta frontis contractio,
ut illò superciliò, tanquam Rhadamantus
ille niti videretur: Hinc etiam Petronius
Arbiter:*

Quid me ipso tatis contracta fronte,
Catones?

Et post illum Martialis lib. 1.

Contigeris nostros, Cæsar, si fortè libellos,

Terrarum dominum pone supercilium.

Orantem, & aliquid à Deo poscentem indicant oculi in coelum sublatis, ut res ipsa satis loquitur. Unde Casian-dra:

Ad Coelum tendens ardentia lumina frustra.

Oculos avertere averfantis est, vel fastidientis, vel negantis. Sic misera Didonis umbra, conspecto apud inferos Ænea:

Illæ solò fixos oculos averfa tenebat.

Oculi clausi meditantem, & cogitantem, animum produnt. Oculos in unum locum defixos habent, qui præ admiratione stupent. Unde Æn. 2.

Dum stupet, obtutuque hæret, defixus in uno.

Præterea demissi oculi modestiam, pudoremque significant. Sic Andromache Æn. 3.

Dejecit vultum, & demissa voce locuta est:

Quid in Brachii moderatione servandum?

Brachia nec deorsum incompedita pendeant, nec immodicè projiciantur, nisi in affectu vehementiori. Brachium exten-

extensum, ac porrectum, potentiam, auctoritatem, & robur arguit. Contrà verò continere, ac cohibere brachium, est pudoris, ac verecundiæ. Unde Tullius pro Coelio: *Nobis olim annus erat unus ad cohibendum brachium togâ consiliatis, ut exercitatione, ludôque campestri tunicati (a) uterentur.*

Quid circa manus, digitosque precipitur?

R. *Manus, sine quibus trunca esset actio, ac debilis, vix dici potest, quot motus habeant, inquit Fabius. . . Jam ceteræ partes loquentem adjuvant: hæ, propè est, aut dicam, ipsa loquuntur. An non his poscimus? pollicemur? vocamus? dimittimus? minamur? abominamur? timemus? interrogamus? negamus? Gaudium, tristitiam, dubitationem, confessionem, pœnitentiam, modum, copiam, numerum, tempus ostendimus? Circa manifestantem certæ quædam sunt, ac definitæ leges, quas sequi oportebit.*

1. *Manus in Exordio non solet extendi. Ast ubi paulum effervesce cæpit oratio, manus pariter exeritur cum illa, pariterque cum illa deponitur.*

2. *Pectori manus adinovelur, cum de seipso quis loquitur; at cum alloquitur alium, ad illum, extenditur.*

3. *Ma-*

(a) *Alii legunt uteremur.*

3. *Manus p̄n̄sira nunquam sola gestum facit*, inquit Fabius: *dextræ se frequenter accommodat*: sive indigitos argumenta digerimus, caulamque, ut olim Hortensius consueverat, parimur in digitis (quem morem hodieque nonnulli non infeliciter, imitantur) sive aduersas palmas, quasi repeliendo, & repudiando obijcimus.

4. Solæcismus gestu committitur, cum aliud voce, aliud gestu monstramus; ut Rhetor ille, qui coelum appellans, tellurem intuebatur, gestuque monstrabat.

5. Urgemus crebra manuum impressione. Supplicamus manibus elatis, junctisque. Conformamus manibus pronis, gravi quodam, & decenti motu depressis.

6. Admirantium est manus tollere. Unde Tullius in Academicis. Quæstionibus: *Hortensius autem vehementer admirans, quod quidem perpetuo Lucullo loquente fecerat, ut etiam manus sæpè tolleret*. Et ad Cæsarem, Epistolarum libro septimò. *Sustulimus manus ego, & Bullus*. Iluc etiam pertinet illud Catulli, Carmine. 53.

Admirans ait hæc, manusque tollens:

Dii magni, (a) salapusium disertum!

7. Manu extenta facimus nobis audientiam, indicimusque silentium. Hinc Persius in Satyris:

Fert animus calidæ fecisse silentia
turbæ

Majestate manûs . . .

Lucanus etiam Libro primô de Cæsare,
Tumultum

Composuit vultu, dextrâque silentia
jussit.

8. Manus ori admota tacentis, & silentium suadentis habitus est, *Digitos compone labellum*, inquit Juvenalis; quo etiam gestu simulacrum Harpocratis effingebant Ægyptii veteres.

9. Solebat Tullius antequam diceret, barbam demulcere, quod hodieque nonnulli solent. Sunt etiam qui aut frontem fricent, aut lacunar intueantur, sed hæc vitiosa sunt. Vitiosum est quoque, manus vel supra caput attollere, vel infra pectus demittere; præterquam in summis affectibus.

10.

(a) Salapusius nomen compositum ex *sale*, & *pupus* sive *pufio*, quasi dicas *pufio plevus salis*, & *facetiarum*, quod de Calvo dictum ob *papillam* staturam.

10. Pectus ferire, aut femor, propè scenicum est.

11. Manus optimè à sinistro incipit latere, dextroquè deponitur.

12. Hoc esse cavendum, ait Cicero; nè nimis sint digitorum argutiæ, nè immodica sit illorum gesticulatio, quò vitiò laboravit summus Orator Hortensius: *Cùm enim, inquit Agellius, manus ejus inter agendum, essent argutæ admodum, & gestuosæ, maledictis, compellationibusque probrosis jactatus est; multaque in eum quasi in histrionem in ipsis causis, atque judiciis dicta sunt.*

Has autem omnes, quas hætenus diximus, Oratoris virtutes, cura, & labore comparari posse liquet mirabili Demosthenis exemplò, qui cùm (a) primam artis suæ litteram dicere nequirit, studio, & exercitatione perfecit, ut planissimè diceret, & balbutiem, inditis ori calculis, emendavit, exilitatem vocis, ad fluctus maris declamando, illiusquè fremitus voce vincendo, sustulit; angustias spiritus, locorum inter

decla-

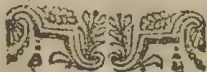
(a) *Litteram R.*

declamandum ascensu, tandem aliquando superavit.

Atque hæc de Pronuntiatione monuisse sufficiat. Reliqua, quæ eodem pertinent, exercitationi relinquimus;

cui scilicet plus multo, quam præceptis esse tribuendum existimavimus.

Finis Libri Quinti.

INDEX

I N D E X C A P I T U M

Elementa Rhetoricæ.

CAPUT I. De Fabula pag. 1.

§. I. De variis Fabularum
generibus. 2.

§. II. De Fabula Rationali, si-
ve Parabola. Ibidem.

§. III. De Fabula Morali, siue
Apologo. 4.

§. IV. De Fabula Mixta. 5.

§. V. De legibus, & artificio
Fabulæ. 6.

§. VI. De utilitate Fabulæ. 8.

CAPUT II. De Narratione. 12.

§. I. De virtutibus Narrati-
onis. 13.

§. II. De Schematis, seu Fi-
guris, quibus illumina-
ri potest Narratio. 19.

§. III.

§ III. Varia Narrationum genera,
& selecta illarum Exempla. 26.

CAPUT III. §. I. De Chria. 39.

§. II. Chria verbalis in hanc
Virgilii sententiam: Bre-
ve, & irreparabile tem-
pus omnibus est vitæ. 47.

§. III. Argumenta Chriarum
verbalium ex Horatio. 53.

CAP. IV. De Amplificatione. 55.

§. I. De Amplificatione re-
rum. 58.

§. II. De Amplificatione per
congerium Definitionū. 59.

§. III. De Amplificatione per
congeriem adjunctorū. 60.

§. IV. De Amplificatio per
congeriem, seu enumera-
tionem partium. 61.

§. V. De Amplificatione con-
geriem caularum, &
effectuum. 64.

-S

§. VI.

§. VI. De Amplificatione per congeriem consequen- tium.	65.
§. VII. De Amplificatione per comparationes, similitu- dines, & exempla.	66.
§. VIII. De Amplificatione per conflictionem contrari- orum.	68.
§. IX. De Amplificatione per incrementum.	70.
§. X.	71.
§. XI.	72.
§. XII.	73.
§. XIII.	74.
§. XIV.	75.
§. XV. De Amplificatione per repetitionem.	76.
§. XIV Quid sit in Amplifica- tione vitandum.	73.
Prooemium Rhetoricæ.	80.
§. I. De natura, & fine Rhe- toricæ.	Ibidem.

§. II. De materia Rhetoricæ.	82.
§. III. De partibus Rhetoricæ.	84.
§. IV. De dignitate; & utilitate Rhetoricæ.	85.
De Imitatione.	87.

L I B E R I.

De Elocutione.	99.
----------------	-----

CAPUT I. De Figuris, seu Schematibus.	100.
---------------------------------------	------

§. I. De Figuris Sententiarum.	101.
§. II. De Figuris ad movendum idoneis.	Ibid.
§. III. De Dubitatione.	105.
§. IV. De Obsecratione.	107.
§. V. De Imprecatione.	108.
§. VI. De Interrogatione, & Subjectione.	109.
§. VII. De Præteritione, & Reticentia.	110.
§. VIII. De Expolitione.	112.
§. IX.	

§. IX. De Epiphonemate. 113.

CAPUT II. De Figuris ad delectandum magis idoneis. 114.

§. I. De Apostrophe. Ibid.

§. II. De Hypotyposis. 116.

§. III. De Prosopopoeja. 118.

§. IV. De Ethopoeja. 120.

CAPUT III. De Figuris ad docendum idoneis, 123.

§. I. De Antithesi. Ibid.

§. II. De Sustentatione. 124.

§. III. De Communicatione. 125.

§. IV. De Correctione. 126.

CAPUT IV. De Figuris verborum. 127.

§. I. De Tropis. Ibid.

§. II. De Metaphora. 128.

§. III. Quid vitandum in Metaphora. 131.

§. IV. De Allegoria. 134.

§. V.

§. V. De Metonymia.	136.
§. VI. De Synecdoche	138.
§. VII. De Ironia.	140
§. VIII. De Sarcasmo.	144.

CAPUT V. De Figuris verborum
 propriè dictis, seu quæ
 non sunt Tropi

§. I. Figuræ per Adjectionem.	146.
§. II. De Figuris per Detractionem.	Ibid.
§. III. De Figuris per similitudinem.	151.
§. IV. De Figuris per similitudinem.	152.
§. IV. Appendix de Transi- tione.	155.

CAPUT VI. De Periodo. 160.

§. I. De partibus Periodi.	161.
§. II. De variis Periodorum generibus.	163.
§. III. De legibus ac regulis Periodi.	164

§. IV. De artificio Periodi
amplificanda. 166.

§. V. De numero, & cæteris
virtutibus Periodi. 168

§. VI. Regulæ sex, quibûs reddi
potest numerosa Perio-
dus. 169.

§. VII. Quomodo parari possit
facultas numerosè di-
cendi. 176.

CAPUT VII. De Stylo orato-
rio. 177.

§. I. De Stylo sublimi. 179.

§. II. De Arte comparandi
Styli sublimis; 181.

§. III. De Stylo simplici. 182.

§. IV. De Stylo mediocri. 183.

§. V. De usu triplicis Styli,
seu Characteris. 184.

§. VI. De Stylo vitioso. 186.

§. VII. De Stylo Laconico, &
Asiatico. 189.

LIBER

LIBER II.

De Inventione. 202.

CAPUT I. De Locis intrinse-

cis. 203.

§. I. Definitio. 204.

§. II. Enumeratio partium. 207.

§. III. Notatio Nominis &
Conjugata. 210.

§. IV. Genus, & Species, seu
Forma. 214.

§. V. Similitudo, & Dissimi-
litudo. 216.

§. VI. Contraria, & Repugnan-
tia. 219.

§. VII. Adjuncta. 221.

§. VIII. Antecedentia, & Con-
sequentia. 224.

§. IX. Causæ. 225.

§. X. Effecta. 229.

§. XI. Comparatio. 230.

CAPUT II. De Locis extrin-

secis, seu remotis. 232.

CAPUT III. De secunda Inventio-
nis parte, seu de motibus
excitandis. 239.

§. I. De Amore, & Odio. 241.

§. II. De Metu, Spe, & Au-
dacia. 244.

§. III. De Misericordia. 249.

§. IV. De Ira, & Indignatione. 252

§. V. De Mansuetudine. 257.

§. VI. De Æmulatione. 260.

L I B E R III.

De Dispositione. 262.

CAPUT I. De Exordio, 263.

§. I. De variis, Exordiorum
generibus. 266.

§. II. De virtutibus, ac vitiis
Exordii. 268.

§. III. De variis Exordiorū
fontibus. 271.

§. IV. De officio, ac munere
Exordii. 276.

§. V.

- §. V. De parāda attentione. 281.
 §. VI. De propositione. 285.
 §. VII. De Divisione. 287.

CAPUT II. De Confirmatione. 288.

- §. I. De Confirmatione propriè dicta. 289.
 §. II. De Syllogismo. 290.
 §. III. De Enthymemate. 294.
 §. IV. De Inductione. 297.
 §. V. De Exemplo. 298.
 §. VI. De Dilemmate. 300.
 §. VII. De Crocodillo, & de argumento insolubili. 302.
 §. VIII. De Sorite, & Epichremate. 303.

CAPUT III. De Confutatione. 305.

CAPUT IV. De Peroratione. 309.

- §. I. De Enumeratione. Ibid.
 §. II. De affectuum Com-
 motione. 312.

De Diversis Orationum generibus.

CAPUT I. De Orationibus,
quæ pertinent ad genus
demonstrativum.

§. I. De oratione Panegyrica.

§. II. De Inventionibus, &
fontibus Panegyrici.

§. III. De tempore, quod or-
tum antecessit.

§. IV. De iis, quæ in vita ipsa
laudari possunt.

§. V. De corporis, & fortunæ
laudibus.

§. VI. De tempore illo, quod
mortem subsequitur.

§. VII. Animadversiones quæ-
dam circa personarum
laudationem.

§. VIII

IV	§. VIII. De oratione natalitia, seu Genethliaca	340.
37	§. IX. De oratione nuptiali, sive Epithalamio.	343
TS	§. X. De laudatione Fune- bri.	345.
31	§. XI. De oratione Euchar- istica.	352.
Ibi	§ XII. De Epinicio, & Gratu- latione.	356.
31	CAPUT II. De orationibus, quæ pertinent ad genus deliberativum.	360.
32	§. I. De Suasione & dissua- sione.	361.
32	§. II. De variis variarum æta- tum moribus.	367.
32	§. III. De moribus Nobilium, Divitum, & Plebeiorū.	370
334	§. IV. De Hortatione, & De- hortatione.	375.

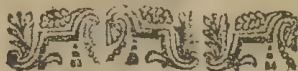
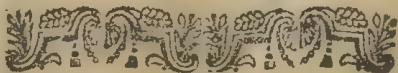
§. V.

§. V. De Concitatione, & Conciliatione.	37
§. VI. De Commendatione.	38
§. VII. De Petitione.	5
§. VIII. De Consolatione,	38

L I B E R V.

De Pronuntiatione.	38
§. I. De Memoria.	38
§. II. De Voce.	38
§. III. De monotonia, & Can- tu.	39
§. IV. De Gestu.	39

37

38

38

38

38

38

38

38

38

39

39

39

39

39

39

39

39

39

39

39

39

39

